Universiteitskwartier
Onderbouwing Strategisch Masterplan
25 juni 2020

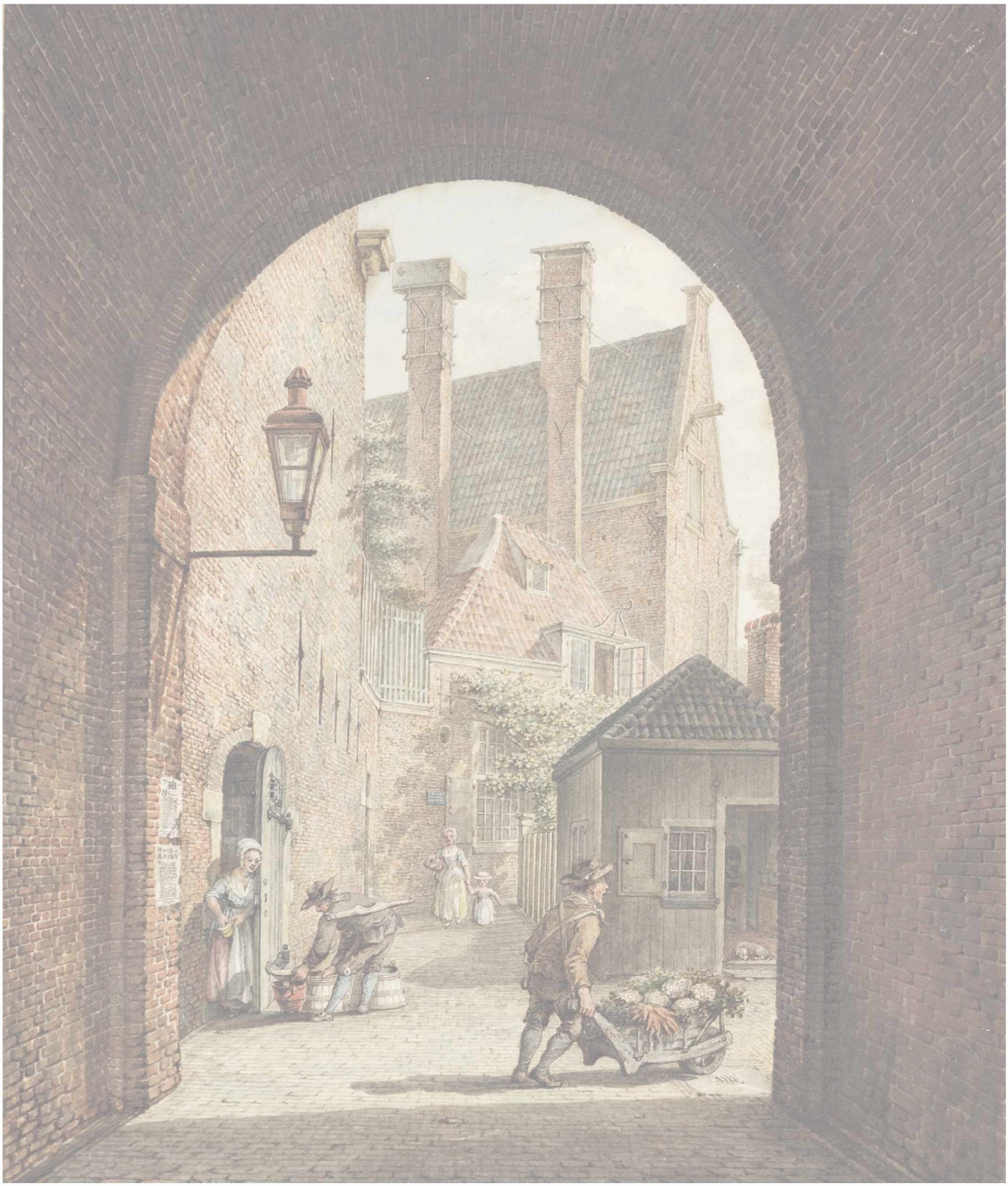

WEST 8

INHOUDSOPGAVE

0. INLEIDING 5

Aanleiding, de vorming van de Binnenstadscampus 5

Leeswijzer 5

1. HISTORISCHE ONTWIKKELING UNIVERSITEITSKWARTIER 7

1.1 Het Oude Nonnenklooster en het Nieuwe Nonnenklooster 7

De bewoners 7

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het kloostercomplex 7

1.2 Binnengasthuiscomplex 9

Inleiding 9

Bewoners, gebruikers van het gasthuis 9

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het gasthuiscomplex tot begin 19e eeuw 11

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het gasthuiscomplex vanaf de 19e eeuw 13

1.3 Het Oudemanhuispoortcomplex 15

Inleiding 15

Bewoners van het Oudemannenhuis 15

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het Oudemanhuispoortcomplex 15

1.4 Het Universiteitskwartier 17

Bewoners 17

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het Universiteitskwartier 17

Buitenruimte 23

2. STEDENBOUWKUNDIGE ANALYSE 27

2.1 Stedenbouwkundige analyse 27

Inleiding 27

Gebied: geen 'eenheid in verscheidenheid' 27

Poorten, Hoven, Stegen 29

Entrees - betreden van het gebied 31

Entrees - toegang tot de gebouwen 33

Routing, bereikbaarheid 35

Oriëntatie 37

2.2 De groei van het gebied - Discrepantie tussen architectonische intentie en stedenbouwkundige werkelijkheid 39

Inleiding 39

Oudemanhuispoortcomplex 39

Binnengasthuis gebouwen 41

Gasthuiskerk&Gasthuishof - Woningbouw 51

3. STRATEGISCH MASTERPLAN UNIVERSITEITSKWARTIER 55

3.1 Toekomstvisie & onderbouwing 55

Inleiding 55

Poort 56

Hofje 56

Stegen 56

Poorten, Hoven, Stegen 57

Entrees - betreden van het gebied 59

Gebied: gelaagde eenheid 61

Routing, bereikbaarheid 61

Oriëntatie 61

3.2 Deelgebieden 63

Oudemanhuispoortcomplex 63

BG-gebouwen 67

Woningbouw - Gasthuiskerk - Gasthuishof 73

COLOFON 74

LITERATUURLIJST 75

de huidige spreiding de van UvA en FGW

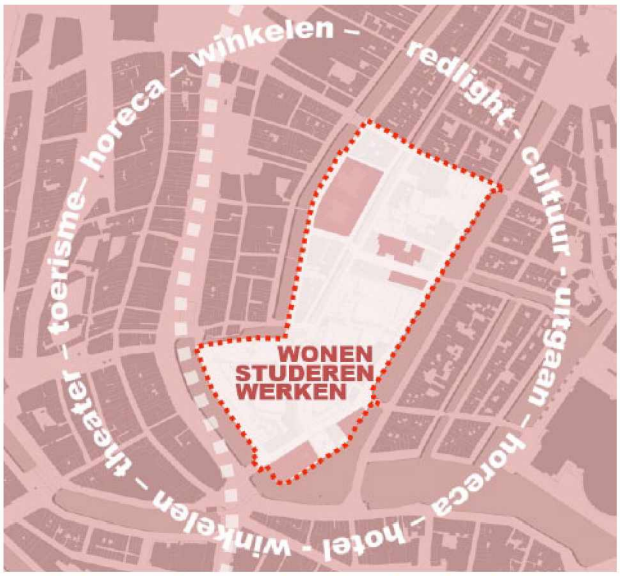

Het Universiteitskwartier is gelegen binnen de rood gestippelde contour

de Univeriteitsbibliotheek

PC Hoofdhuis

het Maagdenhuis

de Lutherse kerk

0. INLEIDING

Aanleiding, de vorming van de Binnenstadscampus

De Universiteit van Amsterdam werkt samen met de gemeente aan een grootschalige investering in het Universiteitskwartier. Deze ontwikkeling past binnen het beleid om de huisvesting van de UvA terug te concentreren op vier open campussen op verschillende locaties in de stad.
Het Universiteitskwartier, in het hart van de historische binnenstad, moet straks plaats bieden aan de grootste Geesteswetenschappenfaculteit van Europa en wordt tegelijkertijd het hoofdadres van de UvA.
De bibliotheek, het College van Bestuur en de overige functies van het Maagdenhuis en de Aula uit de Luthersekerk zullen van de Spui locatie naar dit gebied verhuizen.

Het Strategisch Masterplan voor het gebied tussen Amstel en Oude Turfmarkt, Oudezijds Achterburgwal en Kloveniersburgwal is opgesteld door West 8 in samenwerking met de UvA en de gemeente. Het is de ambitie in dit masterplan om een universiteitsdomein te creëren dat aansluit bij zowel de UvA, als bij de stad, het publieke domein maar ook bij de private domeinen die verweven zijn met het gebied (woningen, kleinschalige bedrijvigheid en hotels): gezamenlijk het Universiteitskwartier.

Door de ligging van het Universiteitskwartier, in het hart van de middeleeuwse stad en in een gebied waar ook gewoond en gewerkt wordt, is bij dit masterplan gekozen voor een integrale benadering waarbij erfgoedwaarden, functioneel programma, stedenbouwkundig programma en bewonersbelangen zijn meegewogen.

Het masterplan is eind april 2020 voorgelegd aan de integrale commissie (Commissie Ruimtelijke Kwaliteit). De commissie heeft hierna gevraagd om onderbouwing van de stedenbouwkundige voorstellen en een uitwerking van de principes die aan de toekomstige architectonische interventies ten grondslag zullen liggen. De monumentale status van het gebied maakt dat noodzakelijk.

De uitwerking, analyse en onderbouwing van het masterplan vindt in dit document plaats op gebiedsniveau (alle gebouwen en de stedenbouwkundige setting) en vervolgens op gebouwniveau in de vorm van transformatiekaders (architectonische kaderstelling in de kavelpaspoorten).

Gezien het feit dat voornamelijk voor de gebieden Oudemanhuispoort en Binnengasthuis veranderingen worden voorgesteld, beperken de uiteenzettingen in deze onderbouwing zich tot dit deel binnen het Universiteitskwartier.

Leeswijzer

Dit document is onderverdeeld in drie hoofdstukken, die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Hoofdstuk 1 De historische ontwikkeling van het Universiteitskwartier belicht de belangrijkste onderdelen van de onstaans- en ontwikkelgeschiedenis van het gebied. Het is niet louter een obligate historische beschrijving. Het opvoeren van de bijdragen van de verschillende bewoners en gebruikers aan dit deel van Amsterdam helpt de stedelijke, ruimtelijke ontwikkeling en groei door de eeuwen heen te begrijpen. Van een verleden als klooster, via een langdurig gebruik als ziekenhuis tot een gebied voor wonen, werken en studeren.

Hoofdstuk 1 is de opmaat voor hoofdstuk 2, de Stedenbouwkundige analyse.
In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van het gebied gekoppeld aan een stedenbouwkundige analyse. Op welke manier hebben de programmatische, functionele en stedenbouwkundige veranderingen in het gebied de context voor de oorspronkelijke architecturen veranderd? De opeenvolgende ingrepen aan het gebied en de latere gebouwen hebben knelpunten met de eerdere structuren veroorzaakt. Hoe kunnen de bestaande fricties uit de ontstaansgeschiedenis begrepen worden? Welke grond voor aanpassing en herstel levert dat op?

Hoofdstuk 3 Toekomstvisie en onderbouwing brengt ons bij de toekomst. In dit hoofdstuk ontvouwt zich de toelichting op het masterplan. Op gebiedsniveau worden de visie en de geplande ingrepen behandeld. Deze zullen vervolgens toegelicht en onderbouwd worden met de programmatisch vereiste veranderingen, door de stedenbouwkundig functioneel benodigde verbeteringen en met behulp van de cultuurhistorische inzichten op stedenbouwkundig en object niveau.

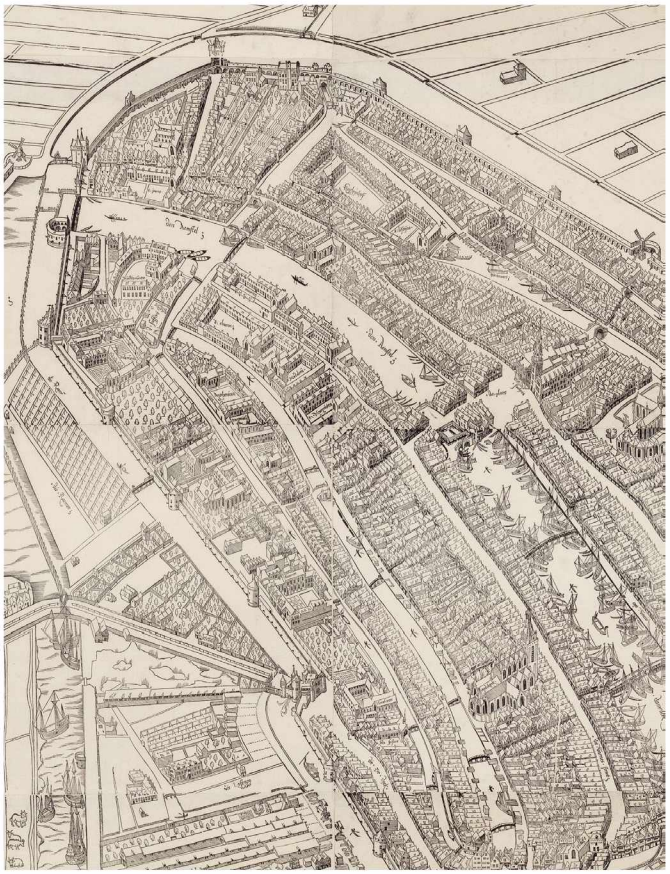

Uitsnede van stadskaart uit 1544 van Cornelis Anthonisz.
Het Oude en Nieuwe Nonnenklooster bevindt zich linksboven, onder de bocht van de Amstel.

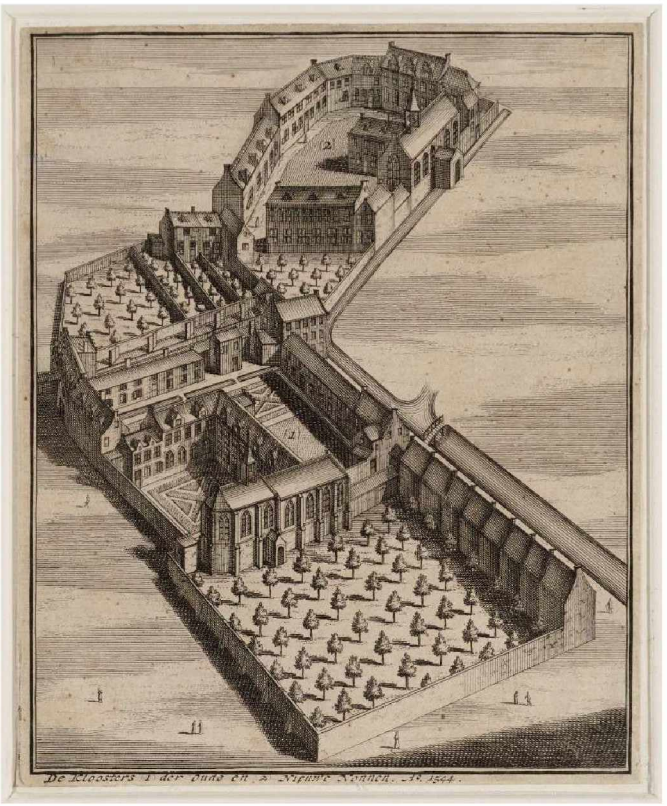

Gravure van Oude en Nieuwe Nonnenklooster uit 1729 geeft de situatie uit 1544 weer. Onder in beeld de (Oudemanhuispoort) met daarboven de kapel van het Oude Nonnenklooster. Boven in beeld het Nieuwe Nonnenklooster

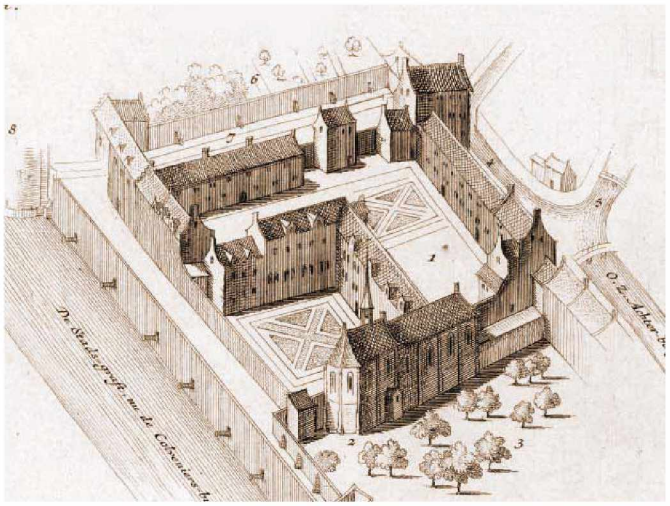

Het Oude Nonnenklooster in vogelvlucht aan de hand van de stadskaart uit 1544, gezien vanuit het noorden. De kapel, onder in beeld, zou in de huidige situatie tegen de vleugel met boekenstallen aan liggen

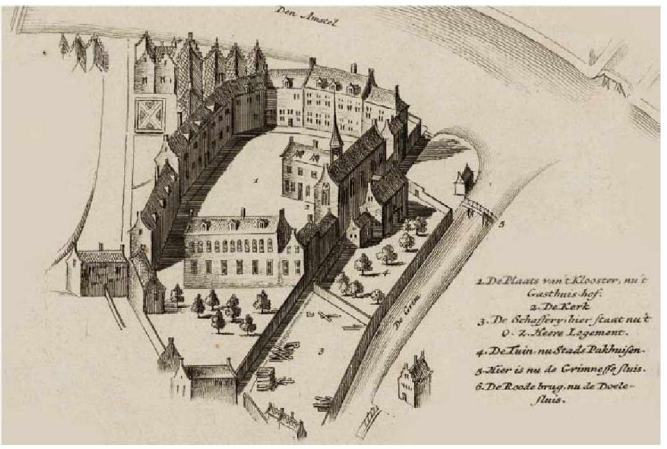

Het Nieuwe Nonnenklooster, 16e eeuw, in vogelvlucht, ook vanuit het noorden, met boven in beeld het Rokin en rechts de Grimburgwal

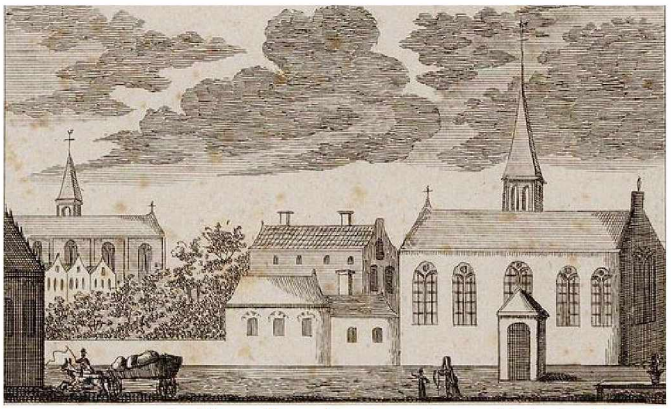

Prent van het Nieuwe Nonnenklooster, gezien vanaf de Turfmarkt. Op de achtergrond de kapel van het Oude Nonnenklooster.

1. HISTORISCHE ONTWIKKELING UNIVERSITEITSKWARTIER

1.1 Het Oude Nonnenklooster en het Nieuwe Nonnenklooster

De bewoners

Het is ruim zes eeuwen geleden dat de eerste bewoners neerstreken in het gebied dat tegenwoordig het Universiteitskwartier wordt genoemd, dat ligt ingeklemd tussen water (Amstel, Rokin, Grimburgwal, Oudezijds Achterburgwal en Kloveniersburgwal) en het Oudemanhuispoortcomplex.
Dit gebied, dat inmiddels tot het centrum van Amsterdam wordt gerekend, lag eind 14e eeuw net buiten de stadsveste. In die tijd was de bodem van deze driehoek ten zuiden van de Nes moerassig waardoor het gebied zonder ophoging van de grond niet goed bebouwd kon worden.

Dit weerhield zustergemeenschappen er niet van om een stuk grond aan te kopen en er hun nieuwe kloosters op te richten. In 1389 werd het Oude Nonnenklooster gesticht in het noordoostelijk deel van het gebied, in 1403 volgde het Nieuwe Nonnenklooster in het zuidwestelijk deel. De kloosters waren van elkaar gescheiden door de Nonnensloot (grofweg ter hoogte van het huidige BG3, Gasthuisstraat).

De kloosters ontwikkelden zich tot een van de rijkste kloosters van Amsterdam en bezaten verscheidene landerijen en huizen buiten het hierboven beschreven gebied. De verhuur en verkoop van gebouwen en stukken grond leverde het klooster door de eeuwen heen inkomsten op.

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het kloostercomplex

Het Oude en Nieuwe Nonnenklooster week qua ruimtelijke opzet af van de andere delen van de stad. Het was een van de buitenwereld afgesloten gebied en nagenoeg zelfvoorzienend. Niet alleen bakenden waterwegen het gebied af, maar ook werden muren en gebouwen op de kavelgrens geplaatst. Zo ontstond een in zichzelf gekeerde wereld, enkel te betreden via poorten. De inrichting van het kloostercomplex bestond uit smalle gebouwen en een kapel met tussen deze gebouwen veelal groene, buitenruimten (hof, boomgaard, bleekveld, siertuin, moestuin, kerkhof).

De eerste bebouwing van het Oude Nonnenklooster bevond zich aan de noordoostzijde van het gebied, ter hoogte van de huidige oostvleugel van BG5 en de Oudemanhuispoort. Het was een U-vormig complex bestaande uit een kloosterkapel, een slaapzaal (dormitorium) en een eetzaal (refter). Binnen deze U-vorm lagen een tuin en een begraafplaats. Rondom de oorspronkelijke bebouwing verrezen bijgebouwen, zoals een bakkerij, keuken en wasserij. Ten noorden van de kapel lag een ommuurde boomgaard (op de locatie van het huidige Oudemanhuispoortcomplex). De hoofdingang van het klooster bevond zich aan de Oudezijds Achterburgwal, ongeveer op de plek waar nu de gasthuispoort staat (naast BG4, de Academische Club), deze was goed zichtbaar vanaf de Grimburgwal.

Het Nieuwe Nonnenklooster had een vergelijkbare opzet als het Oude Nonnenklooster: een kapel (later opgegaan in de huidige Gasthuiskerk) en woon- en werkgebouwen voor de nonnen die rondom hoven en tuinen waren gegroepeerd. De grens van het klooster werd gevormd door een ommuring en verhuurbare woningen. De hoofdingang van het klooster lag aan de Oude Turfmarkt.

In de twee eeuwen dat beide kloosters op deze locatie floreerden, veranderde de structuur niet wezenlijk. Op kleine schaal vond echter steeds uitbreiding en inbreiding plaats van smalle gebouwen, afgewisseld met binnenplaatsen en tuinen. De ophoging en het bouwrijp maken van grond, vooral bij de Amstel, zorgde voor een vergroting van de besloten kloostergemeenschappen.

Aan de randen van het kloostercomplex werden woningen gebouwd voor de verhuur. Naast de boomgaard (Oudemanhuispoort) aan de Oudezijds Achterburgwal stond bijvoorbeeld een rij woonhuizen. Meer richting het zuiden verkocht het klooster grond voor de stadstimmerwerf en een brouwerij. Daardoor werd de buitengrens niet alleen meer gedefinieerd door kloosterbebouwing, maar in de loop van de tijd ook door bedrijvigheid en bewoners uit de stad.

De Alteratie in 1578 maakte een einde aan deze besloten, religieuze leefgemeenschappen. Nadat het katholieke Amsterdamse stadsbestuur was afgezet, werden alle kloosters onteigend en opgeheven. De nonnen van beide kloosters mochten nog gedeeltelijk op het complex blijven wonen en kregen een toelage om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien.

Veranderingen in het grondgebied van de beschreven functies

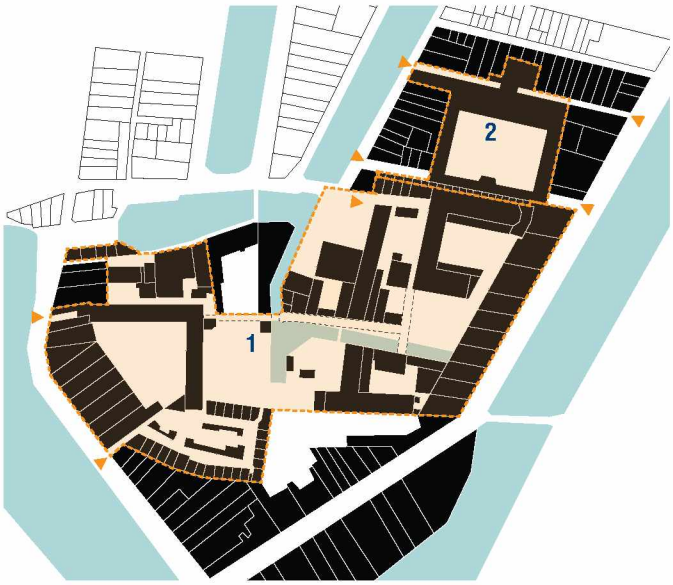

Gasthuis (1) & Oude Mannenhuis (2)- van ca.1578 tot ca.1870

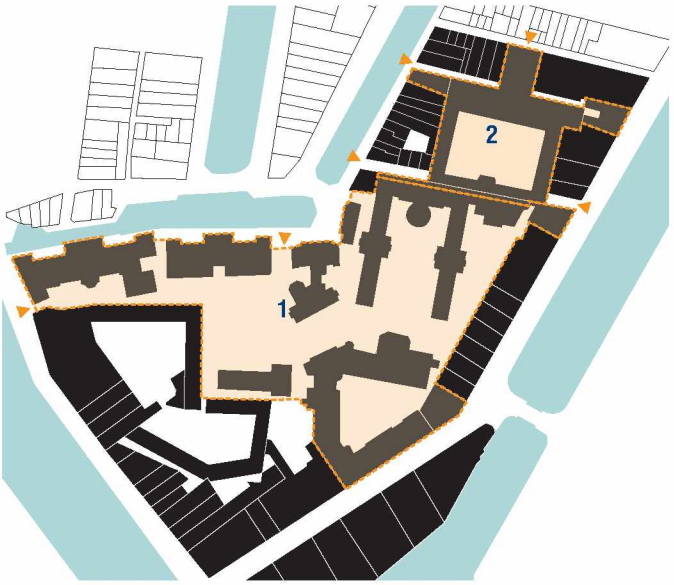

Modern Ziekenhuis (1) & Academie/Museum/Universiteit (2)- van 1870 tot 1981

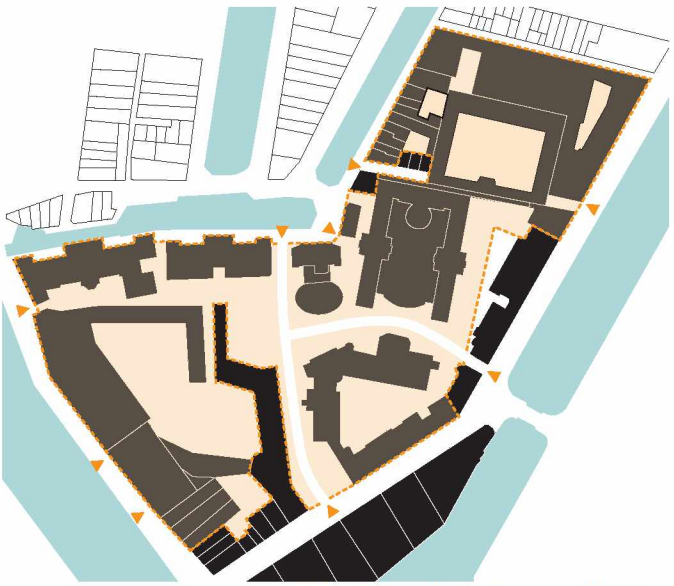

Universiteit van Amsterdam - van 1981 tot nu

1.2 Binnengasthuiscomplex

Inleiding

Na de Alteratie werden beide kloostercomplexen herbestemd tot gasthuis. Alle bezittingen van de kloosters werden overgedragen. Het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis en het St.-Pietersgasthuis werden op deze locatie samengevoegd tot het St.-Pietersgasthuis, dat vanaf 1635 het Binnengasthuis werd genoemd. Aan het hoofd van het Binnengasthuis stonden regenten, die de bestuurlijke eenheid van de vroedschap vormden en alle bezittingen beheerden.

Kort na de herbestemming van het klooster werd de noordelijke boomgaard afgesplitst van het gasthuisterrein en verrees daar het Oudemannenhuis. Het gasthuis en Oudemannenhuis waren altijd nauwe buren, maar van elkaar gescheiden. In hoofdstuk 1.3 wordt ingegaan op de ontwikkelingsgeschiedenis van het Oudemanhuispoortcomplex.

Bewoners, gebruikers van het gasthuis

Door de eeuwen heen hebben de bewoners en gebruikers van het Binnengasthuis, maar ook de ontwikkeling van medische wetenschap en onderwijs bijgedragen aan de ruimtelijke ontwikkeling en inrichting van het gasthuiscomplex. Het gros van de bewoners/gebruikers van het Binnengasthuis bestond uit verpleegkundigen en zieken. In tegenstelling tot de vermogende nonnen waren beide groepen van eenvoudige, ongeschoolde, arme komaf. De medische verzorging in het gasthuis werd uitgevoerd door chirurgijns en geneesheren. Chirurgijns leerden in de praktijk van een meester, terwijl de geneesheren academisch gevormd waren. (Over dit onderscheid later meer)

De gebruiksgeschiedenis van het complex kan grofweg worden ingedeeld in vóór en na 1800, omdat de medische wetenschap zich in de 19e eeuw in sneltreinvaart ontwikkelt. In de eerste eeuwen van het Binnengasthuis was de medische wetenschap nog gebaseerd op de veronderstelling dat een ziekte ontstond door de onjuiste vermenging van lichaamssappen. Aderlaten was een veelgebruikte techniek om het evenwicht in een ziek lichaam te herstellen. Deze filosofische benadering zouden medici uiteindelijk inruilen voor een wetenschappelijke, proefondervindelijke aanpak (ontleedkunde/anatomie). Zoals vermeld, zorgde de ontwikkeling in de geneeskunde in de loop van de 19e eeuw voor verandering. Dat was ook hard nodig, want het gasthuis kreeg te maken met een grote toestroom van zieken door epidemieën en infecties, terwijl hygiënische voorzieningen in het complex vrijwel geheel ontbraken.

Amsterdam had aanvankelijk geen academisch onderwijs, maar wel het Athenaeum Illustre: hoger onderwijs dat geen academische graden mocht toekennen. Het Athenaeum Illustre, de voorloper van de Universiteit van Amsterdam, bevond zich vlak bij het Binnengasthuisterrein, in de Agnietenkapel. Door de eeuwen heen zou er een hechte samenwerking ontstaan tussen het academisch onderwijs aan deze instelling en het praktijk(klinische)onderwijs in het Binnengasthuis.
Toen in 1828 in het Binnengasthuis de Klinische School werd opgericht, betekende dit een vernieuwing van het onderwijs en nieuwe kennis. Ook de medische studenten van het Athenaeum Illustre mochten hieraan deelnemen. Daarnaast volgden de regenten en geneesheren ontwikkelingen in het buitenland die zorgden voor een verrijking van de diagnostiek en een fundamentele verandering in het medisch denken. Voorbeelden van deze vooruitgang zijn narcose, bloedtransfusie en antisepsis (desinfectie). In 1867 verdween de Klinische School weer van het complex. Vanaf dat moment doceren docenten aan het Athenaeum Illustre en vervult het Binnengasthuis de functie van academisch ziekenhuis. Een kleine tien jaar later krijgt het Athenaeum de status van universiteit.

1628

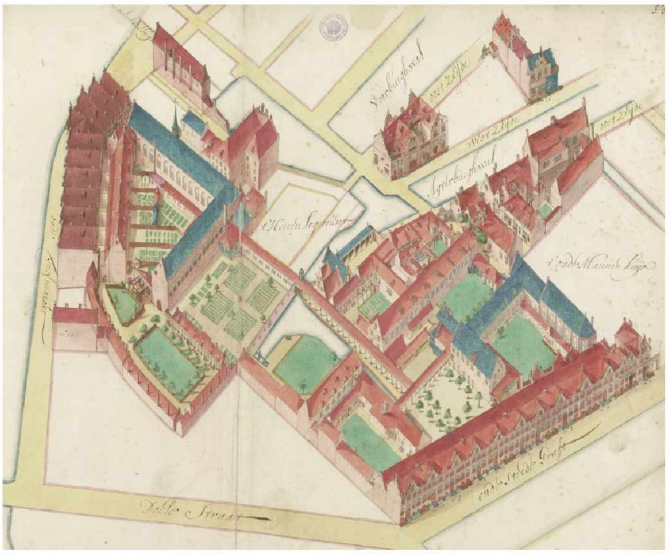

1680

1777

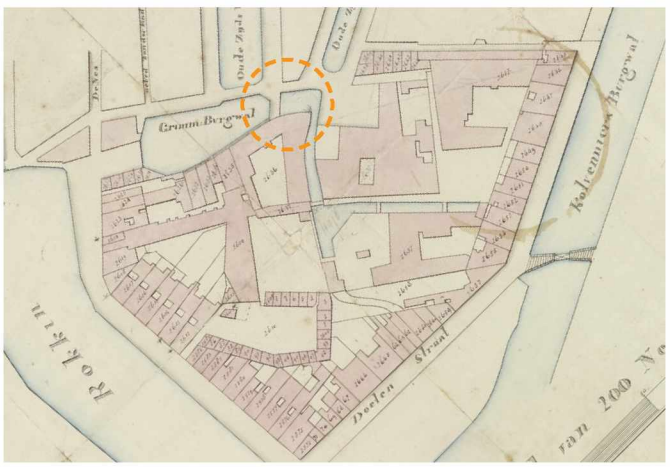

1825 Entree Grimburgwal

1870 Heerenlogement - Grimburgwal - Brug/poort

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het gasthuiscomplex tot begin 19e eeuw

Het St-Pietersgasthuis, het latere Binnengasthuis, was in de eerste drie eeuwen gehuisvest in de voormalige kloosterbebouwing. Deze bestaande bebouwing werd ingericht voor een nieuwe functie, waarvoor kleinschalig werd verbouwd en af en toe nieuwbouw werd toegepast. Met de inrichting van het terrein werd dus voortgeborduurd op de besloten kloosterstructuur met haar smalle, lage bebouwing die bereikbaar was via poorten, doorgangen, binnenplaatsen en tuinen. De verschillende plattegronden en stadskaarten uit de 17e, 18e en begin 19e eeuw laten zien dat er in die tijd aan het gebouwenbestand weinig essentieels verandert.

In het gasthuis werd een scheiding aangebracht tussen mannen- en vrouwenafdelingen, wat ook invloed had op het gebruik en de inrichting van het complex. Beide afdelingen lagen aan de zijde van het Oude Nonnenklooster (oostelijk). Aan de zijde van het Nieuwe Nonnenklooster (westelijk) lagen onder meer een regententuin en de Gasthuiskerk, functioneel verbonden door colonnades en allerlei soorten hoven. Hoewel het complex een besloten karakter had en naar binnen gekeerd was, bestond de randbebouwing veelal uit woonhuizen die richting de stad georiënteerd waren, grenzend aan een van de grachten, Rokin of de Amstel.

De toegang tot het Binnengasthuis ging via de Gasthuispoort. Deze poort lag op de locatie van de entree naar het Oude Nonnenklooster en was vanuit de stad toegankelijk via twee bruggetjes over het water van de beide burgwallen. Achter deze poort lag een lange open gang, die naar het hart van het complex leidde. De poort en gang zouden tot 1878 (!) de belangrijkste toegang tot het Gasthuis vormen.

Ondanks de poort en de smalle, achterliggende gang, was de entreezone ruim opgezet. Dit kwam door het pleintje naast de entree, de Blyde Hoek. De westelijke zijde van de Blyde Hoek werd gevormd door de Gasthuisgracht of voormalige 'Oude Nonnensloot', een sloot die in het verlengde van de Oudezijds Achterburgwal doorliep op het gasthuisterrein en van oudsher de twee kloosters van elkaar had gescheiden. Deze sloot maakte ruim halverwege het terrein een knik naar het oosten, om daar uit te monden in de Amstel.

Hoewel de stedenbouwkundige opzet van bouwmassa's en binnenhoven niet wezenlijk veranderde, werd aan de gebouwen zelf wel flink gesleuteld ten behoeve van de gasthuisfunctie. Van de middeleeuwse kloosterstructuur was langzaam maar zeker geen sprake meer: doordat de grenzen van het complex niet verlegd konden worden, was het gasthuis genoodzaakt tot inbreiding en aanpassing van de interieurs van de nonnenkloosters. Zo ontstond een cultuur van aanpassen, oplappen en pleisters plakken.

Het organisch gegroeide gasthuis behield wel een bepaalde georganiseerde openheid door de aanwezige binnenplaatsen en -hoven.

Het belang van deze buitenruimten was groot: zij gaven licht en lucht aan de gebouwen en vormden samen met de drooglopen en corridors de verbindingen van het complex. Daarnaast vergemakkelijkten zij de oriëntatie en deden zij onder meer dienst als bleekveld, boomgaard, begraafplaats, of apothekerstuin.

De gasthuiszalen (ziekenzalen) van het Binnengasthuis waren ingericht volgens een gebruikelijke gasthuistypologie. De zalen waren hoge, lange ruimten met de bedden onder een galerij en hoog in de gevels zaten vensters voor licht en ventilatie. Voor deze indeling werden verdiepingen uit de oude kloostergebouwen weggebroken en gevels aangepast. Wegens ruimtegebrek werden zelfs onder de kap ziekenzalen gemaakt. Enkel de kapeltypologie had voldoende hoogte en kon zo gebruikt worden. Ondersteunende functies werden naast de ziekenzalen ondergebracht in kleine bijgebouwen.

Het eigenlijke gasthuis bevond zich in het oostelijke en zuidelijke deel van het complex. Het westelijke deel had minder met de dagelijkse beslommeringen te maken, hier lagen de ruime regententuin en gasthuiskerk. Een voorname gaanderij verbond de oostelijke zijde met het gasthuiscomplex en fungeerde als oost-westas door het complex.

Het gasthuisbestuur verhuurde huizen aan de randen van het Binnengasthuis en zette hiermee een traditie voort die al in de kloostertijd gebruikelijk was. De veranderingen die zich in deze randbebouwing voltrokken waren ingrijpender dan die aan het gasthuis zelf. In de loop van de eeuwen groeiden zij uit tot statige huizen aan de Oude Turfmarkt, Kloveniersburgwal en Oudezijds Achterburgwal.

Eind 18e, begin 19e eeuw verkeerden de gebouwen van het Binnengasthuis in slechte staat. Ook de medische verzorging in de overbevolkte, donkere, oude ziekenzalen liet te wensen over. De roep om renovatie en uitbreiding van het Binnengasthuis werd steeds sterker. Men had behoefte aan een leidende gedachte, een geheel, een modern complex, waar het door de eeuwen heen aan ontbrak.

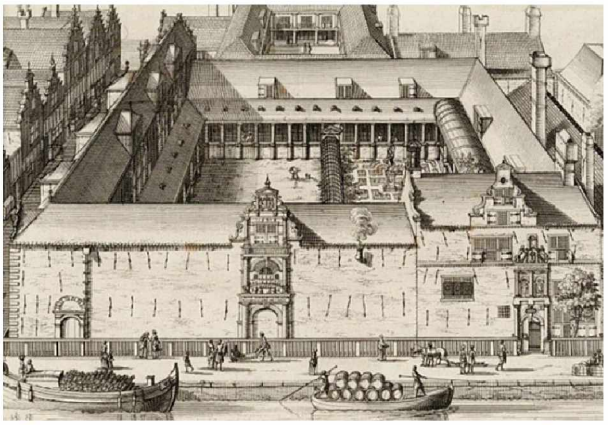

Typische hofstructuur met gesloten buitenwanden was gebruikelijk voor gasthuizen

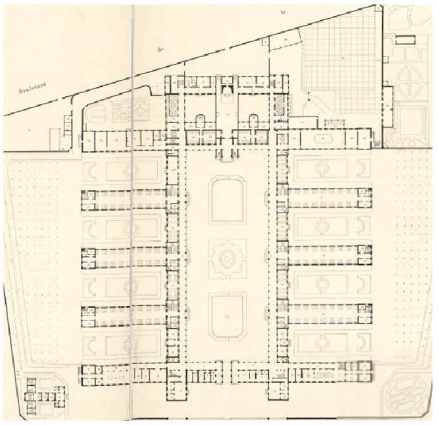

ca. 1860 Plan de l'Hopital Lariboisière, licht en lucht aan twee - zijden werd belangrijk geacht

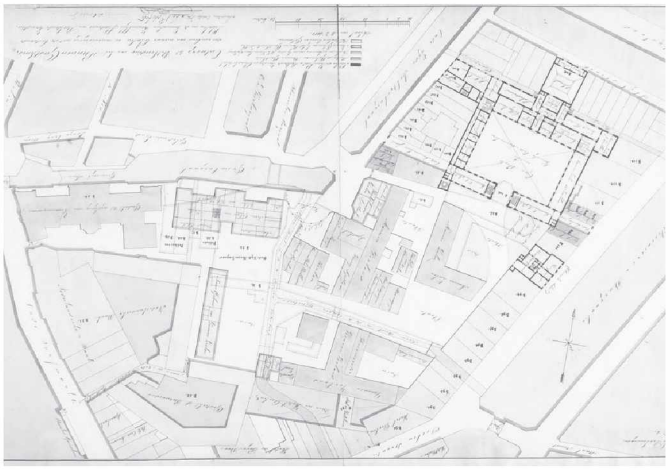

1870 Schetsontwerp met een robuuste verbinding tussen Gasthuis en OMHP

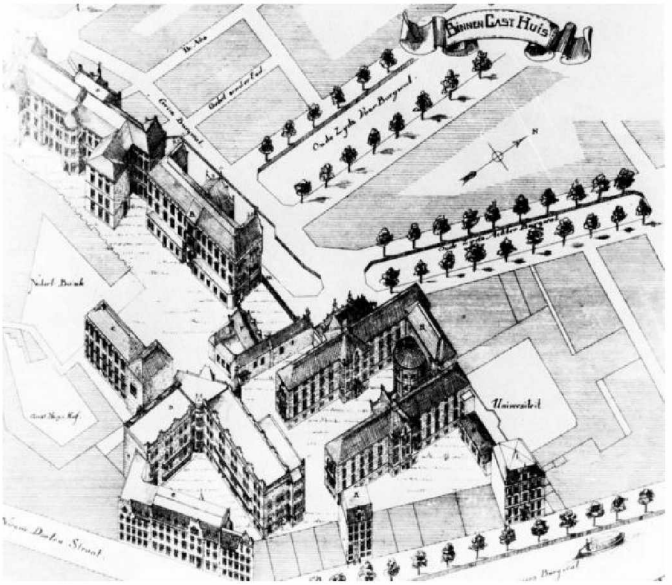

1906

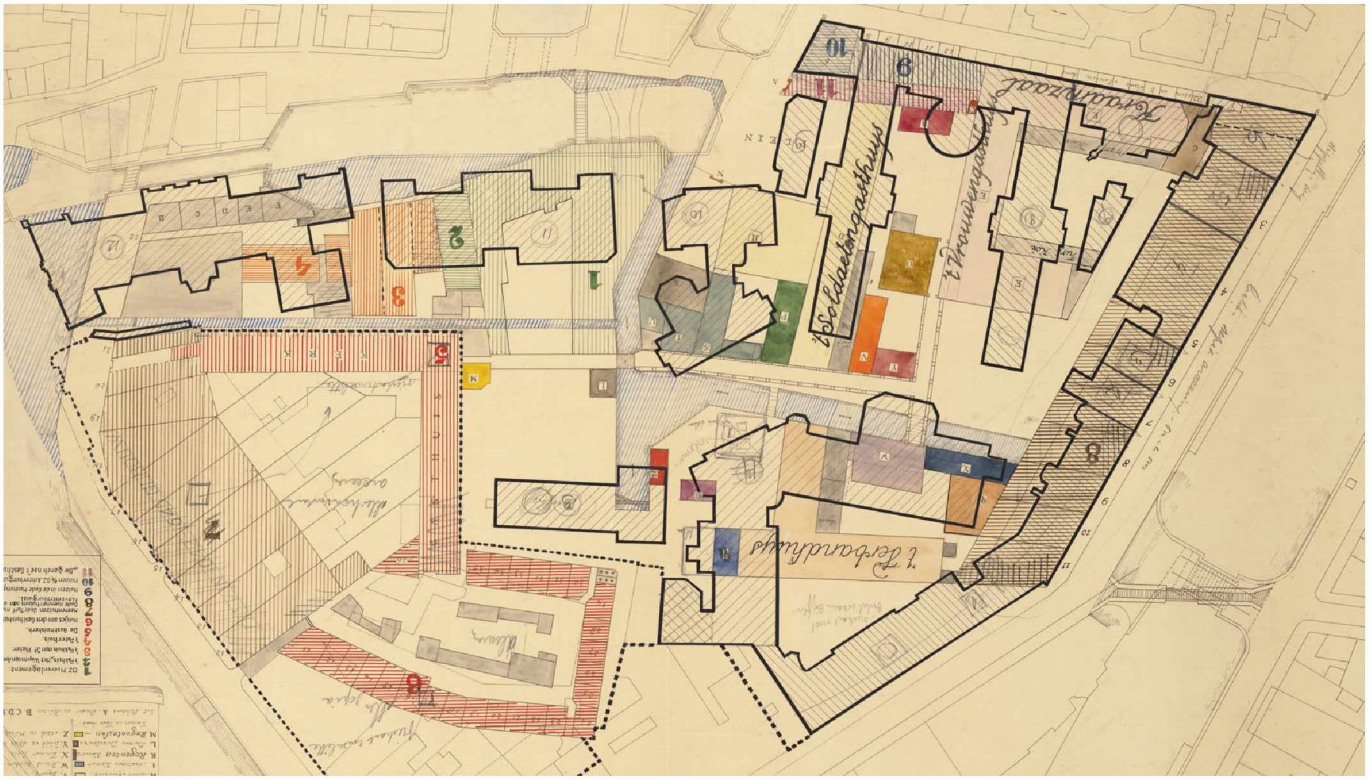

Overzicht van alle bouwwerken sinds 1782 afgezet tegen de situatie in 1929

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het gasthuiscomplex vanaf de 19e eeuw

Eind 18e eeuw werden in steden als Parijs, Wenen en Londen grote ziekenhuizen gebouwd waarbij de inrichting en vormgeving van het Binnengasthuis verbleekte. Iedere aanpassing aan het Binnengasthuis werd vanaf dat moment gezien als geldverspilling en een overkoepelend stedenbouwkundig plan met nieuwbouw leek voor het complex de oplossing. Het medisch denken was fundamenteel veranderd en dit had invloed op de inrichting en het gebruik van een ziekenhuis. Om de planvorming voor een nieuw Binnengasthuis in goede banen te leiden, werd in 1854 een commissie van regenten en hoogleraren opgericht.

Verschillende stedenbouwkundige plannen passeerden de revue met vele discussies tot gevolg, waarbij het gasthuisbestuur en het college van B&S1.2.e het vaak oneens waren over indeling, vormgeving en bovenal financiën. Deze periode staat bekend als de Gasthuiskwestie. Grootscheepse vernieuwing was niet eenvoudig in te passen vanwege de krapte van het terrein en andere aanwezige eigenaren, zoals De Nederlandsche Bank aan de Oude Turfmarkt.

De kwestie resulteerde in gefaseerde nieuwbouw van alle gebouwen op het Binnengasthuisterrein. De ingrijpende transformatie voltrok zich niet volgens een vooropgezet plan, maar in meerdere fasen tussen 1868 en 1913. Hiermee kwam een einde aan alle bestaande historische bebouwing op het terrein, met uitzondering van de Gasthuispoort.

De nieuwbouw zorgde voor een schaalvergroting van de gebouwen. De smalle, lage kloosterbebouwing maakte plaats voor hoge, statig vormgegeven bouwblokken die, door hun symmetrische opzet, vrijstonden in de ruimte, of ruimtelijk die indruk wekten. Het gesloten karakter van het gasthuisgebied bleef behouden. Maar daar waar de kloosterbebouwing architectonisch gezien naar binnen gericht was, kregen de nieuwe gasthuisgebouwen een duidelijke voorgevel, waarbij de hoofdgevel naar de stad, dan wel naar een hof was gericht. De nieuwbouw werd vormgegeven volgens de heersende architectuurstijlen met een indeling volgens het corridor- en paviljoensysteem, waarbij licht, lucht en openheid centraal stonden.

De belangrijkste nieuwe gebouwen van het Binnengasthuisterrein waren: de Kraamkliniek (BG1) uit 1868, ontworpen door architect Godefroy. Dit vrijstaande gebouw sloot aan bij de statige Nederlandsche Bank. Daarnaast volgde de Vrouwenkliniek (BG2), gebouwd van 1873-1877, van architecten Godefroy en De Greef. Dit gebouw kwam op de locatie van het Heerenlogement en het voormalige pakhuis aan de Grimburgwal en sloot aan bij de architectuur van BG1.

Vervolgens verrees in 1875 op de hoek van de Grimburgwal en de Oudezijds Achterburgwal, op het plein de Blyde Hoek een gebouw met wachtkamers en polikliniek (BG4). Wederom ontworpen door architect Godefroy in neo-Hollandse Renaissancestijl. Dit gebouw sloot in hoogte en schaalgrootte aan op de nog naastgelegen kloosterbebouwing (waar tegenwoordig BG3 staat). Links van dit nieuwe gebouw werd de gasthuispoort uit 1736 herplaatst.

Op het terrein achter BG4, waar zich eeuwenlang de ziekenzalen voor mannen en vrouwen bevonden, werd tussen 1887-1890 het Klinisch Ziekenhuis (BG5) gebouwd. Architect Leguyt ontwierp een U-vormig gebouw dat in hoogte en vormgeving aansloot bij BG1 en BG2. Ondanks de krapte op de kavel wist de architect een paviljoenopzet te hanteren rondom een deels groen binnenhof, grotendeels 'vrij' in de ruimte hoewel formeel naar binnen gericht. BG5 werd het belangrijkste gebouw voor medisch onderwijs en kreeg een ronde uitbouw met twee collegezalen voor de anatomische les in de binnenhof. Architect Leguyt ontwierp ook de bijbehorende gasthuisapotheek aan de Kloveniersburgwal in 1887.

Op de plaats van het voormalige Mannenverband en Doelenhotel werden eind 19e eeuw door architect Poggenbeek de Tweede Chirurgische Kliniek en een Zusterhuis ontworpen. Wederom twee hoge gasthuisgebouwen, maar vanwege de krappe locatie volgens corridorsysteem gebouwd.
Als laatste van de bouwcampagne werden in 1913 het Administratiegebouw en de Kinderkliniek (BG3) van architect Van der Meij in Amsterdamse Schoolstijl opgetrokken.

De nieuwbouw veranderde de stedenbouwkundige setting en ook de (water)wegen, routing en toegang tot het Binnengasthuis. De Grimburgwal werd versmald en de kade verhoogd voor BG1 en BG2. Verder werd eind jaren '70 van de negentiende eeuw de Gasthuissloot gedempt en verdween de waterloop uit het gebied. Na de demping van de sloot kreeg het Binnengasthuis in 1878 een nieuwe en bredere hoofdingang tussen het Vrouwenverband en enkele uit de zeventiende eeuw stammende gebouwen (later BG3). De Gasthuispoort verloor hiermee na eeuwen zijn functie als hoofdentree.

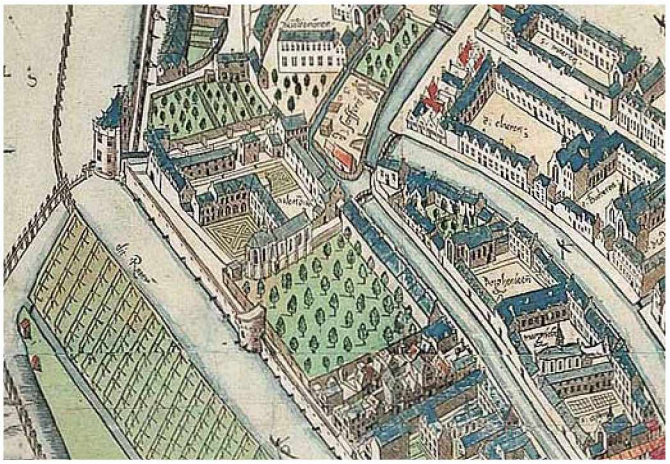

1538

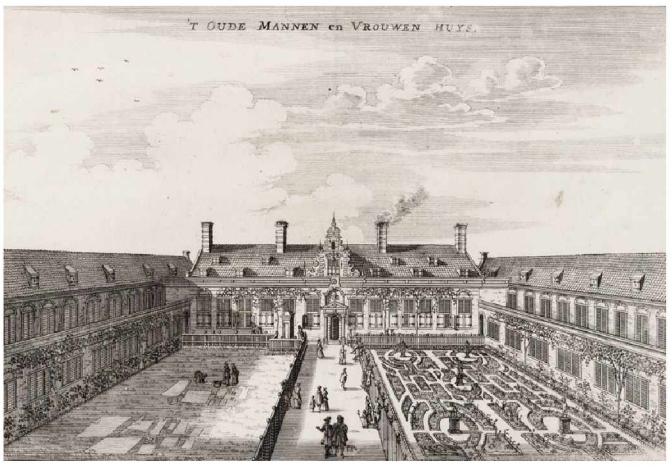

1663

1731/1797

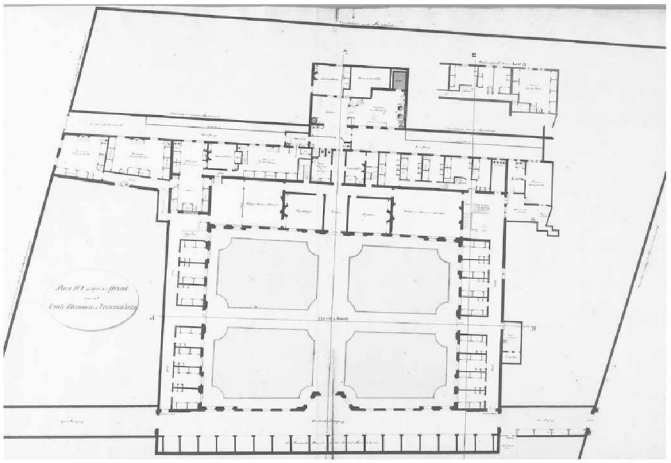

1754

Museum ca.1870

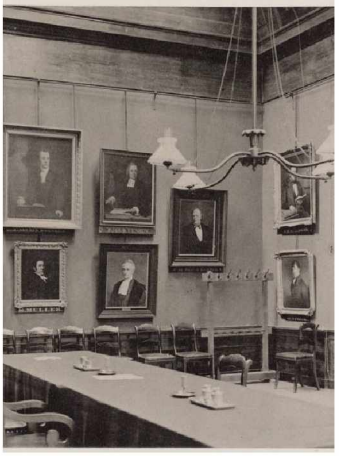

Senaatskamer ca.1870

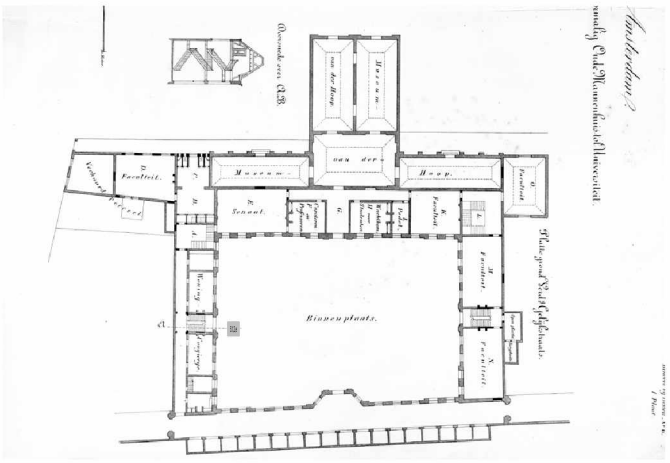

1880

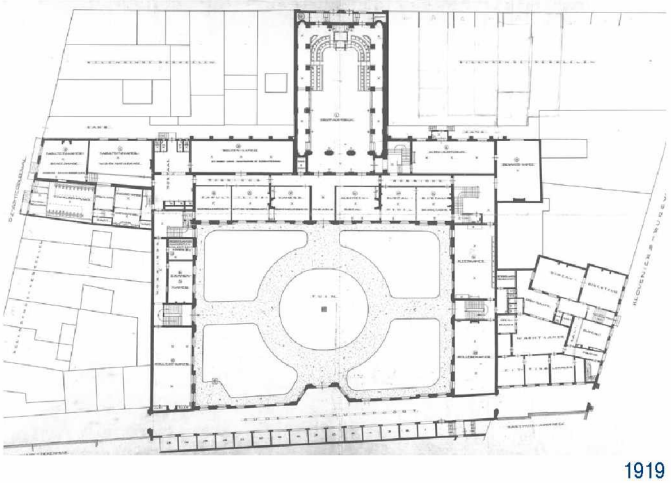

1919

1.3 Het Oudemanhuispoortcomplex

Inleiding

Het Oudemanhuispoortcomplex maakt nu onderdeel uit van het Universiteitskwartier, maar heeft zich lange tijd afzonderlijk van het Binnengasthuis ontwikkeld. Hieronder volgt een beschrijving van de belangrijkste gebruikshistorie en de architectonische en stedenbouwkundige ontwikkeling van het complex. Dit van belang is voor de verderop, in hoofdstuk 3 geformuleerde visie op het complex. Voor de historie en ontwikkeling van dit complex doen we een paar stappen terug in de tijd, naar het einde van de 16e eeuw.

Bewoners van het Oudemannenhuis

Het Oude Mannen en Vrouwen Gasthuis (Oudemannenhuis) werd in 1548 opgericht door Haesje Claesdochter en meester Jan Beerenzoon en was het oudste bejaardenhuis van Amsterdam. Hoewel de naam Oudemannenhuis anders doet vermoeden, bood het onderdak aan zowel arme oude mannen, als vrouwen zonder familie. Dit bejaardenhuis was een stichting, die geleid werd door regenten.

Vanaf de 19e eeuw liep het aantal oudjes terug en werd het complex voor het eerst gedeeltelijk door het Binnengasthuis gebruikt. Verder huurde de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (KABK) een deel van 1840-1875. En tussen 1855-1885 was ook het museum Van der Hoop in het gebouw gevestigd. Aan de wisselwerking van bewoners kwam in 1879 een einde toen de Gemeente Universiteit introk in het Oudemanhuispoortcomplex. Vanaf dat moment is de universiteit, inmiddels de UvA, de eigenaar van het complex.
Om het Oudemannenhuis zit een buitenschil van woonhuizen die door de eeuwen heen werd bewoond door particulieren en later meer gebruikt werden voor ondersteunende gasthuisfuncties en universiteitsfuncties.

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het Oudemanhuispoortcomplex

Het Oudemanhuispoortcomplex ligt tussen de Oudemanhuispoort (zuiden), de Oudezijds Achterburgwal (westen), de Slijkstraat (noorden) en de Kloveniersburgwal (oosten). In de tijd van het Oude Nonnenklooster was dit gebied in gebruik als boomgaard en grensde het in het zuiden aan de kloosterkapel en in het oosten aan de ommuurde stadsgrens. Aan de westkant van de boomgaard stonden al huizen die door het klooster (en het latere gasthuis) werden verhuurd. Aan de noordzijde van de boomgaard bevonden zich kleine particuliere woningen met de voorgevels aan de Slijkstraat en de achtertuinen aan een poldersloot.

In 1600 verkocht het gasthuis de boomgaard aan het Oudemannenhuis en werd een carrévormig gebouw met binnentuin gemaakt voor oude mannen en vrouwen. Het gebouw was bereikbaar via een oost-westgang en poorten aan de Kloveniersburgwal en Oudezijds Achterburgwal.
Aan de randen van het complex stonden zowel huurhuizen van het Oudemannenhuis, als van het Binnengasthuis. De huurhuizen aan de Oudezijds Achterburgwal kregen met de komst van het Oudemannenhuis achtertuinen waardoor het terrein een besloten karakter kreeg.

Het Oudemannenhuis werd eind 18e eeuw vernieuwd naar een ontwerp van Pieter Rentmeester. Op hetzelfde grondvlak werden vier vleugels rond een binnenplaats gepositioneerd. De 17e-eeuwse fundering en gevels aan de buitenzijde werden hierbij zoveel mogelijk hergebruikt. De gevels aan de binnenplaats kregen een statig en symmetrisch uiterlijk, geïnspireerd door Franse voorbeelden uit die tijd. De binnentuin werd ingericht als siertuin en bleekveld.

De rijke gevels waren een contrast met het interieur, dat sober was vormgegeven. Exterieur en interieur leken niet veel relatie met elkaar te hebben. Al kwamen de muurdammen overeen met de breedte van de bedstedes.
De slaapcellen bevonden zich in de oost- en westvleugel. De regentenkamers, eetzalen, keuken, bakkerij en ondersteunende functies in de noordvleugel. In de zuidelijke vleugel werd een galerij verwerkt die leidde naar beide toegangspoorten. In de overdekte galerij werden 18 winkelkasten ingericht voor handelaren. Ook de poort aan de Kloveniersburgwal werd in deze periode vernieuwd naar een ontwerp van Abraham van der Hart en Anthonie Ziesenis. Zowel het carré als de poort zijn architectonisch gezien sinds die tijd niet wezenlijk veranderd.

In de 19e eeuw werden de oost- en noordvleugel boven de galerij gebruikt door het Binnengasthuis en ingericht tot ziekenzalen. De fijnmazige verdeling van kamertjes maakt plaats voor grotere ruimten. De noord- en westvleugel werden verbouwd voor de KABK naar een ontwerp van Tétar van Elven. Er werden studie- en expositiezalen opgetrokken, waarvan er twee doorliepen tot aan de Slijkstraat. Tot slot voegde ook het museum een aantal grote zalen toe aan de noordkant. De ingrepen aan het gebouw waren voor het overgrote deel intern en vonden plaats tussen de noordvleugel en de Slijkstraat.

In 1879 werd de Gemeente Universiteit eigenaar van het complex en vond een renovatie plaats voor de inpassing van de onderwijsfunctie. Zie de volgende paragraaf voor een toelichting van deze ontwikkeling.

1766/1775 Agnietenkapel

1943

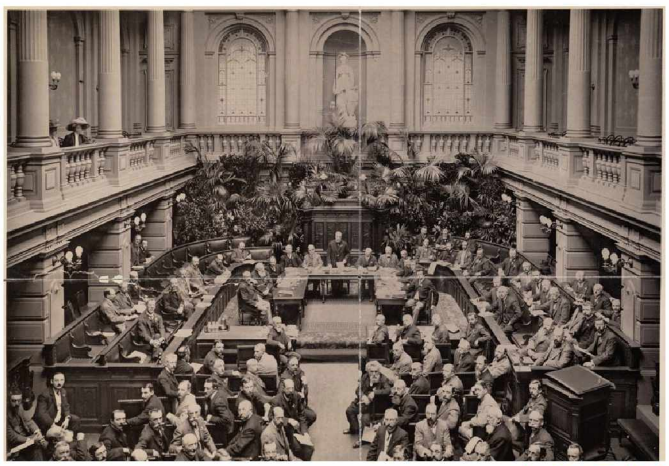

De aula van 1910

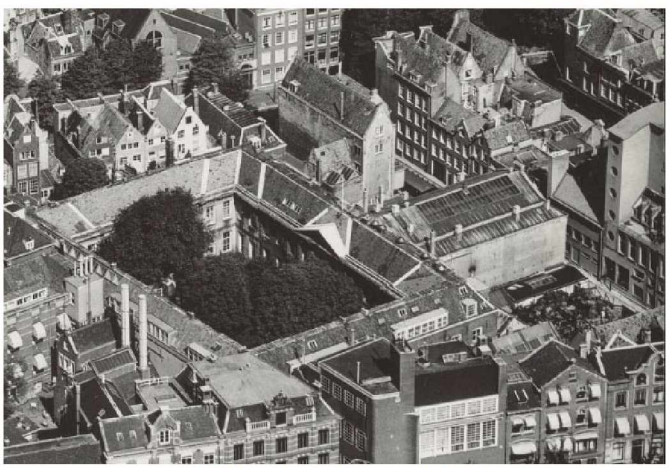

1957 De oude structuur aan de Slijkstraat net voor de sloop

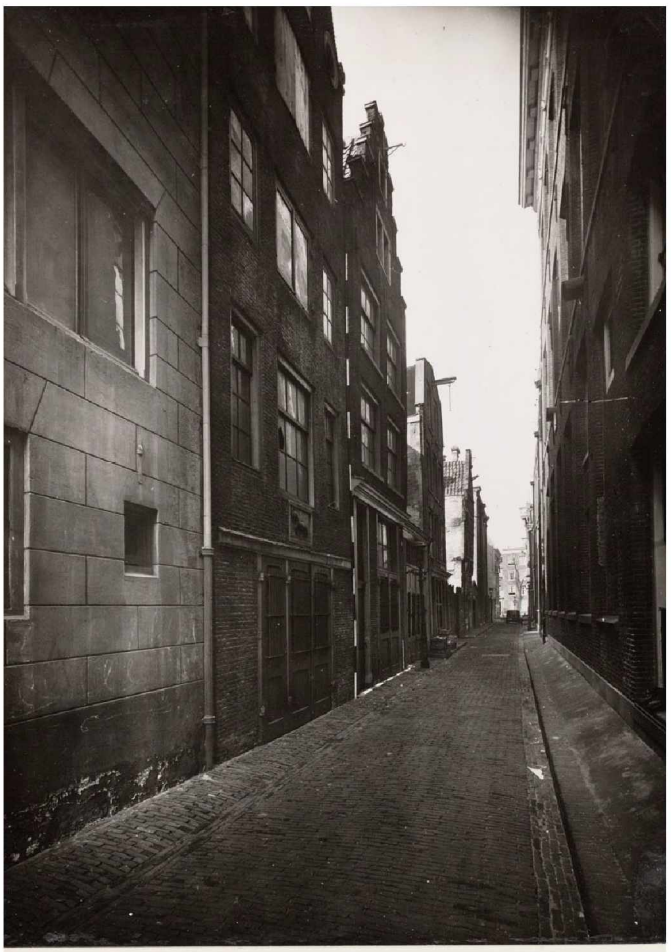

De pandsgewijze structuur aan de Slijkstraat in1960

1.4 Het Universiteitskwartier

Bewoners

In 1879 werd de Gemeente Universiteit (voorloper van de UvA) bewoner van het Oudemanhuispoortcomplex en was daarmee eigenaar van een belangrijk historisch deel van het huidige Universiteitskwartier. De universiteit was al eeuwen een bekende in dit gebied. Als Athenaeum Illustre was het een gracht verderop gehuisvest in de Agnietenkapel en studenten van dit Athenaeum bezochten het Binnengasthuis al eeuwen voor praktijkonderwijs.

De eigenaarsrol van de UvA in dit gebied werd in de loop van de 20e eeuw groter, vooral na de verhuizing van het Binnengasthuis naar het AMC in de jaren tachtig. De laatste vier decennia werd het gebied, waar ooit twee nonnenkloosters stonden, bijna geheel in beslag genomen door de universiteitscampus, waar de alfafaculteiten, de Faculteit voor Rechtsgeleerdheid, de Faculteit voor Geesteswetenschappen en de centrale voorzieningen van de UvA onderdak vonden, aangevuld met particuliere bewoners en bedrijvigheid.

Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het Universiteitskwartier

De eerste grootschalige universiteitsontwikkeling vindt plaats in het noorden van het gebied, na aankoop van het Oudemanhuispoortcomplex. Dit complex heeft sinds de eerste bouwfase in 1601 een kenmerkende carrévorm met binnentuin en is bereikbaar via poorten vanaf de twee burgwallen. Rondom het Oudemannenhuis had zich een buitenschil van voornamelijk woningen gevormd. Deze huizen waren met de voorgevels naar de straatzijde gericht, terwijl de achtertuinen aan het Oudemannenhuis grensden.

In de eerste universiteitsjaren bleef deze stedenbouwkundige opzet gelijk. Enkel de noordzijde van het complex, tussen de oude poldersloot en de Slijkstraat, werd veelvuldig aangepast. Tussen 1889-1891 werd aan de noordzijde een groot volume toegevoegd: een ceremoniële aula naar het ontwerp van J. Springer, met een entree aan de Slijkstraat. Vanaf dat moment was het complex niet alleen toegankelijk via de poorten aan de zuidzijde, maar ook vanaf de noordzijde.

Nadat de universiteit eigenaar werd, bleef het hart van het complex zijn vorm behouden (de carrévorm met hof, gang en poorten). Ook de poldersloot was tot 1960 in gedempte vorm nog traceerbaar. Maar in de buitenschil rondom het voormalige Oudemannenhuis maakten de kleine huurwoningen langzaam maar zeker plaats voor grotere gebouwen, eerst in eigendom van het gasthuis, later aangekocht door de gemeente en zodoende overgedaan en gekoppeld aan de universiteit. Hierdoor is een samengegroeid blok ontstaan.

1957 Sloop hoekwoningen Achterburgwal - Slijkstraat

1953 Oudezijds Achterburgwal

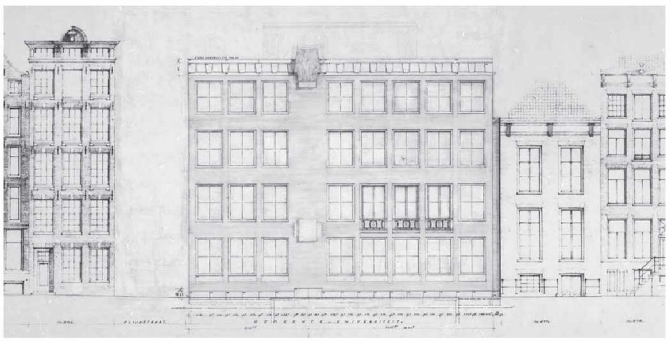

1961 1e Leupen pand

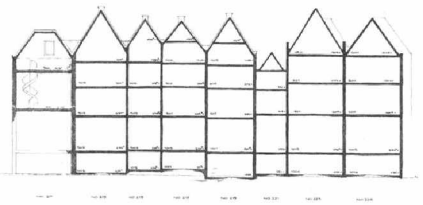

Doorsnede over de resterende panden aan de Oudezijds Achterburgwal

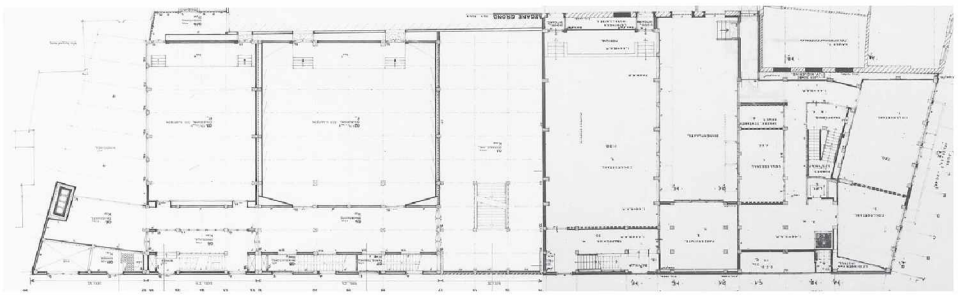

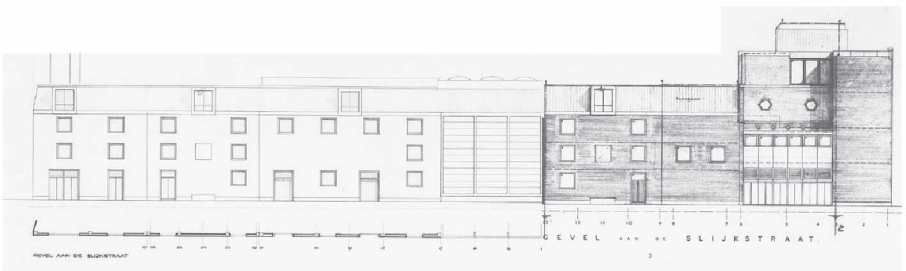

1964, Overzicht van alle Slijkstraat gevels van Leupen/gemeentewerken

Huidige toestand Slijkstraat 2009

1974 Sloop hoekwoningen Kloveniersburgwal

30. Tekening van de gevelwand aan de Kloveniersburgwal voor de sloop in 1975 (UvA).

1975-79 Oude en nieuwe (oude) panden aan de Kloveniersburgwal

Vooral aan de Slijkstraat en Kloveniersburgwal vond in de 20e eeuw schaalvergroting plaats. Eerst met het gebouw De Schaats (1927) in Amsterdamse Schoolstijl door architect Marnette, vervolgens, in de jaren '60 en '70, met nieuwbouw in moderne en historische vormgeving aan de Slijkstraat en Oudezijds Achterburgwal, in fasen ontworpen door architect Leupen.

Aan de Oudezijds Achterburgwal stonden sinds de kloostertijd huizen die verhuurd werden. Toen de gemeente, en later de UvA, eigenaar werd van deze grachtenhuizen werden zij in de jaren '60 door architect Kasteel intern met elkaar en het Oudemanhuispoortcomplex verbonden. De huizen met 18e-eeuws voorkomen kregen daarmee een 20e-eeuwse laag toegevoegd en werden onderdeel van een grotere structuur en routing.

Sinds de jaren '80 is de UvA ook eigenaar van het aangrenzende, voormalige Binnengasthuisterrein en startte een nieuwe herinrichtings-verbouwingscampagne. Het besloten gasthuisterrein werd opengesteld, er werden openbare wegen door het gebied gelegd (Vendelstraat, Binnengasthuisstraat), er werden doorbraken door gebouwen heen gemaakt en het terrein van de Oudemanhuispoort en het BG-terrein kregen een koppeling. Tot slot voegde de UvA ook de bebouwing aan de Oude Turfmarkt en Gasthuiskerk toe aan het bezit.

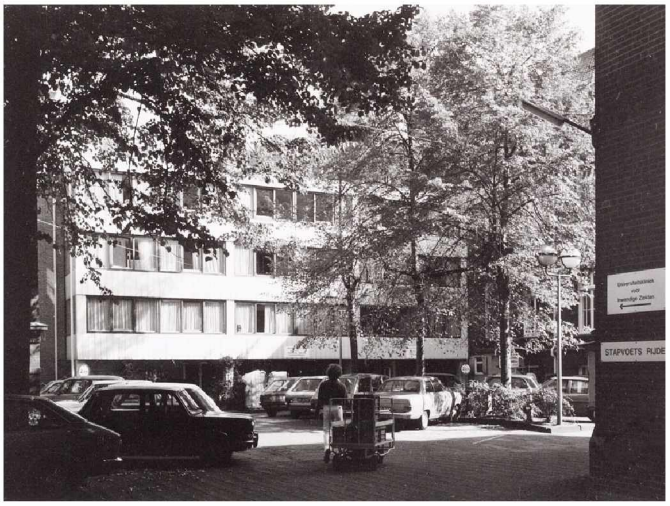

1968 - Eerste toevoeging BG5

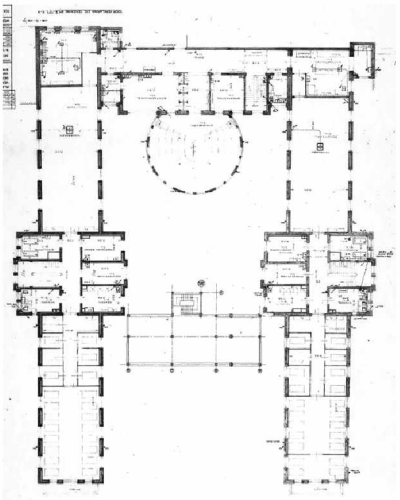

1968 - Begane grond

1981

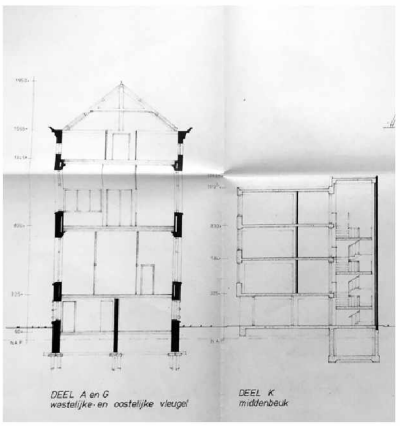

1968 - Doorsnede

1988 - Tweede toevoeging, piramide en inbouwen

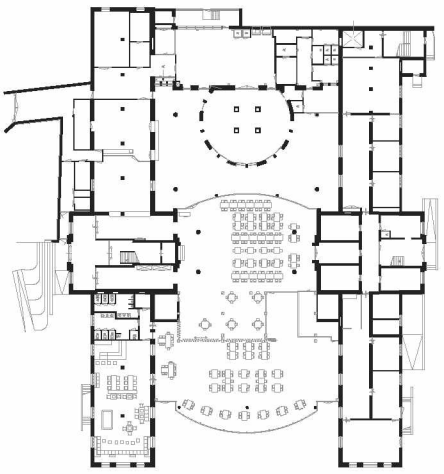

1988 - Begane grond

Vogelperspectief Binnengasthuis

BG3 - Theo Bosch gebouw

Naast de vele interne verbouwingen van het BG-terrein tot onderwijscomplex, zijn er twee verbouwingen die een wezenlijke verandering betekenden voor de stedenbouwkundige setting en gebouwstructuren. Dat zijn de verbouwingen aan BG5 en BG3.
BG5, het voormalige Klinisch Ziekenhuis, was van oorsprong een U-vormig gebouw met binnentuin. Om de ziekenhuisvleugels beter te verbinden, was in 1968 door het ziekenhuis al een gebouw overdwars op de binnenplaats geplaatst. In de jaren ‘80 werd deze binnenplaats verder overkapt en afgesloten met een piramidevormig gebouw van architect Dirks ten behoeve van een mensa. Hierdoor kreeg het gebouw een meer rechthoekig grondvlak.

In de jaren ‘90 was het aangrenzende BG3 aan de beurt. Van dit gebouw werd de voormalige Kinderkliniek gesloopt en bleef het voormalige Administratiegebouw staan. Hieraan werd een nieuwbouwdeel gekoppeld naar het ontwerp van architect Bosch. Dit nieuwbouwdeel heeft een ovale vorm met een hoge mate van transparantie. Deze afwijkende vorm had direct invloed op de omliggende bebouwing en openbare ruimte.

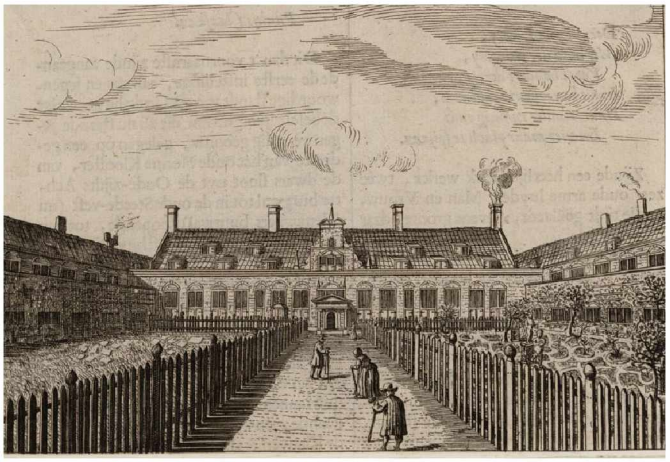

1665 - Oude Mannen huis hof, met boomgaard, beelden en bleekveld

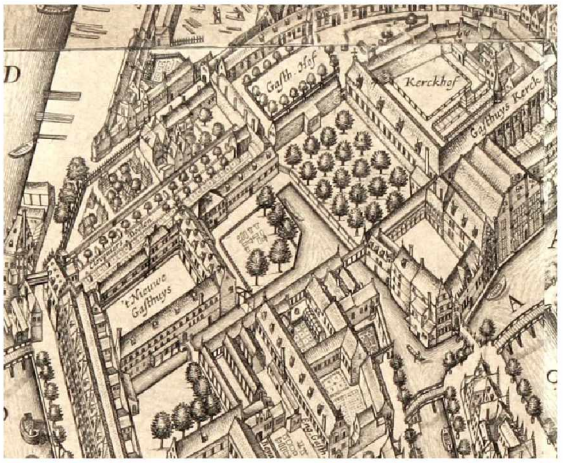

1680 - Afgebakende buitenruimten met bleekveld, begraafplaats, boomgaard etc.

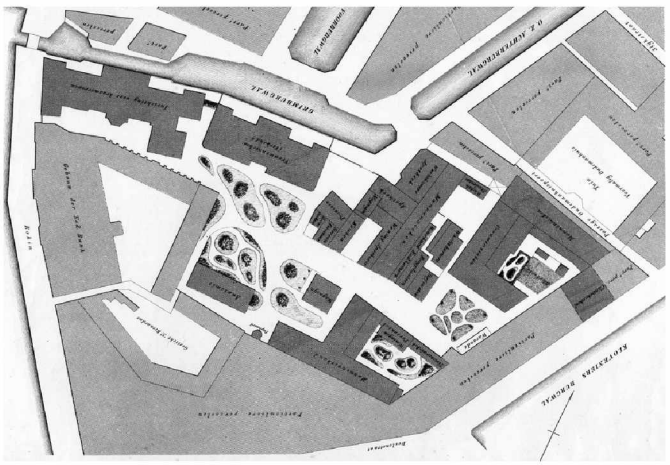

1879, inrichting buitenruimte, halverwege de 19e eeuwse veranderingen

Een afwisselend groen en bestraat binnengebied met een smalspoor, ca. 1875

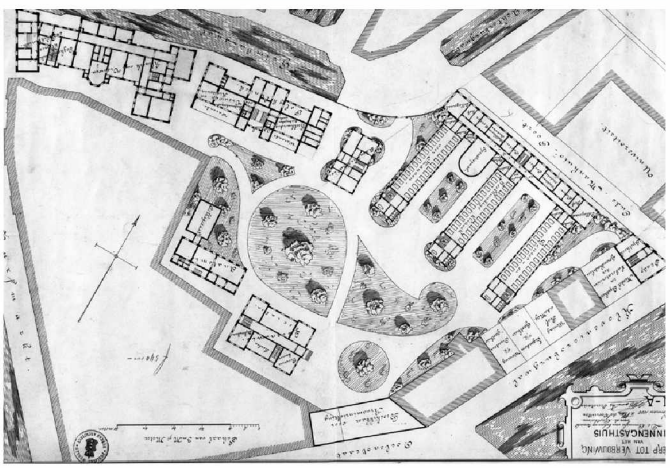

1885 Schets ontwerp, met duidelijk aandacht voor de buitenruimte

De tuin voor het Anatomiegebouw

1981, vergaand ruimtetekort, de buitenruimte als parkeerplaats

1981, goede auto bereikbaarheid, ook voor de ambulances is gewaarborgd

Buitenruimte

In de beschrijvingen van het gebied tot nu toe, hebben voornamelijk de verschillende gebouwen, hun gebruikers en de ontstaansgeschiedenis veel aandacht genoten. Ook de stedenbouwkundige samenstelling, de korrelgroottes, adres, ontsluiting en routing zijn onderdeel van beschrijving en analyse geweest. De buitenruimte als onderdeel op zich is veel minder onderwerp van onderzoek en beschrijving geweest.

In het kader van een algemene beschouwing over het gebied als totaal is het nuttig enig licht te werpen op de verschillende stadia van gebruik en inrichting, als eerste verkenning. Deze beschrijving is voornamelijk gebaseerd op tekeningen en foto's. We beschrijven grofweg vijf perioden en/of stadia.

Wanneer nog in gebruik als klooster en later gasthuis complex zijn de buitenruimten over het algemeen duidelijk gekaderd door middel van panden, kades, muren en colonnades. Binnen deze structuur worden de verschillende velden soms formeel maar vaker zeer productief ingericht met functies als bleekveld, boomgaard of 'moestuin'. Het gebied is nader geleed door de waterstructuur van grachten en waterlopen.

Met de overgang naar een vroegmodern ziekenhuis in de loop van de 19e eeuw, verdwijnen de grachten, colonnades en drooglopen en wordt het leeuwendeel van de gebouwen aanzienlijk groter en hoger. Aan de noordzijde wordt de buitenring van het gasthuisterrein wat geopend. In het verlengde van de Oudezijdsachterburgwal komt een nieuwe hoofdentree tot het gebied. Vanhier betrad men vanaf toen een meer vloeiend, in elkaar overlopend gebied waarin halfverharding en later klinkers worden afgewisseld met groenperken in typisch 19e eeuwse niervormen. Soms liggen de perken tegen de gevels dan weer los in de ruimte. Grote bomen worden afgewisseld met laag struweel, haast landschappelijk ingezet. Er is duidelijk aandacht voor verpozen. Maar daarnaast wordt in deze structuur ook een strikt functioneel smalspoor ingepast dat lang in gebruik is om o.a. het linnengoed naar de verschillende afdelingen te kunnen verplaatsen.

De intensivering van het gebruik en de bezetting van gebouwen en de buitenruimte, als resultante van een steeds moderner bedrijfsvoering doet het gebied geen goed. Steeds meer raakt het gebied vol met allerhande aan- en bijgebouwen. Over een nieuwe brug en later met de sloop van het Doelen hotel en een restant Gasthuishof gebouwen kan ook de auto het gebied goed bereiken. Langzaam maar zeker verwordt de overgebleven ruimte tot een grote parkeerplaats. Het groen verdwijnt steeds meer en overal staan auto's.

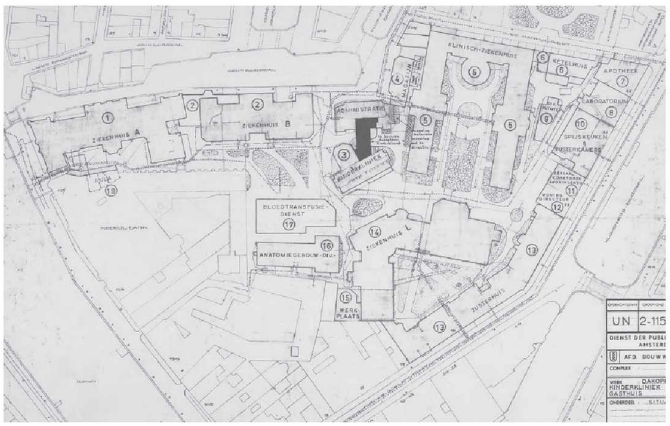

1967

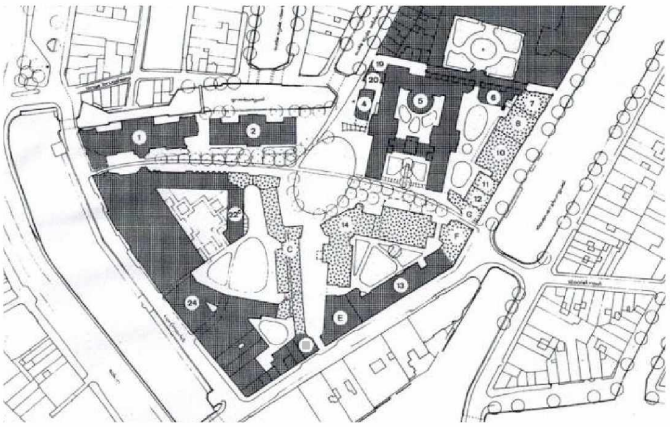

1978, plan met volledige opening noord wand en introductie van nieuwe poorten

ca.1980, tentoonstelling over mogelijke veranderingen voor het BG terrein

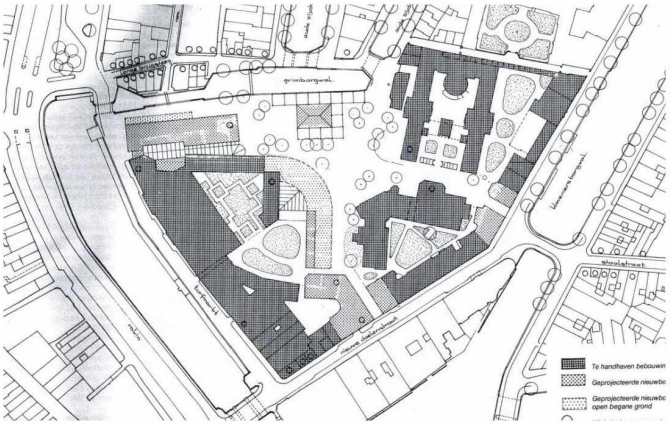

1978, plan met volledige opening noord wand en introductie van nieuwe poorten

Huidige situatie binnenterrein, een erg stenige verkeers-inrichting domineert

Huidige situatie: fietsstraten knippen het gebied in drieeen, geen meubilair

Hekwerken op de grenzen van de straten uit de jaren '80, staan symbool voor de beheersproblematiek

Binnengasthuisstraat

Een vierde periode wordt ingeluid met het vertrek van het ziekenhuis en de overgang naar een volledig universiteitsgebruik en -bezit. Woningbouw midden in het gebied doet voor het eerst in honderden jaren zijn intrede. Het terrein wordt meer publiek. Op welke wijze dit kan is onderdeel van studie door een speciale werkgroep. Aan de discussie nemen de Amsterdamse coryfeeën van de Nieuwmarkt-Antoniebreestraat ontwikkeling deel. Ingrijpende voorstellen worden gedaan. Van Eijck o.a. oppert dat de noordelijk gesitueerde 19e eeuwse gebouwen wel weg kunnen. In de ontwerpvoorstellen wordt de noordzijde bijna helemaal opengegooid. Ook de openingen naar de Kloveniesburgwal en Doelenstraat worden vormgegeven. Aardig is te zien dat gepoogd wordt die als smalle, poortachtige openingen vorm te geven. Hiervan wordt uiteindelijk alleen de woningbouw aan de westzijde door De Ley gerealiseerd. Een plan waarin poorten/onderdoorgangen worden ontworpen die toegang geven tot het Gasthuishof.

In deze tijd worden ook de fietsstraten geïntroduceerd. Met de sloop en vervolgens bouw van een nieuw BG3 deel begin jaren ’90 wordt deze periode afgesloten.

In de periode van ca. 30 jaar die volgt verandert er in het gebied niets groots. Maar in de grachten, pleinen en straten eromheen des te meer. Een enorme groei van de vrijetijds economie vindt plaats. Door toerisme, hotels en horeca wort het gebied vanuit de Nieuwmarkt, het Rembrandt plein en het Rokin steeds meer ingesloten. Dit gebied raakt wat vergeten en fungeert voor bewoners daardoor steeds meer als een laatste rustige enclave. Toch wordt de druk op het gebied ook binnenin voelbaar. Het terrein met zijn vele dode hoeken en verborgen nissen wordt lastiger te beheren. Hekken verschijnen langs de randen van de jaren ’80 doorbraken. De erachter gelegen gebieden worden zo ‘s avonds of soms de hele dag afgeschermd van buitenstaanders. Groen en zitgelegenheden zijn gewenst maar de precaire beheerssituatie laat het nauwelijks toe. Alleen die gebieden waar de bewoners min of direct toezicht op hebben laten een inclusiever en klimaatadaptiever gebruik toe. Het zijn die kleine enclaves die de laatste paragraaf van de ontwikkelingsgeschiedenis schrijven.

Huidige situatie

Huidige situatie

2. STEDENBOUWKUNDIGE ANALYSE

2.1 Stedenbouwkundige analyse

Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk zijn de belangrijkste onderdelen van de onstaans- en ontwikkelgeschiedenis van het gebied kort uiteengezet. Het is niet louter een obligate historische beschrijving. Het opvoeren van de bijdragen van de verschillende bewoners en gebruikers aan dit deel van Amsterdam helpt de stedelijke, ruimtelijke ontwikkeling en groei door de eeuwen heen te begrijpen. Ingrepen in de gebouwen en buitenruimten van de ene functie hadden invloed op plannen en aanpassingen van de volgende. De toevoegingen van de laatsten veranderde de context van de eersten.

Zo is bijvoorbeeld van de kloosters nagenoeg geen gebouw meer te herkennen, maar het stedelijk weefsel en de positionering en oriëntatie die de gasthuisgebouwen hadden, zijn beïnvloed door de kloosterbebouwing die eraan voorafging. De verschillende bewoners namen bij de ontwikkeling van het gebied ook bepaalde thema's over en gaven die op hun eigen manier vorm. Zo werkt het luwe, besloten karakter van het complex tot vandaag de dag door op het gebied, evenals de antimonumentale wisselwerking tussen de alzijdige gebouwen en de gevarieerde en vaak amorfe binnenstedelijke ruimten.

Het vorige hoofdstuk was een opmaat naar dit hoofdstuk. Van een verleden als klooster en via een langdurig gebruik als ziekenhuis zijn we aangekomen bij een gebied voor wonen, werken en studeren. Hoe hebben de latere functionele ingrepen de context, het functioneren en de verschijning van de eerdere structuren beïnvloed?

In dit hoofdstuk wordt de groei van het gebied gekoppeld aan een stedenbouwkundige analyse. De leemte die ontstaan is tussen de eerdere architectuur en de latere stedenbouwkundige context. Op welke manier hebben de latere ingrepen de eerdere veranderd en welke knelpunten heeft dit opgeleverd? De analyse in dit hoofdstuk richt zich op het gehele plangebied. Daarbij wordt ingezoomd op bepaalde deelgebieden. Deze worden op gebouwniveau verder uitgewerkt in de transformatiekaders van de kavelpaspoorten.

Gebied: geen 'eenheid in verscheidenheid'

Het Universiteitskwartier van de UvA ligt in een driehoekig gebied dat van oudsher wordt omsloten door waterwegen. Het ligt begrensd tussen de Amstel en het Rokin in het zuiden en wordt geflankeerd door de Kloveniersburgwal, de Oudezijds Achterburgwal en de Grimburgwal. Met aan de noordzijde een versteende beëindiging door de Slijkstraat.

Elke functie heeft in de ontwikkeling van dit gebied geworsteld met deze grenzen. Het gebied kan niet uitgebreid worden, de grond kan niet meer worden aangeplempt zoals in de 15^{e} en 16^{e} eeuw. De bouwhoogte kan niet worden opgerekt. Dus ontwikkelt het gebied zich sinds jaar en dag naar binnen toe. Dit heeft geresulteerd in een organisch gegroeid geheel met een grote variatie aan functies, gebouwen, ruimten, routes en toegangen.

Het terrein is dicht bebouwd, maar niet dichtgebouwd. Het gebied is besloten en tegelijk toegankelijk. De gebouwen staan op zichzelf. Een formele ordening is meestal niet te duiden. Er zijn verschillende buitenruimten en binnenhoven, maar die zijn niet altijd vindbaar of bereikbaar. Er staan veel indrukwekkende en kenmerkende monumenten, in het interieur aaneengeregen met sleets, uniform marmoleum. Een overkoepelend stedenbouwkundig plan heeft het, ondanks verschillende pogingen en verhitte debatten, op dit terrein nooit gehaald. Wat resulteerde was een pragmatische stap-voor-stapbenadering. Altijd werden daarbij met vrijheid grote veranderingen doorgevoerd die tegelijkertijd reageerden op bestaande, historische structuren en bouwmassa's. Pas eind 20^{e} eeuw werd ook een visie op de buitenruimte ontwikkeld.

In het gevarieerde en organisch gegroeide zit het typerende karakter van dit gebied. De resulterende stedenbouwkundige ruimte mist enerzijds een duidelijke afbakening, de broodnodige duiding en oriëntatie en anderzijds op verschillende punten een bepaalde verfijning en nuancering, waardoor de eenheid in deze verscheidenheid nu ontbreekt. In de stedenbouwkundige visie wordt dan ook voorgesteld om binnen het huidige karakter de beheersbaarheid, de verbondenheid, de bruikbaarheid, de doorwaadbaarheid, de klimaatadaptiviteit en de inclusiviteit te vergroten. De middelen hiertoe liggen in het vergroten van coherentie, overzicht en oriëntatie, het duidelijker markeren van grenzen en het vergroenen en inrichten van het gebied.

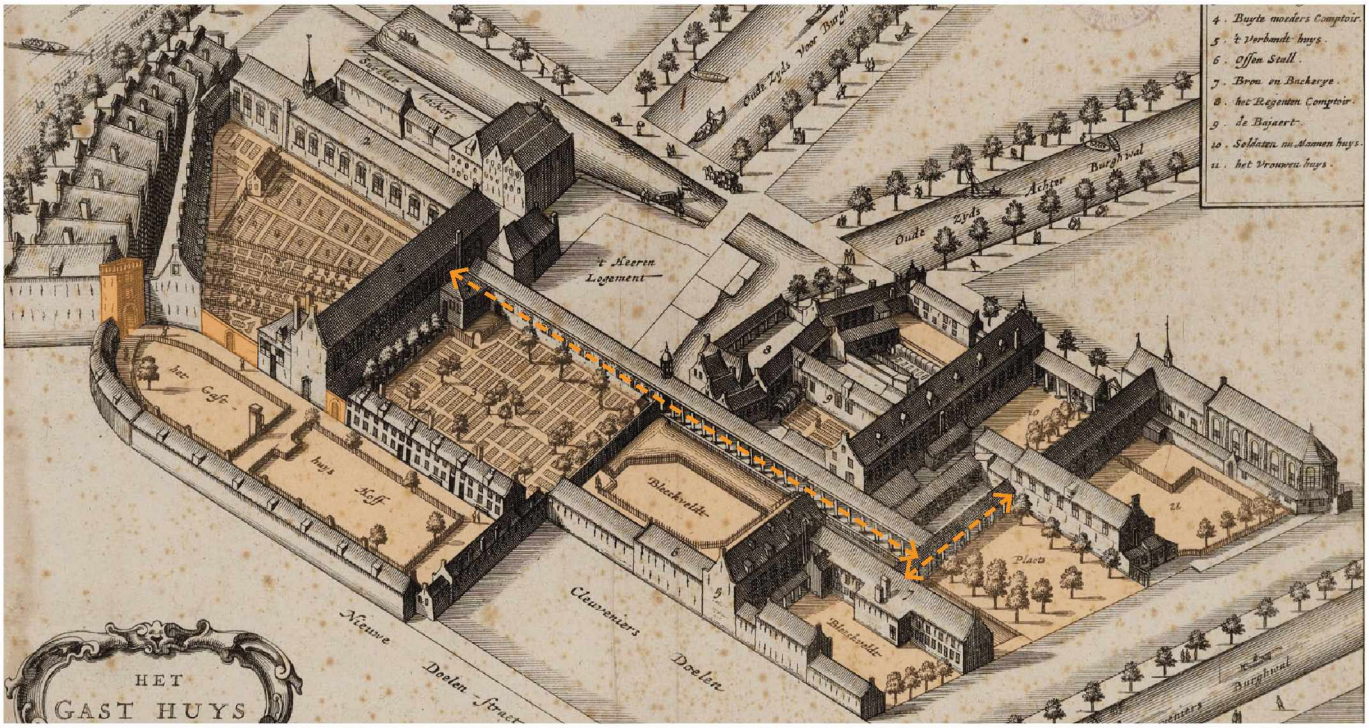

1663 Gasthuis

1887

1887

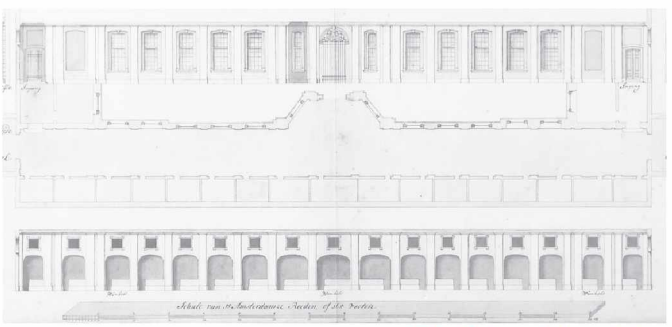

1754 - Oudemanhuispoort steeg

1887

1792 - Oude Turfmarkt poort

1796 - Gasthuishof

1786 - Poort Kloveniersburgwal

1792 - Poort Kloveniersburgwal

1860 - Poort Oudezijds Achetrburgwal

Poorten, Hoven, Stegen

Het overkoepelende thema van het Strategisch Masterplan, dat West 8 in opdracht van de UvA en de gemeente Amsterdam opstelde, is 'Poorten, Hoven, Stegen'. Hét kenmerk van dit gebied. Het Universiteitskwartier heeft verschillende toegangspoorten, die de bewoners en gebruikers een overgangsmoment bieden voordat zij via smalle stegen of gangen naar de diverse hoven en binnenplaatsen worden geleid. Deze sequentie – die door het gehele gebied te vinden is en al eeuwenlang de opmaat naar de gebouwen vormt – zorgt niet alleen voor verbinding tussen de verschillende complexen maar geeft ook duiding.

De bekendste opeenvolging van poorten, hoven en stegen is die van de Oudemanhuispoort. Daar schuifelden ouden van dagen in de 17e eeuw langs dezelfde route als studenten vandaag de dag. Deze sequentie eindigt in een oase van rust, een overzichtelijke binnentuin waar een indrukwekkend staaltje 18e-eeuwse architectuur zich aan de bezoeker openbaart. Ook het voormalige Binnengasthuisterrein kent deze sequentie, ontstaan door de paviljoenarchitectuur van de gasthuisgebouwen en het besloten karakter van de gasthuisfunctie. Poorten, hoven, stegen zijn hier moeilijker te herkennen, bewust of onbewust niet meer in gebruik, of zijn radicaal doorkruist door sloop, nieuwe wegen of juist nieuwe gebouwen in het gebied. Zelfs tussen de Oude Turfmarkt en de Gasthuiskerk is deze sequentie nog aanwezig, maar niet meer zichtbaar en niet langer toegankelijk voor studenten, bewoners en bezoekers van het complex.

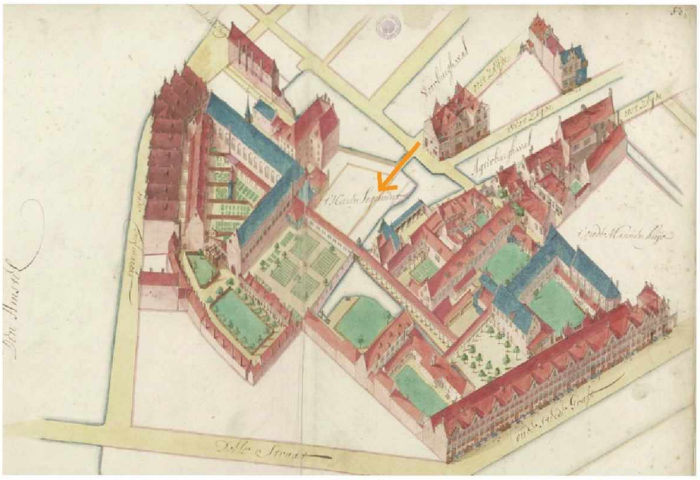

1680 Entree Heerenlogement - Grimburgwal

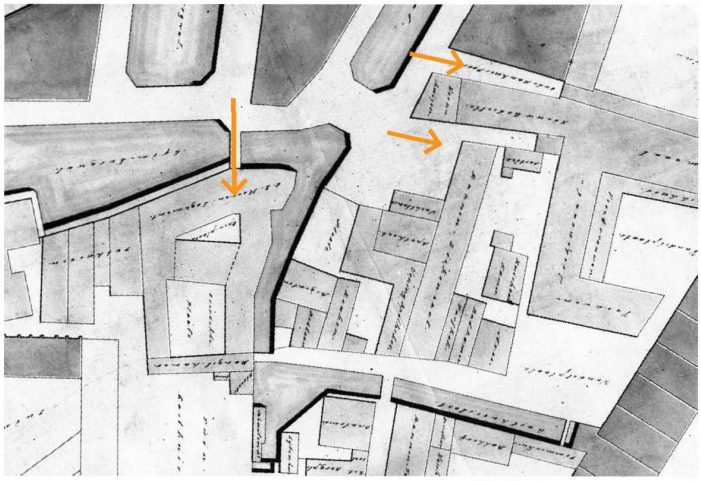

1868/73 Entree Grimburgwal

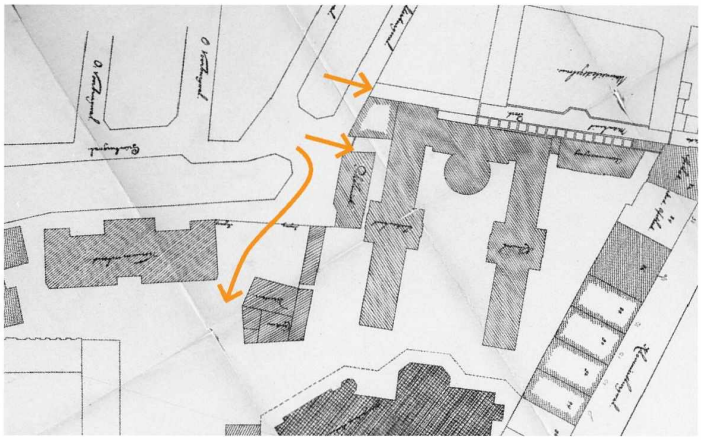

na 1890 Entree Grimburgwal

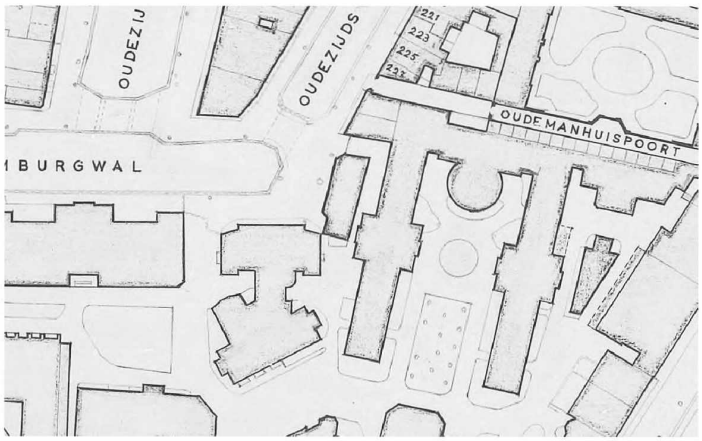

1889 Slijkstraat entree

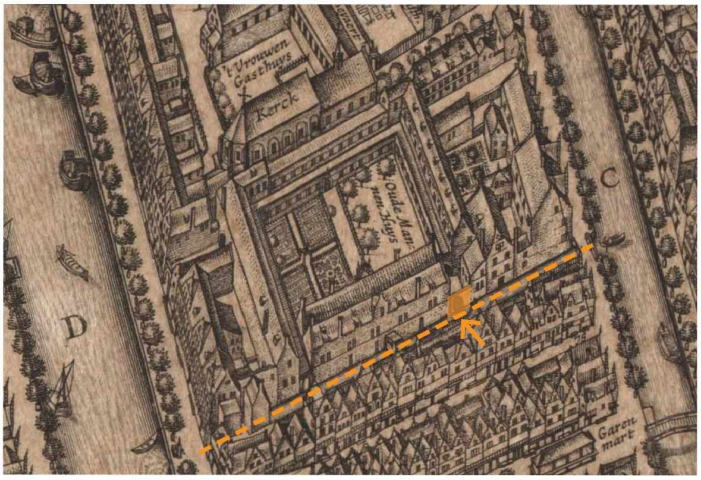

1625 Entree Oude Mannen Huis

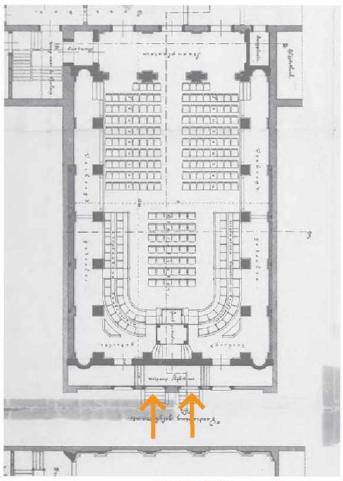

1889 Slijkstraat entree

Slijkstraat huidige situatie

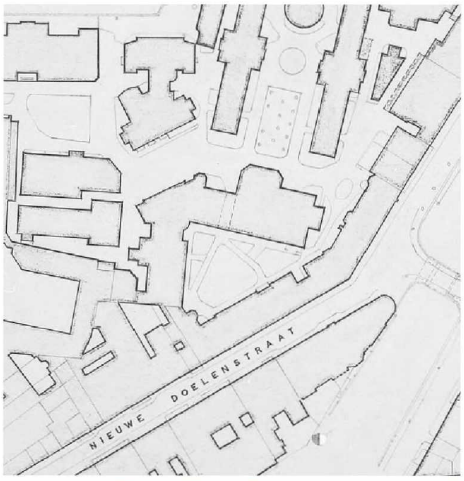

Situatie Nieuwe Doelenstraat tot ca.1982

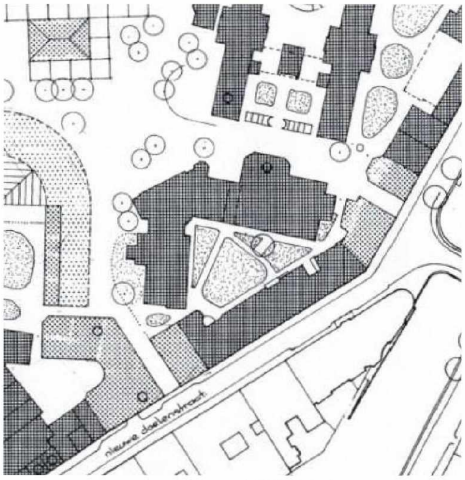

1978 Werkgroep ontwerp

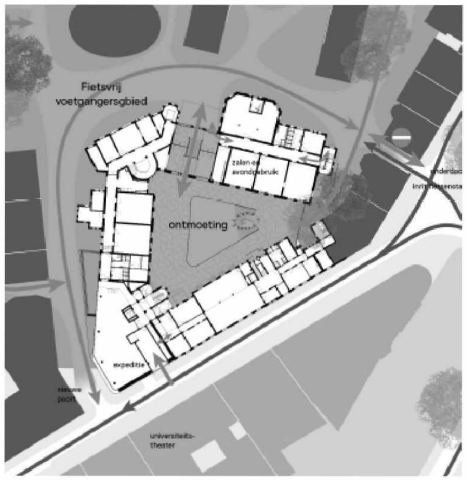

Toekomstige situatie - Bibliotheek

Entrees - betreden van het gebied

De entreefunctie van het Universiteitskwartier kent twee niveaus: het gebiedsniveau en het niveau van gebouwen en gebouwencomplexen. In de huidige situatie is het gebied bereikbaar via straten, poorten, hekken, stegen, onderdoorgangen en achterdeuren. Dit maakt de toegang op sommige locaties inzichtelijk, terwijl je op andere locaties het gebied kunt betreden zonder dat je er erg in hebt. En dat terwijl herkenbare gebiedsentrees een essentiële eerste schakel vormen die bijdragen aan goede herkenbaarheid, oriëntatie, vervolgroutes en beheersbaarheid van het gebied.

Voorbeeld Grimburgwal

De toegang tot het gebied bij de Grimburgwal is divers. Er zijn poorten te over. De Oudemanhuispoort is duidelijk, maar zuidelijk daarvan ligt een knelpunt. De voormalige Gasthuispoort vormde lange tijd de hoofdentree naar de ziekenzalen, met erachter een steeg en twee hoven (bleekvelden). Tegenwoordig zit de poort op slot en is de ruimte erachter verworden tot expeditiehof. Zuidelijker is nog een poort te zien, ten zuiden van de Academische club (BG4). Deze poort geeft ook toegang tot het gebied. Wie de poort doorgaat, daalt direct af om vervolgens uit te komen in de lage, dienende plint van BG5. De huidige, geforceerde 'voordeur' vormt niet echt een welkome entree.
Hoe komt dat? Deze doorgang in BG4 was nooit bedoeld als poort. De architect ontwierp een voordeur die de vorm van de Gasthuispoort spiegelde en op die manier symmetrie gaf, een kenmerkend 19e-eeuws motief. Achter deze doorgang lag een wachtkamer voor de apotheek, die destijds op de plek van BG3 stond.

Voorbeeld Slijkstraat

De noordelijke grens van het Oudemanhuispoortcomplex kent in de huidige situatie geen entree en heeft aan de Slijkstraat zelfs geen 'gezicht', het is een achterkant geworden. Tot begin 20e eeuw kende deze straat enkel voorkanten, met een smalle parcellering en een variatie aan gevels. Zelfs met de eerste schaalvergroting in deze straat (door de komst van de aula van architect Springer), was er aan de noordzijde een formele toegang tot het Oudemanhuispoortcomplex. De huidige situatie, die ontstaan is midden jaren zestig, heeft de toegang van het complex aan de noordzijde opgeheven en daarmee dus ook de koppeling met het BOS-cluster.

Voorbeeld Nieuwe Doelenstraat

Aan de zuidkant is het Universiteitskwartier vanuit de Nieuwe Doelenstraat te betreden zonder enig overgangsmoment: simpelweg de Gasthuisstraat inlopen of fietsen. De flankerende woningbouw doet in niets vermoeden dat men hier een 500 jaar oud binnengebied betreedt.

Entrees - Huidige situatie

Entrees - toegang tot de gebouwen

Bij de herinrichting van de Oudemanhuis- en gasthuisgebouwen heeft de universiteit in het verleden waar mogelijk gebruik gemaakt van bestaande entrees. Zo divers als de monumenten in het gebied zijn, zo gevarieerd zijn ook de entrees tot de gebouwen. Veel entrees aan de randen van het complex, zoals de gebouwen aan de Oude Turfmarkt en de grachtenpanden aan de Oudezijds Achterburgwal zijn nog aanwezig maar zijn niet allen meer in gebruik. Verschillende jongere gebouwen uit de 20e eeuw hebben niet eens een voordeur gekregen. Deze gebouwen (zoals de Schaats en het Leupenpand) zijn ondersteunend aan het hoofdgebouw gemaakt. Door het opheffen (dichtmaken) of reduceren van entrees is de hoofdentree tot gebouwen in de huidige situatie niet altijd even duidelijk.

De hoofdentree is soms bijna onvindbaar. Dat is bijvoorbeeld het geval bij het centrale onderwijsgebouw BG5. Het gebouw heeft veel zijingangen, maar een duidelijk en verwelkomend gebaar ontbreekt. Binnenkomst gaat via het kelderniveau. De originele mannen- en vrouweningangen aan de binnenhof zijn bij de verbouwing in de jaren ‘90 gedegradeerd tot kantine-element. Bij BG3 is hetzelfde aan de hand: de oude entree geeft inmiddels toegang tot de toiletten, terwijl de nieuwe toegang tot het gebouw zo ondergeschikt is gemaakt, dat deze onvindbaar is. Zonder bewegwijzering loopt eenieder voorbij aan de ingang, die in het tussenlid van de nieuwbouw zit. Hier liggen duidelijk kansen om de toegang, routing, beheersbaarheid en oriëntatie te verbeteren en te verduidelijken.

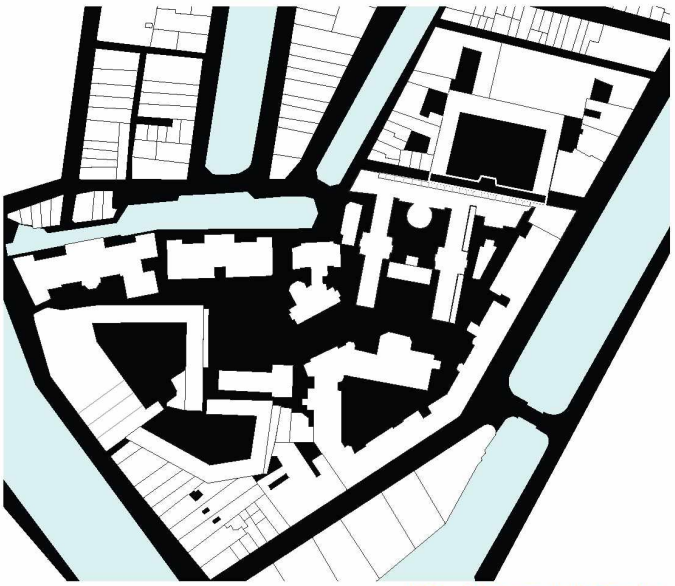

1968 - Sloop van Hotel Pays Bas

ca. 1966

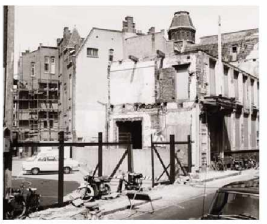

ca.1968 - Sloop Hotel Pays Bas

ca.1980 Introductie Binnengasthuisstraat/Vendelstraat/Sociale woningbouw

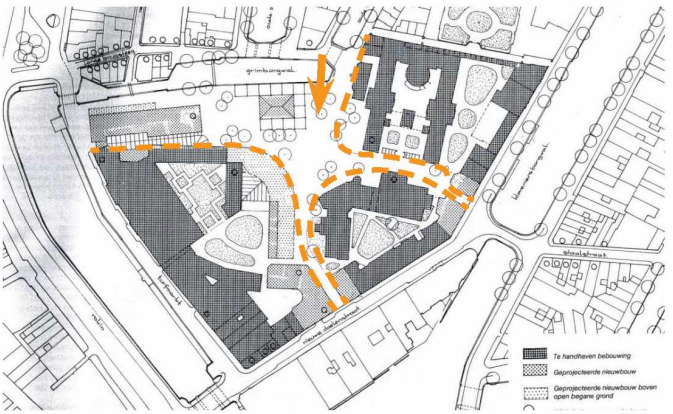

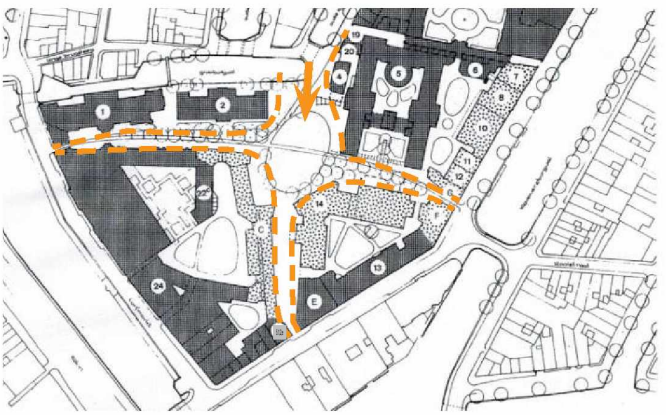

1978 - Werkgroep Stedebouwkunding 1-2 *(Naar een plan voor het Binnengasthuisterrein 1 en 2)*

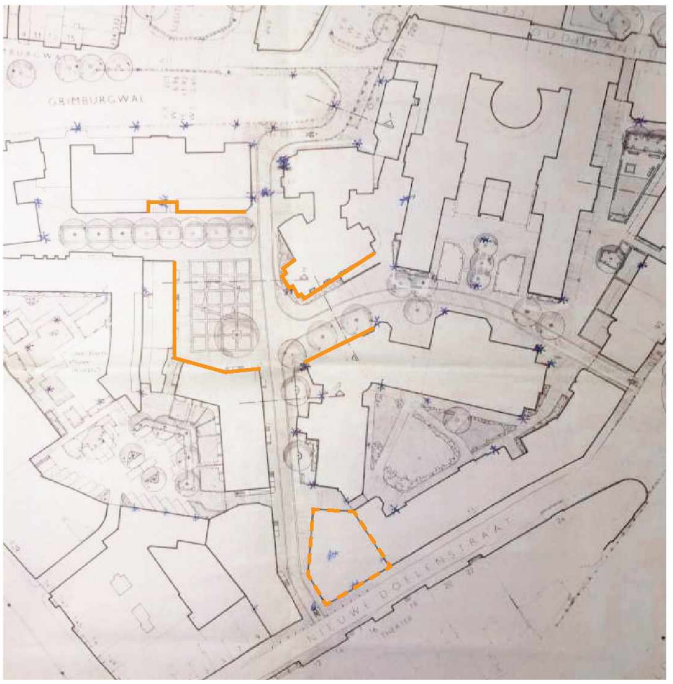

1983

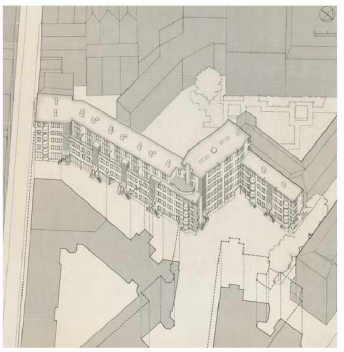

1982/1985

1982/1985

Routing, bereikbaarheid

Het gebied heeft altijd verschillende routes voor voetgangers gekend, die alle delen van het gebied verbonden. De Gasthuisstraat en Vendelstraat zijn in de jaren '90 als hoofdroutes aangelegd, toen het gebied na het vertrek van het ziekenhuis voor de stad werd opengesteld. Met de straatprofielen en de doorbraken die daarbij hoorden, werd het gebied publiek domein. Met het binnenhalen van voetgangers, fietsers en auto's werden de zones Gasthuiskerk, BG3/BG4/BG5 en de zone Tweede Chirurgische Kliniek/Universiteitsbibliotheek van elkaar gescheiden. Deze straten, die het gebied doorsnijden, volgen voor een deel de historische loop van de gracht en sloot die hier ten tijde van de kloosters en het gasthuis liepen. Aan de zuid- en oostzijde doorbreken de straten echter dit patroon en schieten door de oude grensstructuren van het gebied heen. Hierdoor is de beheersbaarheid van het gebied wezenlijk aangetast.

Het systeem van 'poorten, hoven, stegen' is een essentieel onderdeel van het karakter van het gebied en draagt al eeuwen bij aan de afbakening, herkenbaarheid en doorstroming, alsook aan de bereikbaarheid van de gebouwen en de beheersbaarheid van de ruimte. De verloren beheersbaarheid rond de Binnengasthuisstraat heeft er bij het Binnengasthuishof toe geleid dat deze sequentie door metalen hekken is afgesloten. Hierdoor zijn ook de routing/doorwaadbaarheid en de coherentie verloren gegaan.

Huidige situatie Oudemanhuispoort

Huidige situatie

Huidige situatie - gang OMHP

Huidige situatie - gang OMHP

Oriëntatie

Door de grote verscheidenheid aan gebouwen (typologie, hoogten), binnenplaatsen, poorten en gangen is de oriëntatie in het gebied in de huidige situatie van groot belang. Aan de buitenranden van het gebied gaat dit meestal goed, omdat de grenzen van water en kade een duidelijk eerste herkenningspunt vormen. Binnen in het gebied geeft de oriëntatie meer problemen, waardoor bezoekers en gebruikers het overzicht snel kwijtraken. Omdat de hiervoor benoemde onderwerpen van directe invloed zijn op de oriëntatie in het gebied, zullen die knelpunten de oriëntatie automatisch negatief beïnvloeden.

Voorbeeld Oudemanhuispoort

De Oudemanhuispoort bestaat uit een carrévorm en een buitenschil van gebouwen die met elkaar verbonden zijn. Door de vergroeiing van gebouwen ontbreekt het op veel plaatsen aan uitzicht en lichtinval, wat de oriëntatie belemmert. Doordat studenten en medewerkers hoofdzakelijk één hoofdentree van het carré gebruiken, verdwaalt men diep in het gebouw. Daarbij hebben deze aaneengeschakelde gebouwen nagenoeg hetzelfde afwerkingsniveau gekregen met een uniforme materialisatie, wat de oriëntatie nog eens extra bemoeilijkt.

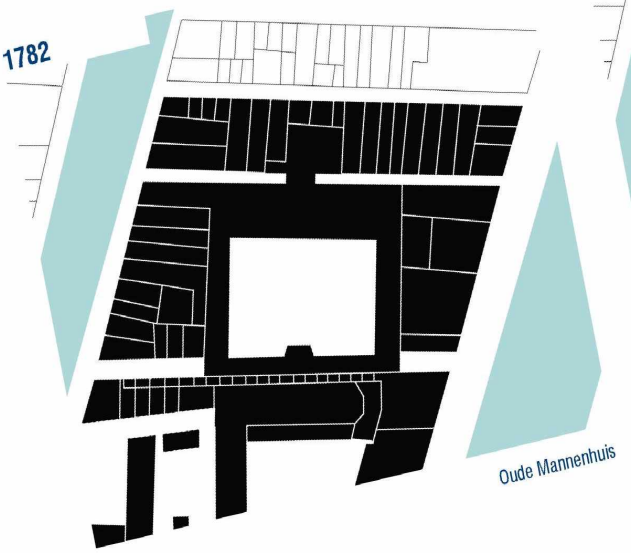

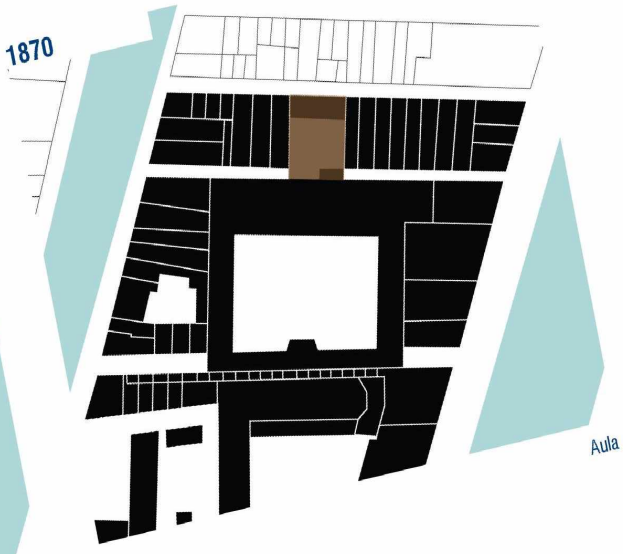

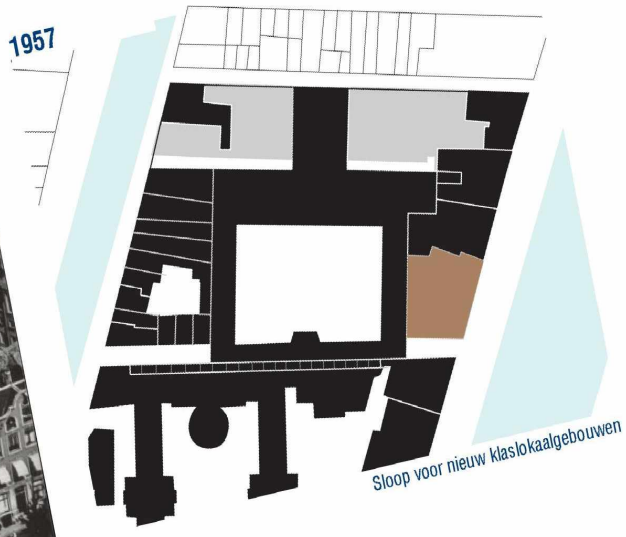

Onderbouwing Strategisch Masterplan

2.2 De groei van het gebied - Discrepantie tussen architectonische intentie en stedenbouwkundige werkelijkheid

Inleiding

Bij de stedenbouwkundige analyse vallen bijzonderheden op aan de architectuur en de buitenruimte. Dit heeft te maken met de ontwikkeling van het gebied. Vooral bij de schaalvergroting van kloosterbebouwing naar gasthuisbebouwing eind 19e eeuw, bij de functieverandering van ziekenhuis naar universiteit en bij de algemene openstelling zijn ad hoc ingrepen gedaan of juist nagelaten, waardoor eerdere structuren en ruimten hun context hebben verloren en nu knelpunten opleveren.
Er is een lacune ontstaan tussen de architectonische entiteiten en de stedenbouw die in de huidige situatie nog zichtbaar en beleefbaar is. Het begrijpen en verklaren van deze leemte en de verhoudingen van de verschillende gebouwen tot elkaar kunnen bijdragen aan de toekomstvisie op het gebied.

Oudemanhuispoortcomplex

Zoals in het eerste hoofdstuk is omschreven, bestaat het Oudemanhuispoortcomplex uit een 17e- en 18e-eeuwse binnenring en een buitenring van gebouwen uit verschillende tijden. In de kloostertijd en gasthuistijd bestond de buitenring uit (huur)huizen die met de voorgevel aan de gracht of Slijkstraat lagen en met hun tuin aan het carré. Er was toen nog duidelijk een scheiding tussen binnen- en buitenring aanwezig door een groene zone en een poldersloot.

Bij de huizen aan de Oudezijds Achterburgwal is deze historische scheiding nog te zien. De achtertuinen vormen twee intieme binnenhoven met achterhuizen. De interieurs van deze huizen zijn in de 20e eeuw aan elkaar gekoppeld en verbonden met het carré.

Aan de noord- en oostzijde is de buitenring zodanig met de binnenring verweven dat hier in de 20e eeuw een groot conglomeraat van gebouwen is ontstaan. Dit zorgt voor een desoriënterende samenvoeging van ruimten, verscholen achter een grotendeels historische contour. Aan de Kloveniersburgwal zijn nog verschillende gebouwen te herkennen die in schaalgrootte aansluiten bij de overige bebouwing aan de gracht. Deze vormen een gezicht naar de gracht, met of zonder voordeur. Het knelpunt zit hem in de structuur waarin deze gebouwen aan de achterkant met het carré verweven zijn. In het superblok dat is ontstaan, zijn de buiten- en binnenring nauwelijks van elkaar te onderscheiden. Dit geeft problemen bij de oriëntatie, doorstroming, routing, beleving en herkenbaarheid van de architectuur.

Aan de Slijkstraat (noordzijde) ligt vanuit stedenbouwkundig oogpunt de grootste uitdaging omdat de demarcatie tussen het carré en de gebouwen uit de jaren ‘60 is verdwenen. Alle bebouwing staat met de rug naar de straat toe in de vorm van een uniforme reeks grote blokken. Dit in tegenstelling tot de oorspronkelijke smalle geparcelleerde bebouwing met voorgevels aan de Slijkstraat. Het heeft een unheimische uitstraling en past niet bij het eigenlijke karakter van de straat en de binnenstad.

1782 - Stap 0

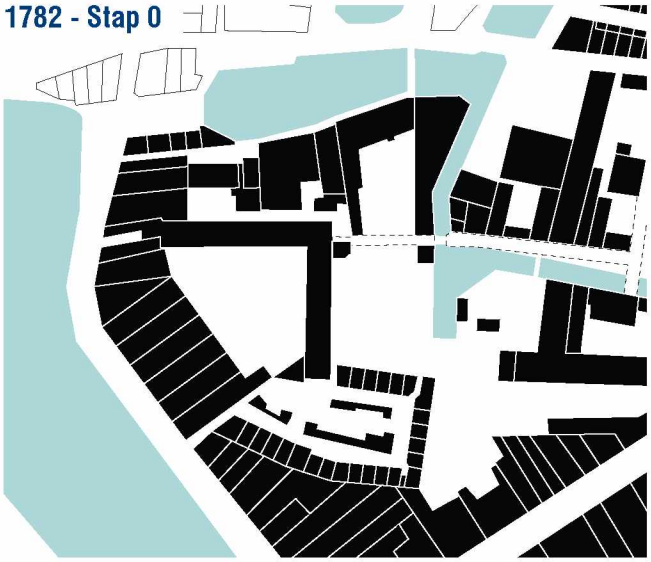

Courtyard structure/ small scale buildings

1870

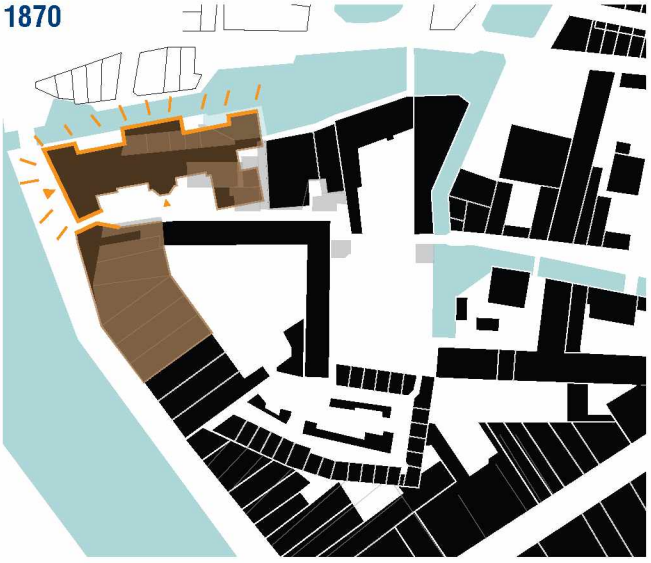

BG1 - Nationale Bank: Verlies entree kerk, aanpassing gracht

BG1 & BG2

1875

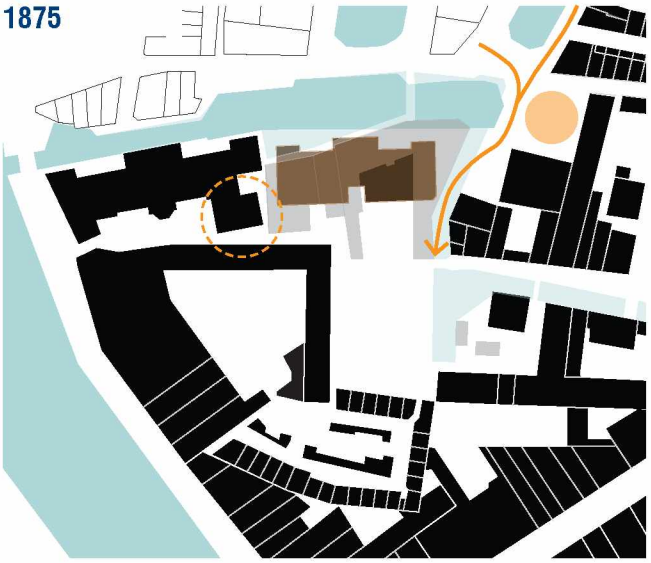

BG2: Heerenlogment sloop/dempen gracht

ca. 1875 BG2 gevel - Hoeveel soberder dan de voorkant, kende de achtergevel van BG2 oorspronkelijk een mooie aanzicht

Binnengasthuis gebouwen

Met de komst van de nieuwe binnengasthuisgebouwen (BG1-5) veranderde het aanzicht van het complex en werden nieuwe bouwhoogten gepresenteerd. Ook veranderden de waterstructuur, de routing en de adressen.

BG1 (Kraamkliniek)
Met de Kinderkliniek (BG1) werd eind 19e eeuw een schaalvergroting ingezet in het gebied, gecombineerd met de inzichten hoe een modern ziekenhuis eruit moest zien en functioneren.

De architectuur van BG1 maakt een gezicht naar de Grimburgwal en het Rokin en sluit aan bij het statige gebouw van De Nederlandsche Bank. Het gebouw is vrijstaand, alzijdig en creëert daarmee een route aan de achterkant (het smalle Turfdraagsterpad), waar zich de dienstentree bevond. Deze entree wordt tot vandaag de dag het meest gebruikt, waardoor het smalle pad achter het gebouw ook belangrijk is als aanlooproute, maar er niet als zodanig eruitziet. Aan de oostzijde sloot BG1 met de zijkant in eerste instantie aan op pakhuizen en het Heerenlogement, die de diepe kavel tot aan de achterzijde benutten. Hierdoor kreeg de zuidoosthoek van BG1 ook een vergrote uitbouw.

BG2 (Vrouwenverband)
Voor de komst van BG2 werden de pakhuizen en het Herenlogement gesloopt. Bovendien werd de Grimburgwal versmald en de kade verhoogd, waardoor een looproute langs het water en een brug met poort verloren gingen: de noordelijke entree tot het gebied verdween. BG2 heeft het gezicht (de voorgevel) aan de Grimburgwal, maar opmerkelijk is dat ook hier de functionele entree aan de achterzijde zit. Zowel BG1 als BG2 zijn voorname gebouwen die vanaf het begin met een voorkant-achterkantproblematiek worstelen. Na de bouw van BG2 werd de vergrote zuidoostlob als vreemd object aan de ruimte toegevoegd. Dit uitstekende deel van BG2 was geënt op de aangrenzende diepe pakhuizen. Deze 'pukkel' beïnvloedt de ruimtelijke beleving van het Turfdraagsterpad tot op de dag van vandaag op een ongelukkige wijze.

Nieuwe hoofdentree
Links van BG2 (oostzijde) werd de nieuwe hoofdentree van het gasthuis geplaatst, gemarkeerd door een duidelijke nieuwe poort en hekwerk. Deze entree werd gesitueerd op de plek van de gedempte gracht tussen het hoge, symmetrische BG2 en de lage regentenhuizen en apotheek uit de tijd van het klooster. Oude en nieuwe schaalgrootte en indeling wisselden elkaar hier af. De laagbouw werd gerenoveerd in een historische stijl, passend bij het hek. Het gemis van de gesloopte noord-zuidbrug zou tot tweemaal tot leiden tot de aanleg van een nieuwe brug, in het verlengde van de nieuwe entree.

Entree Grimburgwal

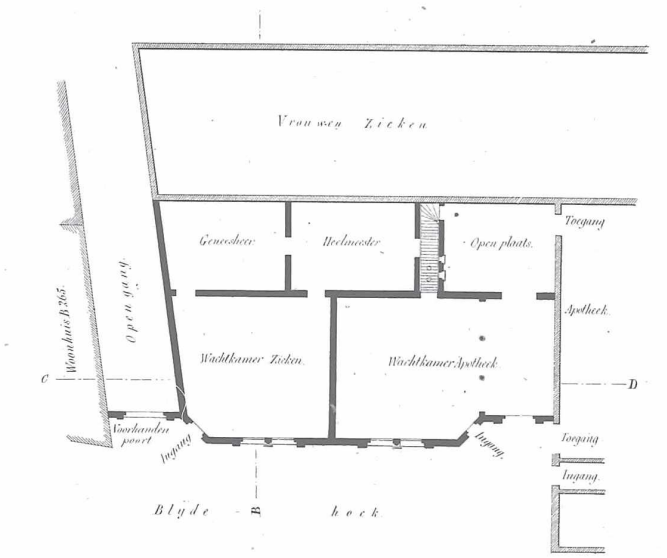

Begane grond

1875

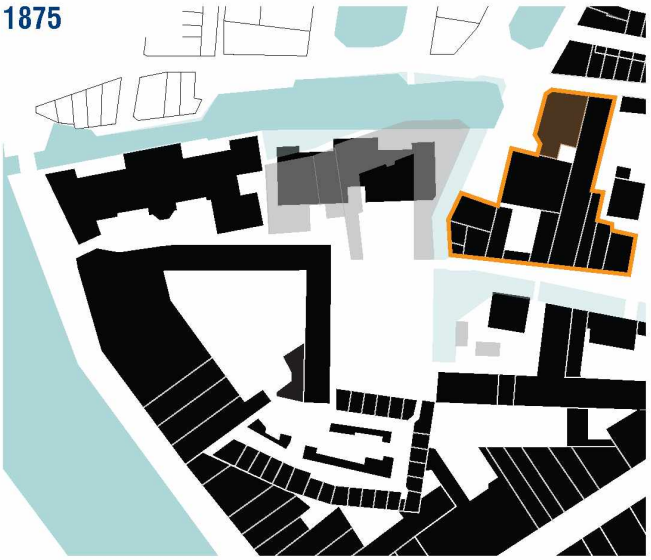

BG4 / Polikiniek gebouw

ca. 1895 Het Anatomiegebouw rond

1875/87

Anatomiegebouw

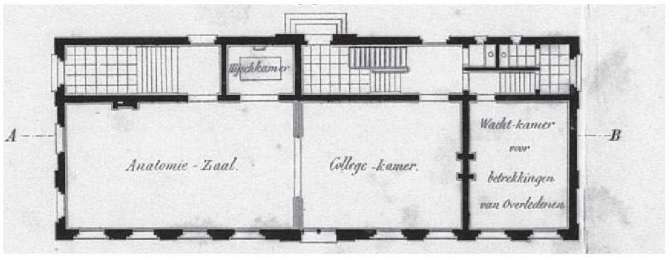

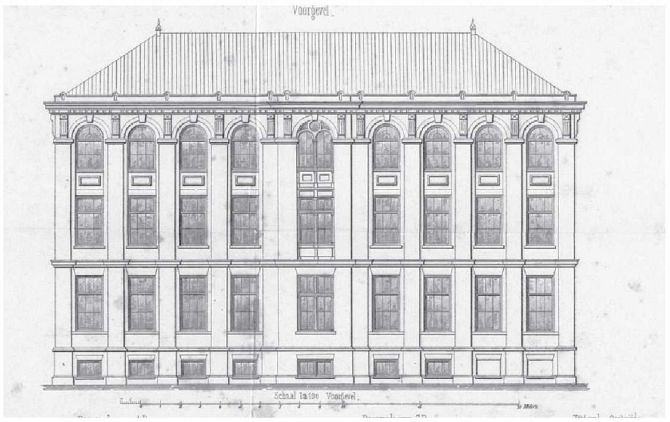

Gevel & begane grond anatomiegebouw

BG4 (Polikliniek)

Ook de komst van BG4 levert een interessante bijdrage aan de stedenbouwkundige setting. Ten eerste verdween de entree aan plein de 'Blyde Hoek'. Daarnaast volgde dit gebouw in schaalgrootte niet de reuzen BG1 en BG2 maar de omliggende kloosterbebouwing, waarvan toen al bekend was dat deze grotendeels zou verdwijnen. Met regentenhuizen, apotheek en gasthuispoort aan weerszijden en de ziekenzalen aan de achterzijde vormde BG4 enkele jaren een verbindende factor in architectuur en schaalgrootte. Deze hoek van het gasthuis vormde zo tijdelijk een eenheid, maar zou later opgeslokt worden door achterbuurman BG5.

1875 BG4 / Polikiniek gebouw

Het Anatomiegebouw

Het Anatomie gebouw (1875/1887) is in de historische beschrijvingen van het gebied tot op heden wat onderbelicht geweest. Het maakt ook al enige tijd geen deel meer uit van het gebied, al is het gebouw is later gesloopt dan het Doelenhotel. Het moest plaatsmaken voor de sociale woningbouw in het gebied. Toch verdient het gebouw enige aandacht omdat het op zijn minst twee zaken verduidelijkt in het gebied.

Het sloot aan de achterzijde (de zuidzijde aan op de resterende hofhuizen van het oude Gasthuishof. Naar het noorden kende het een mooie statige voorgevel. Het vormde hiermee een mooie gevelwand naar de entree van het gebied die oostelijk van BG2 lag. Qua opbouw vormde een eenheid met de opzet van de gebouwen als BG1, BG2 en BG5 met eenzelfde lage plint en hoge 1e en 2e verdieping, in totaal 4 lagen hoog. Het was daarmee duidelijk een onderdeel binnen de binnenring van panden, in de gasthuis 'familie'.

Een ander belang van het gebouw ligt in de verklaring die het biedt voor de wat merkwaardige gevelopbouw van de later gebouwde 2e Chirurgische kliniek. Deze kliniek sloot zeer nauw aan op het Anatomiegebouw vandaar dat die gevel van het kliniekgebouw een typisch informele, zijgevel-uitwerking heeft.

Het gebouw bestond oorspronkelijk uit één helder volume, dat later aan de oostzijde is uitgebreid met een iets dieper, maar even hoog volume.

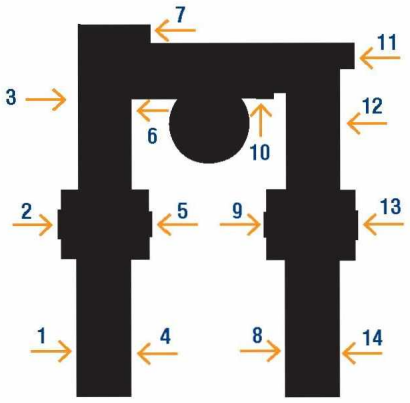

Entrees

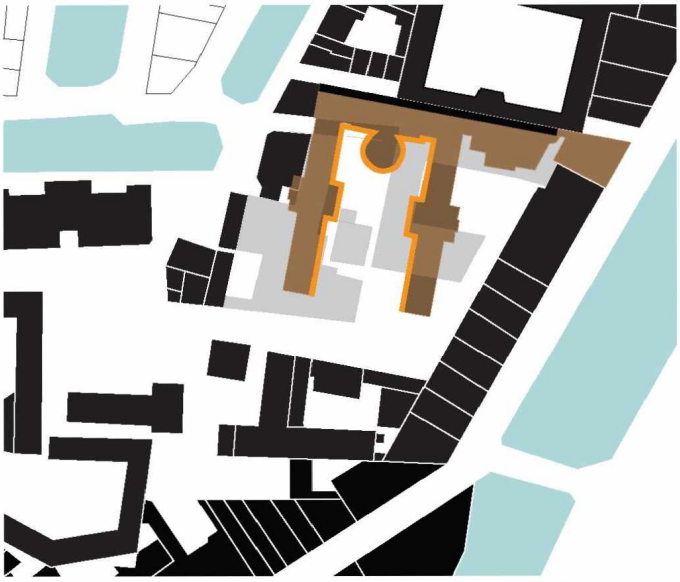

Nieuw Klinikum - Anatomiegebouw: Introductie paviljoen structuur

ca. 1978

Nieuw Klinikum - eerste toevoeging op de binnenplaats

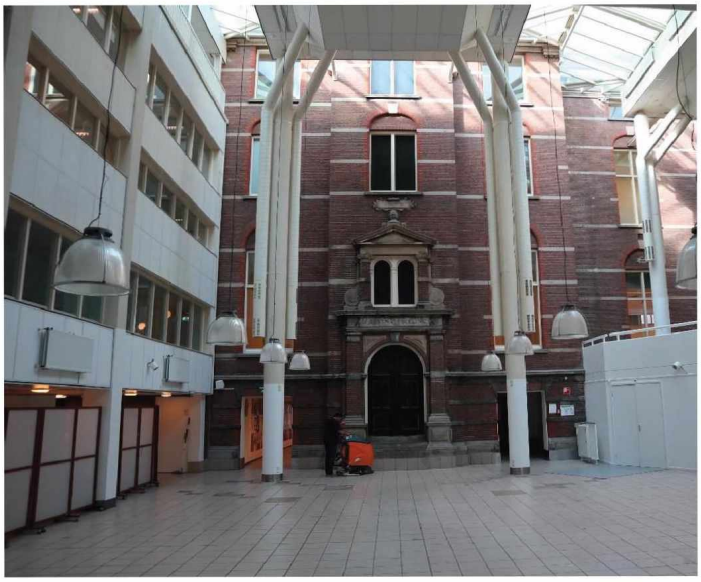

Foto huidige situatie

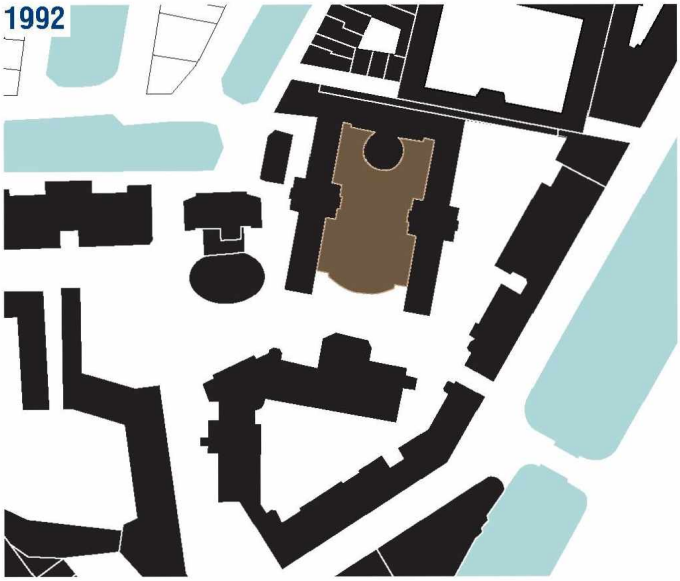

naar 1981 UvA: BG5 piramide

BG5 (Klinisch Ziekenhuis en Apotheek)
Door BG5 veranderde de inrichting in het hart van het gebied enorm. De kloostermorfologie van gebouwen en hoven verdween. BG5 werd als grote, hoge nieuwbouw samen met de apotheek met de rug naar de Oudemanhuispoort, BG4 en de Kloveniersburgwal gekeerd, zij het dat de buitengevels van hoge ramen werden voorzien, indachtig het paviljoenprincipe. Dit nieuwe volume formaliseert sindsdien het einde van het BG-terrein aan de noordzijde. BG5 herhaalt de scheiding tussen het Binnengasthuis en het Oudemanhuispoortcomplex. En met de hoogtesprong en de verschoven positie vormt het opnieuw een informele aaneenschakeling.

De noordvleugel van BG5 is een stedenbouwkundige barrière richting Oudemanhuispoortcomplex. In historisch opzicht is het vrijelijk naast elkaar plaatsen een herhaling. Want Gasthuis en Oudemannenhuis waren twee aparte gebieden, hoewel ze in de praktijk samenwerkten. Het valt ook te verklaren vanuit de kleine kavel waarop architect Leguyt BG5 desondanks in een paviljoenstructuur wilde vormgeven. De ruggelingse plaatsing van beide complexen had al snel tot gevolg dat doorbraken werden gemaakt, bijvoorbeeld in de winkelnissen, in de vorm van een opening naar de binnenplaats en een trap naar de gasthuisapotheek. De harde grens tussen beide gebieden is sinds de eenwording tot één ongedeeld universiteitsgebied een vreemd verschijnsel en belemmert het goed functioneren.

Aan de zuidzijde van BG5, daar waar het gebouw zich met de formele entrees oriënteerde op de binnenhof, was in de kloostertijd een heel specifieke routing gerealiseerd. Hier liep, evenwijdig aan een waterloop, een buitengang (colonnade). De colonnadestructuur vormde samen met de hoven een hecht ruimtelijk netwerk. Met de demping van de gracht, de bouw van BG5 en later de Tweede Chirurgische Kliniek en het Zusterhuis werd deze ruimtelijke structuur volledig uitgewist en vervangen door een functioneel netwerk: smalspoor zal eind 19e eeuw de verschillende gebouwen op maaiveldhoogte met elkaar verbinden. Later vormt een nieuwe weg een definitieve separatie tussen de gebouwen.

De hof van BG5 is door ruimtegebrek en functieverandering steeds meer aangepast, van tuin naar parkeerplaats. Vervolgens zijn de oost-westvleugels met een dwarsvolume verbonden en daarna verder dichtgebouwd en overkapt. Door het dichtzetten van de hof is de stedelijke eenheid verdwenen en ‘communiceren’ BG5 en het tegenoverliggende gebouw van de Tweede Chirurgische Kliniek (UB) niet meer met elkaar. De formele relatie is verbroken.

Foto huidige situatie

Anatomische les - Huidige situatie

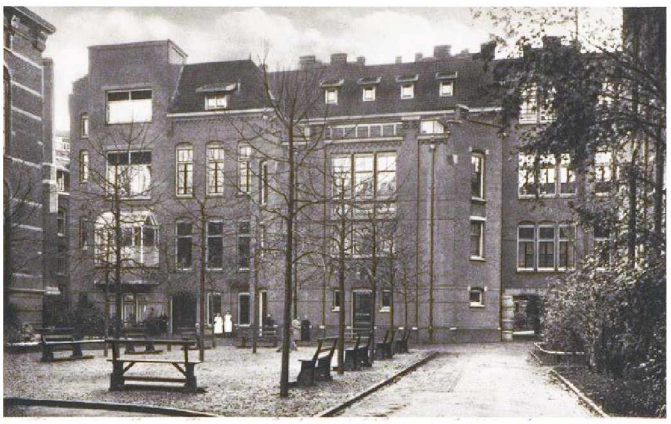

ca.1900 De formele gevel v.d. anatomische les

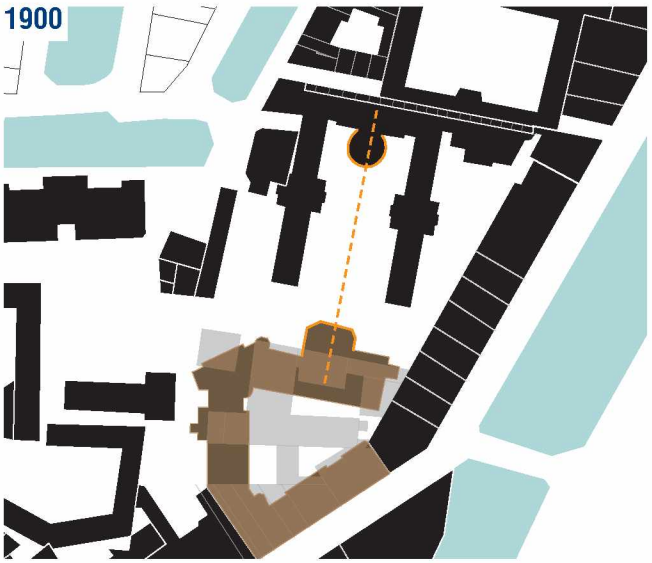

Tweede Chirurgische Kliniek&Zusterhuis: Relatie met anatomieles

Verschil tussen de voor zijgevel & huidige situatie

1879 De zijgevel v.d. UB scoot nauw aan op de uitbreiding v.m. Anatomiegebouw

1912 De voorgevel v.d. UB was lager t.b.v. overgang naar Regenten huis & tuin

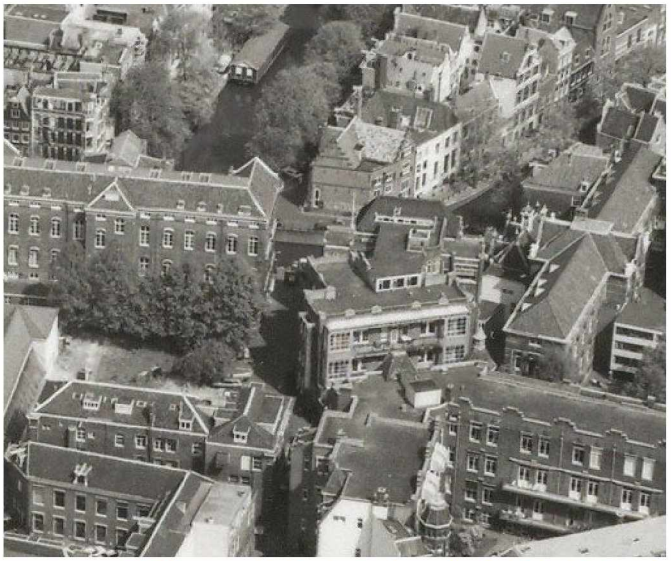

ca. 1982 Samen met het Anatomiegebouw sloot het Zusterhuis/tweede chiurgische kliniek de binnenschil naar het zuiden af.

Tweede Chirurgische Kliniek en Zusterhuis

Met de komst van de Tweede Chirurgische Kliniek en het Zusterhuis verandert de opzet van het gebied aan de zuidzijde. De lage bebouwing van het mannenverband, vrouwenverband, gebouw voor anatomie, een operatiekamer en een ziekenbarak in de tuin van het Doelenhotel maakten plaats voor nieuwbouw, die aansloot bij de ingezette schaalvergroting op het terrein. Deze nieuwe gebouwen gaven het complex een duidelijke afsluiting zowel naar binnen als naar de Nieuwe Doelenstraat. De gebouwen waren voor verschillende functies ontworpen, maar door architect als eenheid neergezet met een in het centrum gevormde binnenhof. Deze kwaliteit bevat het tot vandaag de dag.

De samenstelling en architectuur van de gebouwen van Poggenbeek is duidelijk pittoresk qua intentie. En daarmee van een andere signatuur dan de eerdere 19e eeuwse bouwwerken. Opvalland is dat twee gevels van het samengestelde volume een duidelijk formele relatie (voorkanten) met de omgeving van het binnenterrein opzetten. Hoewel de Tweede Chirurgische kliniek anders van vormgeving is dan BG5 en hoewel het gebouwd is volgens het corridorsysteem en niet volgens het paviljoensysteem, hebben beide gebouwen in stedenbouwkundig opzicht een interessante ruimtelijke connectie met elkaar. De tegenoverliggende gevels met uitbouw voor collegezalen (snijzaal) communiceren met elkaar. Iets wat bij de latere dichtzetting van de binnenhof van BG5 teniet is gedaan, of in ieder geval niet meer waarneembaar is.

Nog sterker en volwaardiger is de gevel gericht naar de voormalige entree van het gebied. Waar de andere delen 4 lagen hoog zijn en a-ritmisch verspringen is dit volume aan het huidige plein 3 lagen en getooid met een kap, bezit het een voornamelijk symmetrische gevelindeling en heeft het een duidelijke voordeur. De drie lagen met kap sloten beter aan bij het lage regentenhuis dat nog deels in het groen naast de nieuwe hoofdentree van het ziekenhuisterrein stond.

De direct om de hoek gelegen westgevel is weer een typische zijgevel. Dit is geheel verklaarbaar als men het gebouw in samenhang met het later gesloopte Mortuarium beziet. Ook dat gebouw sloot zowel fysiek als formeel de zuidelijke binnering af en stond vlak naast de westgevel van de 2e Chirurgische kliniek.

Momenteel worden de vm. Tweede Chirurgische Kliniek en Zusterhuis omgebouwd tot Universiteitsbibliotheek (UB). Waarbij de gebouwen als eenheid blijven fungeren met een overkapte binnenhof in het hart. De kwaliteiten van het gebouw, de paviljoengevel aan de Vendelstraat, de voorgevel aan de Binnengasthuisstraat en de Nieuwe Doelenstraat, blijven van kracht. Een nieuw volume vult eindelijk het resterende gat dat ontstond na de sloop van het Doelen hotel. Zij het dat de resterende doorgang niet zo nauw is als in het plan uit de jaren tachtig was voorzien.

Dit gebouw zal (samen met BG5) in de toekomst een groot aantal bezoekers en verkeersstromen te verwerken krijgen. Hiertoe wordt een bestaand zijportaal aan de noordkant verdubbeld. (Er wordt geen gebruikt gemaakt van de oude entree in de voorgevel). De nieuwe entree meer richting BG5, zal één van de voornaamste doel- en bron-punten zijn in het toekomstig gebruik van het gebied. Dit gevegeven is leidend geweest in de keuze de UvA gebouwen ook toekomstig vanaf het binnengebied te ontsluiten.

De nieuwe fietsenstalling entree van de bibliotheek is gesitueerd aan de Vendelstraat, direct achter de poort vanuit de Kloveniersburgwal. Dit levert bij de huidige doorgaande fietsstraat een gevaarlijk punt op. Met een inrichting als shared space gebied wordt dit conflictpunt iets ontzenuwd.

Hoofdentree UB, links van de voorgevel

1982

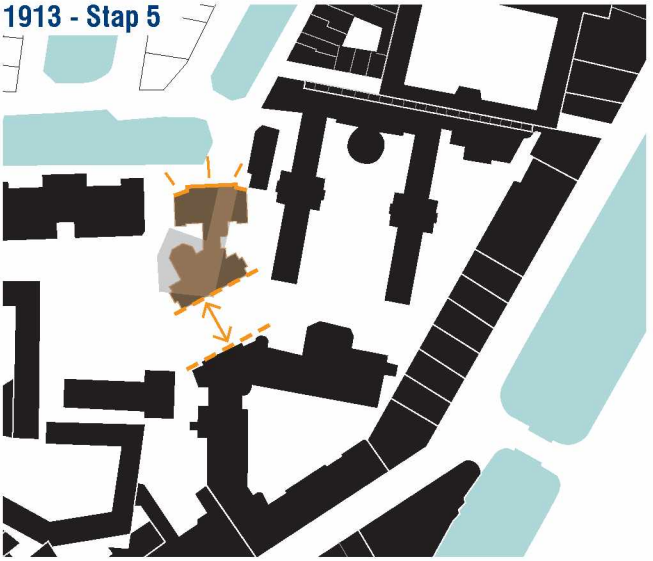

Administratiegebouw: nieuwe gevel Grimburgwal, relatie met Poggenbeek gebouw

1982

1982

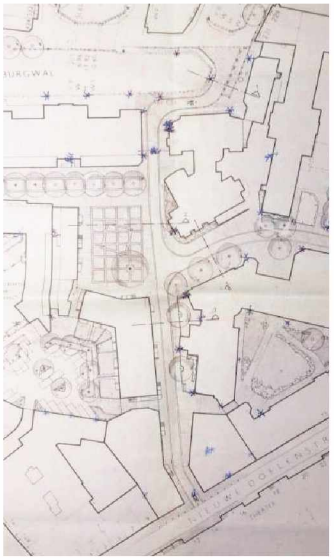

1983

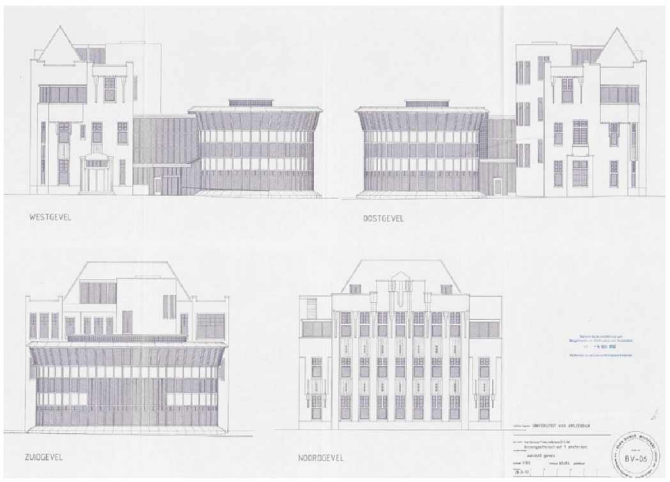

1992 Theo Bosch ontwerp

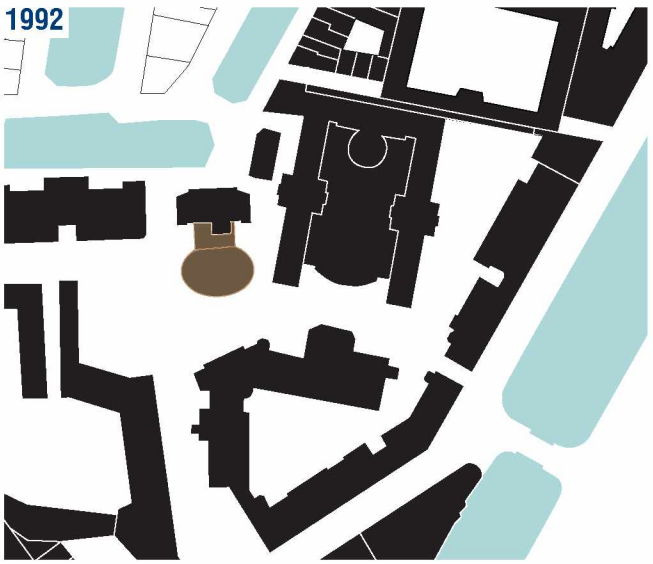

Theo Bosch gebouw

BG3 (Administratiegebouw en Kinderkliniek)
BG3 is de laatste grote ingreep die invloed heeft op de stedenbouwkundige setting van het zuidelijke gebied. De typologie en maatvoering van Administratiegebouw en Kinderkliniek zijn anders dan die van de andere gebouwen maar kunnen zich goed meten met het geheel. Met een duidelijke voorkant en verticale geleding verving BG3 het restant kloosterbebouwing naast de voormalige hoofdentree. Het gebouw bestond uit twee delen. Het eerste vormde een formeel front aan de Grimburgwal, zoals BG1 en BG 2. Het tweede reageerde met een sterke hoekverdraaiing op de Tweede Chirurgische Kliniek (UB), met een trappenhuis als scharnierpunt.

Met de komst van BG3 zou een vreemde S-bocht als hoofdentree tot het ziekenhuiscomplex ontstaan, doordat het nieuwe volume de zijgevel een stuk westwaarts opschuift. Een fraai vormgegeven nieuwe poort met hekwerk en een nieuwe noord-zuidbrug lost dit probleem op. Later, bij de openstelling na het vertrek van het ziekenhuis, zullen hekwerk en brug verdwijnen en resteert de merkwaardige S-vormige route. Een routing die alleen goed werkt bij weinig verkeersstromen.

In de jaren 1993-'95 veranderde BG3 van vorm en daarmee de omgeving, doordat de voormalige Kinderkliniek gesloopt werd en een ovalen gebouw van architect Bosch aan het voormalige Administratiegebouw werd gekoppeld. Net als vele andere gebouwen in het gebied is opnieuw met liefde voor de architectuur gebouwd. Stedenbouwkundig roept het gebouw op het niveau van bruikbaarheid van buitenruimten, routing, oriëntatie en beheersbaarheid sindsdien echter vragen op. Het gebouw heeft met zijn ovale contour een interessante vorm. Maar het is juist daardoor oriëntatieloos naar zijn omgeving, het onttrekt zich er eerder aan.

De vorm creëert geen ruimte, noch een 'rug' voor activiteiten. De bolle vorm stoot af. Een effect dat wordt versterkt door de naar buiten plooiende betonnen plint. De vorm heeft geen voorkant, geen zijkant of achterkant, en heeft ook geen duidelijke entree. De deur is opgenomen in het verbindingsstuk dat als een wespentaille tussen oud en nieuw zit. Het gebouw trekt door de vorm en zijn situering veel aandacht, maar geeft bewust geen duiding aan routing en oriëntatie. Het blokkeert vanuit het Turfdraagsterpad het zicht op BG5 en vanuit de Vendelstraat het zicht op BG2. Door zijn positie ontstaat een onaangename en onbruikbare ruimte tussen BG3 en BG5.

De materialisering in glas en hout, die een bewust contrast vormt met het bouwmateriaal van de omgeving, versterkt de vervreemding. De vrije plaatsing stelt het glazen gebouw bloot aan een overdaad aan zonlicht en warmtetoetreding. Om oververhitting en overbelichting te vermijden is de zorgvuldig ontworpen zonwering vaak volledig gesloten, waardoor het gebouw zich overdag nog sterker aan zijn omgeving onttrekt.

Na het vertrek van het ziekenhuis wordt uitgebreid aandacht besteed aan een verbetering van de buitenruimte, noodzakelijk geacht nu het gebied openbaar toegankelijk wordt. De woningbouw van architect De Ley vormt een pleinruimte, samen met de kinderkliniek en de duidelijke voorgevel van architect Poggenbeeks Tweede Chirurgische Kliniek. In de jaren '90, toen het gebouw werd ontworpen, was dit paviljoen de laatste toevoeging aan het complex. Dit was het juiste moment om, met de nieuwe aanbouw aan BG3, de ontstane problemen in de openbare ruimte op te lossen. Dat is duidelijk niet gebeurd.

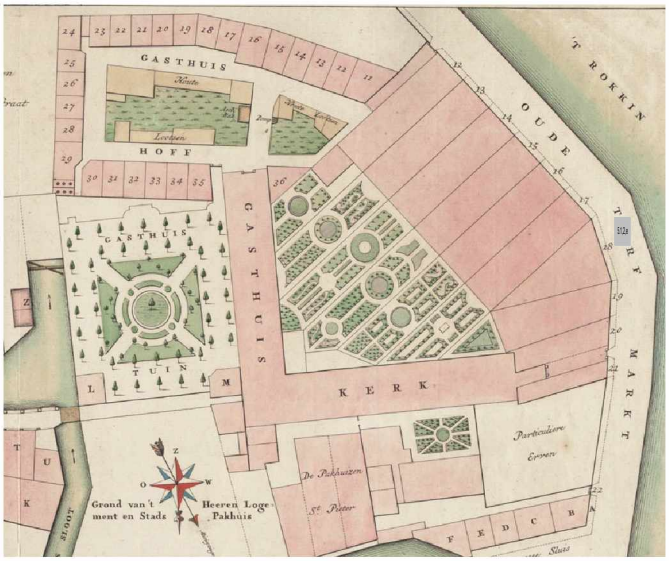

1777

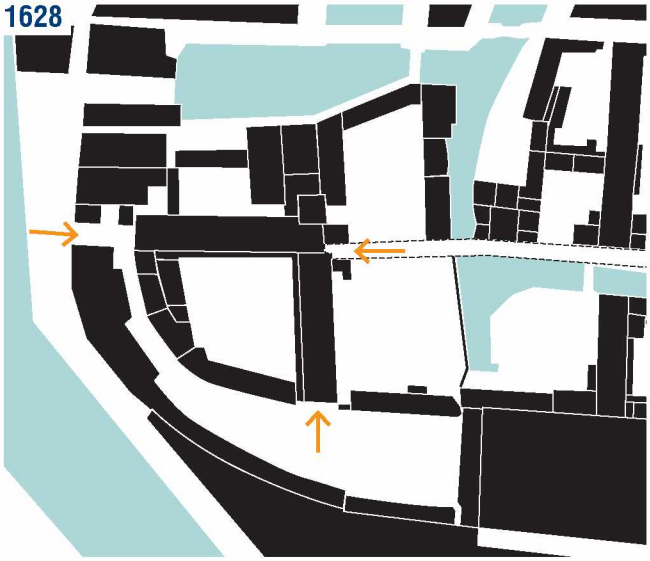

ca.1868 Interieur Gasthuiskerk

ca. 1868 Sloop Gasthuiskerk

Nationale Nederlande Bank

Gasthuiskerk&Gasthuishof - Woningbouw

In de historische ontwikkeling, die beschreven wordt in hoofdstuk 1, heeft het zuidwesten van het Universiteitskwartier tot nu toe de minste aandacht gekregen. Deze zone kreeg na de kloosterfunctie ook een gasthuisfunctie, maar dan wel de voorname, rustige kant ervan. Er stonden geen ziekenzalen, maar er lag een fraaie regententuin, tevens de nog steeds in grondvorm bestaande L-vormige Gasthuiskerk, het gasthuishof en woonhuizen aan de rand (Oude Turfmarkt). De woonhuizen aan de Oude Turfmarkt werden met een monumentale voorgevel samengevoegd tot De Nederlandsche Bank.

Ongeacht die wijziging, vormde de randbebouwing van het gebied, samen met de gasthuiskerk, al eeuwen een groen, afgeschermd binnengebied, bereikbaar via een eigen poort. Ook het deels verdwenen gasthuishof had een groene binnentuin in het midden. Deze tuin is op een bepaalde manier bewaard gebleven toen de gemeente eind 20^{e} eeuw straten aanlegde in het gebied. Daarbij werd een doorbraak gemaakt in de Nieuwe Doelenstraat, waarna woningen werden gebouwd langs de nieuwe Binnengasthuisstraat. Deze woningbouw van architect De Ley maakte de gasthuishof weer besloten. In de huidige situatie bestaan deze twee hoven nog steeds, maar zijn niet toegankelijk.

Helaas werden de achtergevels van deze woningbouw op de bestaande voorgevels van de resterende gasthuishofhuizen georiënteerd. Deze beslissing zou er later in resulteren dat de oorspronkelijk nadrukkelijk mee-ontworpen poorten in het nieuwbouwblok permanent werden gesloten. Zo ontstond een rustig, beheersbaar, afgesloten binnengebied voor de bewoners. De verbinding en toegankelijkheid vanuit het gasthuisterrein verdween daarmee echter.

Door de samenvoeging van Vingbooms woonhuizen tot De Nederlandsche Bank, het latere Allard Pierson Museum, ontstond één grote tuin achter de voormalige Gasthuiskerk. Deze tuin is nu alleen bereikbaar via een poort aan de Oude Turfmarkt. Het zicht op de Gasthuiskerk en de toegang tot deze tuin vanuit de Binnengasthuisstraat is door de latere woningbouw geblokkeerd, hoewel de tuin in de ontwerpen aanvankelijk een duidelijk publieke rol kreeg toebedeeld.

Hotel Pays Bas sloop

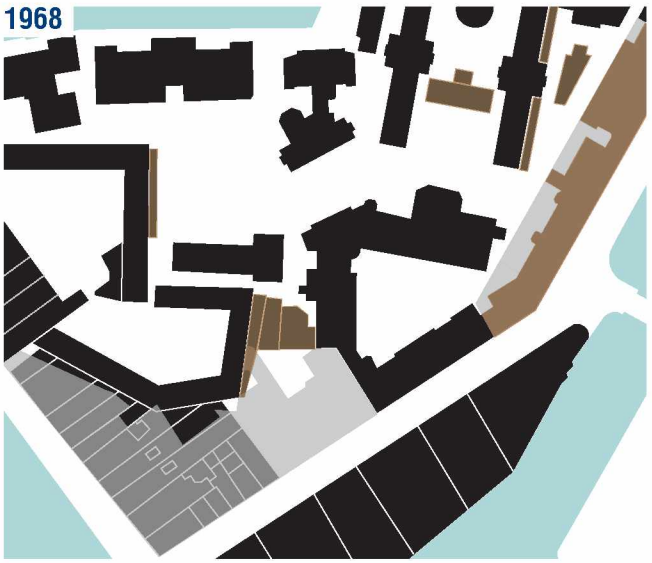

Hotel Pays Bas sloop - First addition BG5 courtyard

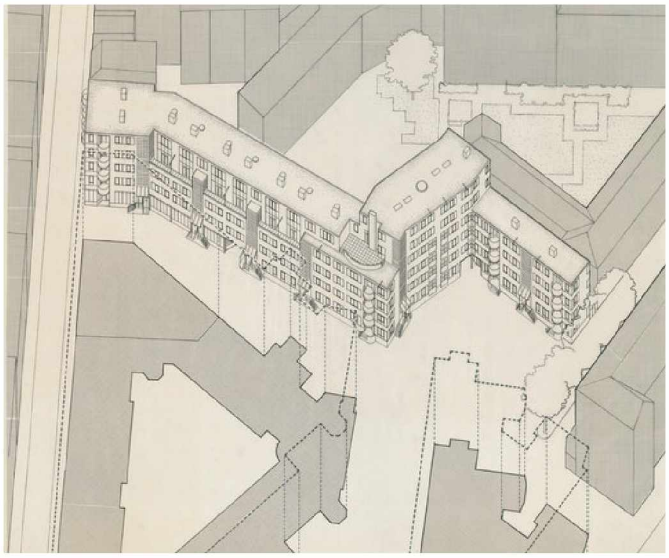

1982-85 Sociale woningbouw

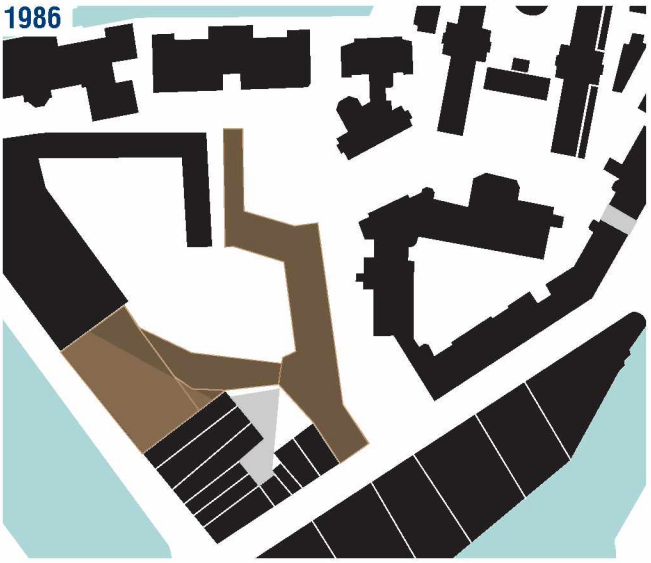

Sociale woningbouw

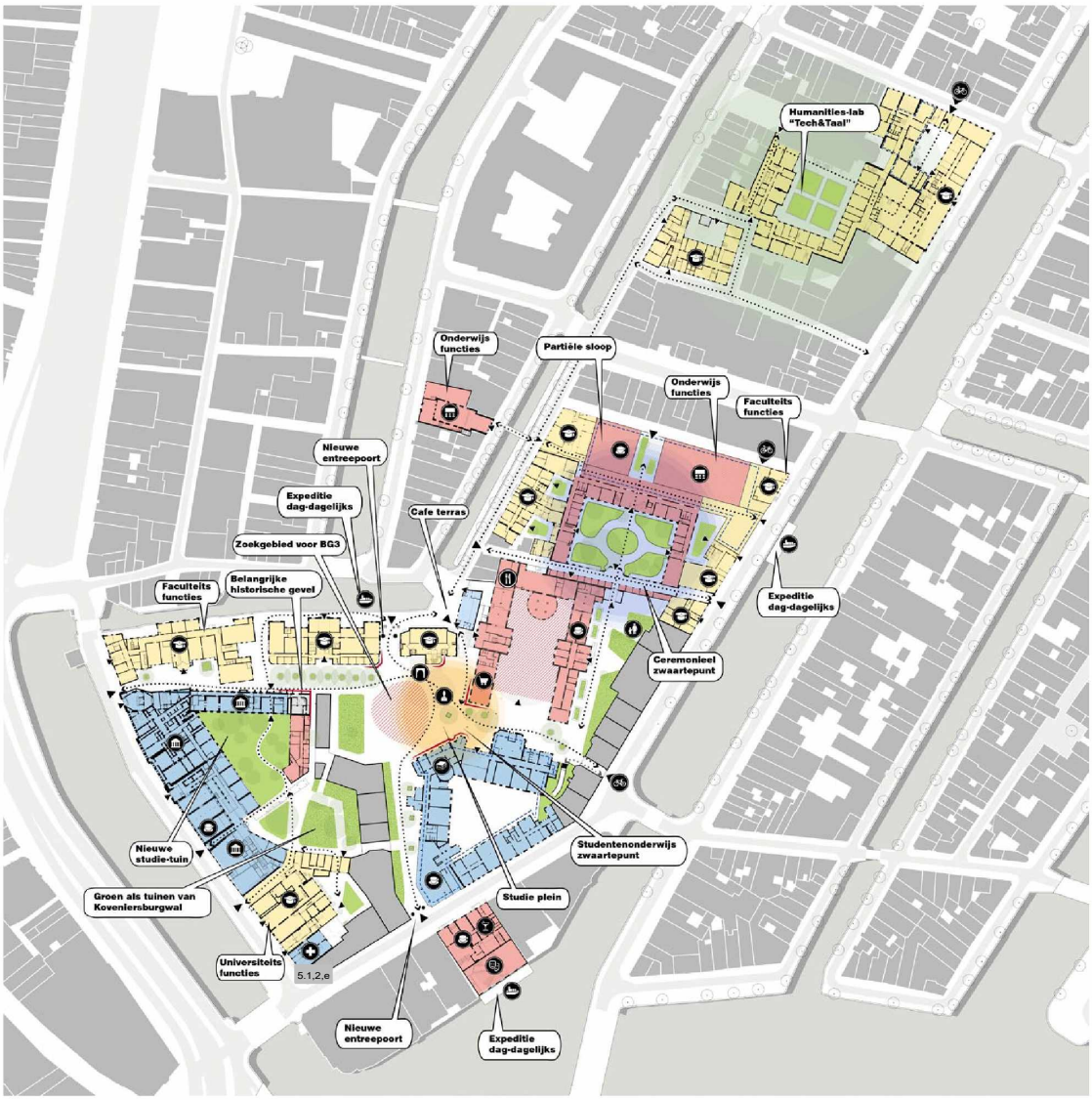

Strategisch Masterplan

	2012	Aantal evenementen per jaar	2025	Gemiddelde bezetting
CREA (zalen) CREA (café)	680 plaatsen 150 plaatsen	400	-	
Allard Pierson	60.000 bezoekers per jaar		80.000 bezoekers per jaar	300 per dag
Studenten	11.500 (FMG en FdR)		6.500 (FGw)	
Medewerkers	2.850 (FMG en FdR)		2.020 (FGw, UB, staf, Allard Pierson)	1.000 per dag
Studieplekken UB	-		1.050 plaatsen	Bezettingsgraad 49%. gemiddeld 2,4 studenten per studieplek per dag
Aula	-	70	500 plaatsen	300
Universiteitstheater	250 plaatsen	300	400 plaatsen	100
Agnietenkapel	100 plaatsen	50	100 plaatsen	60
Vox-Pop	-	70	100 plaatsen	60
Omveng vastgoed	47.648 m2		49.000/50.000	Toevoeging nieuwbouw UB en reductie OMHP

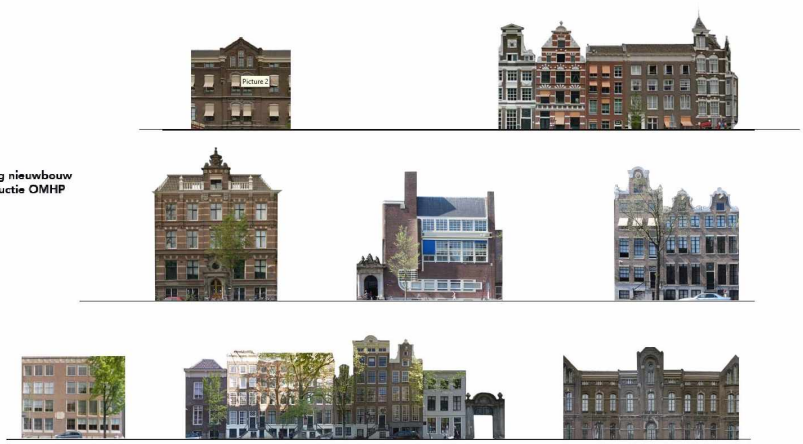

UvA Gevels

3. STRATEGISCH MASTERPLAN | UNIVERSITEITSKWARTIER

3.1 Toekomstvisie & onderbouwing

Inleiding

De eerste twee hoofdstukken vormen de opmaat naar dit hoofdstuk, waarmee we zijn aangekomen bij de toekomst. In dit hoofdstuk ontvouwt zich de toelichting op het masterplan. Op gebiedsniveau worden de visie en de geplande ingrepen behandeld. Dit zal vervolgens toegelicht en onderbouwd worden op programmatisch, stedenbouwkundig en cultuurhistorisch niveau.

Programmatisch: voor het toekomstige Universiteitskwartier heeft de UvA een Programma van Eisen opgesteld voor het gebied en de gebouwen waaruit het gebruik en de toekomstige voorzieningen blijken. Het Universiteitskwartier zal de locatie worden voor de Faculteit der Geesteswetenschappen en UvA-brede voorzieningen, zoals een ceremoniële aula, de huisvesting voor het College van Bestuur en de Universiteitsbibliotheek (UB).

Het programma wordt niet wezenlijk groter dan voorheen en de toekomstige aantallen studenten en medewerkers van de faculteit zullen afnemen ten opzichte van voorheen. Maar de nieuwe, centrale UB is een nieuwe factor en zal bezoekers naar het gebied trekken. Vanuit het programma, de historische ontwikkeling van het gebied en de typologische vorm, grootte en bouwkundige opzet van de gebouwen zijn in het masterplan keuzes gemaakt voor de ontwikkeling van het gebied, de functionele bestemming van de deelgebieden en de opzet van de individuele gebouwen.

Stedenbouwkundig: bepaalde voorstellen tot ingrepen in het gebied en de deelgebieden komen voort uit een stedenbouwkundige overweging. In het voorgaande hoofdstuk is de huidige stedenbouwkundige situatie en ontwikkeling al verwoord en hieruit zijn zowel knelpunten als pluspunten aan het licht gekomen. Deze kunnen worden opgelost, dan wel worden versterkt in de toekomstvisie. Niet alleen vanuit het hergebruik van de panden voor het programma maar ook gezien vanuit het toekomstbestendig maken van dit buitenruimtegebied en in relatie tot het aansluiten of reageren op de binnenstedelijke ontwikkelingen van Amsterdam Centrum zijn stedenbouwkundige veranderingen gewenst.

Cultuurhistorisch: met zes eeuwen bouw- en gebruiksgeschiedenis kun je in het Universiteitskwartier niet om de cultuurhistorie heen. Er zijn zowel culturele als functionele stromingen geweest in de geschiedenis die duiding hebben gegeven aan zowel het stedenbouwkundige als het architectonische karakter van het gebied. Bij het masterplan zijn zowel de bouw- en cultuurhistorische informatie, als een waardestelling van belang voor het maken van de juiste ontwerpkeuzen. Daarnaast kunnen de historie en de huidige architectonische en stedenbouwkundige vormgeving als inspiratie dienen. Daarbij vormen de rijksmonumenten en de historische ontwikkeling van de verschillende stedenbouwkundige structuren nadrukkelijk het uitgangspunt voor de toekomstplannen.

Op basis van een uitgebreide historische analyse door bestudering van de beschikbare literatuur, het verzamelen, onderzoeken en vergelijken van historisch bronmateriaal in de vorm van ontwerptekeningen en definitieve tekeningen, oudere en recente foto's en pentekeningen, na beschouwing van de situatie ter plaatse, en tenslotte door ontwerpend onderzoek, is eigen en gedegen kennis van het gebied verkregen. Sinds het najaar van 2019 zijn daarbij naar verschillende gebouwen in het Universiteitskwartier bouwhistorische verkenningen verricht. Ook heeft de gemeente Amsterdam op stedenbouwkundig en architectonisch gebied beschrijvingen en waardestellingen gemaakt. Op basis van deze informatie zijn de ideeën, richtingen en oplossingen voor het Strategisch Masterplan opgesteld. Deze zijn in hun eerste en aangepaste vorm sinds medio 2018 met verschillende specialisten van de gemeente Amsterdam en de UvA besproken en bediscussieerd en naar aanleiding daarvan aangepast.

In dit hoofdstuk worden niet alle ingrepen en de daarbij behorende toelichtingen en onderbouwingen op gebouwniveau besproken.
Op dit lagere schaalniveau zal verder worden ingegaan in de transformatiekaders die een onderdeel vormen van de kavelpaspoorten.

Poort

Hofje

Stegen

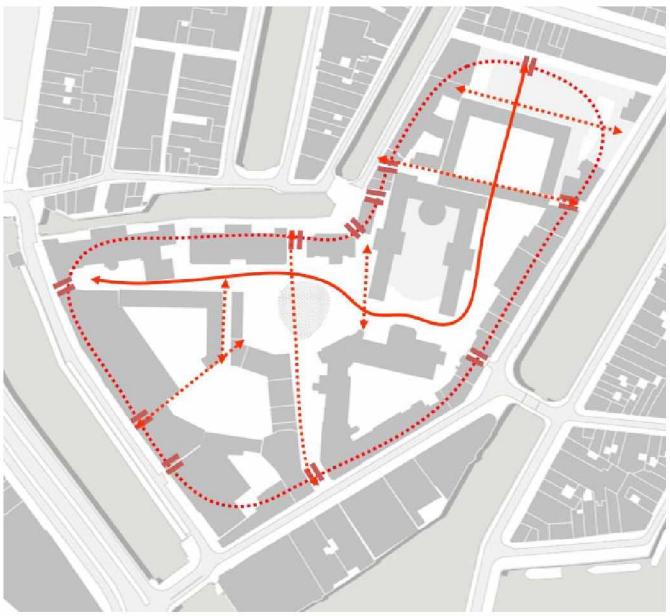

UvA Poorten - Hof - Stegen

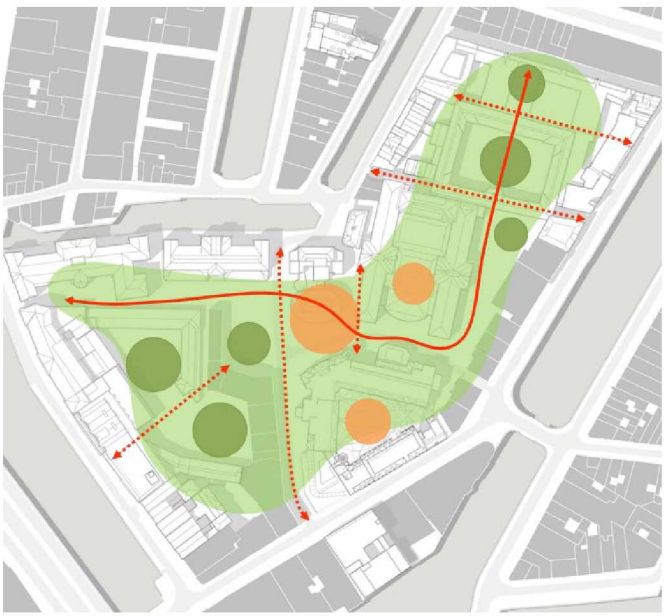

UvA Poorten - Hof - Stegen

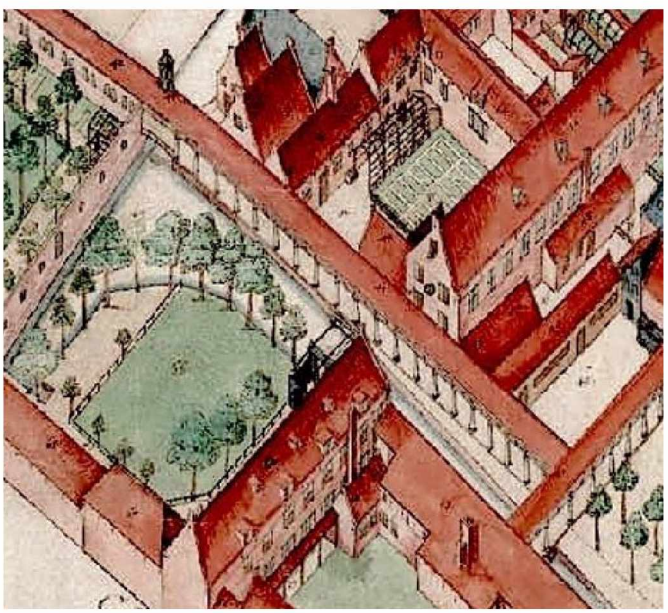

1628

Steeg

Hofje

Poort

Poorten, Hoven, Stegen

Het overkoepelende thema van het masterplan is 'Poorten, Hoven, Stegen'. Deze sequentie, waarbij het gebied wordt betreden via een kernmerkende poort, met aansluitend een smalle gang of steeg, om vervolgens te eindigen in een groene hof of versteende open binnenplaats is verweven met de ontstaansgeschiedenis van dit middeleeuwse gebied. Die aaneenschakeling vormt de opmaat naar de verschillende universiteitsgebouwen. Waar de oorspronkelijke sequentie nog aanwezig is, creëert deze begrip, consistentie, en daarmee overzicht. De sequentie bevordert de oriëntatie, ensceneert zichtlijnen, en zorgt niet alleen voor een beschermd en beter te beheren gebied, maar schept ook luwte en rust, wat zeer welkom is voor een prettige woonomgeving en past bij het contemplatieve karakter van de geesteswetenschappen.

De opeenvolging van poorten, gangen en binnenhoven is een historisch kenmerk van het gebied. In de kloostertijd en de latere gasthuisperiode maakten de afsluitbare poorten deel uit van de gesloten grens van een naar binnen gekeerd complex. Gangen, colonnades en hoven waren eeuwenlang de verbindende factor die de bebouwing ruimtelijk en functioneel aan elkaar knoopten. Tegelijkertijd hadden de hoven een (groene) functie en brachten zij licht en lucht in de gebouwen. Zelfs in de paviljoenstructuur van de 19^{e}-eeuwse gasthuisbebouwing werd van de groene, frisse ruimten gebruikt gemaakt.

Het masterplan is erop gericht om deze historische sequenties in het gebied te behouden, te versterken en te herstellen. Op sommige locaties is de poort-steeg-hof-structuur namelijk verstoord door het afsluiten of verwijderen van een van de drie elementen. Door het herstel van weggevallen elementen, de verbetering van recente toevoegingen en de accentuering van de contouren van het gebied kunnen de eigenheid en het historische karakter van het gebied weer optimaal tot hun recht komen.

In de paragrafen over de deelgebieden wordt dit specifieker toegelicht.

UvA Poorten

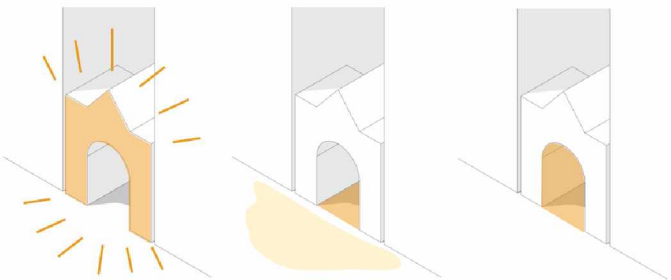

Poorten

Nieuw Poorten

Poorten

Entrees - betreden van het gebied

Aangaande de toegang tot het gebied en de poorten wordt voorgesteld om deze randen, de overgangsmomenten naar het Universiteitskwartier, beter zichtbaar en herkenbaar te maken, zodat duidelijk wordt dat je gracht en straat verlaat en een historisch binnengebied betreedt.

Het water dat bijna het gehele Universiteitskwartier omkadert, vormt een eerste, heldere rand om het gebied. De gevarieerde toegangen en poorten maken het gebied vervolgens uniek. Uit verschillende tijden zijn entrees tot het gebied waarneembaar. Het weer bruikbaar en toegankelijk maken van de afgesloten poorten en toegangen is onderdeel van het plan.

In het vorige hoofdstuk is aangegeven waar de schoen wringt op dit niveau. Sommige randen van het gebied bevatten geen overgangsmoment, bezoekers staan plotseling in het binnengebied zonder daar erg in te hebben. Dit komt ofwel door een abrupte doorbraak door de gebouwen van de buitenste ring in het recente verleden (Nieuwe Doelenstraat), ofwel doordat het complex zich met de rug naar de stad heeft gekeerd waar ooit een goed functionerend entree was (Slijkstraat). Een bijkomend probleem is dat bestaande poorten niet aansluiten op een doorgaande route (Oude Turfmarkt).

In dit plan wordt voorgesteld om de niet-waarneembare of verdwenen toegangen tot het gebied weer zichtbaar te maken of te herstellen. Dit hoeft niet altijd expliciet, met een nieuwe poort, maar kan ook met een bepaalde aanduiding, met een bepaald gebaar in de stedelijke ruimte. Het bruikbaar en waarneembaar maken van de entrees zorgt voor een goed gespreide ontsluiting van het gebied en voor een evenwichtige en gelijkmatige toestroom van bezoekers, studenten, medewerkers en bewoners en overige gebruikers van het gebied. Daarnaast dragen deze toegangen in stedenbouwkundig opzicht bij aan een heldere markering van de routes door het gebied en langs de gebouwen.

Zoals gezegd verbetert het (weer) openzetten van gebiedsentrees de toegankelijkheid, de doorstroming, de achterliggende routing en het gebruik van de deelgebieden. Dit geldt niet alleen voor verplaatsingen naar het binnengebied, maar evenzo in omgekeerde richting, naar de stad. Het vergroten van het aantal entrees en het duidelijk markeren ervan verbetert de ‘doorwaadbaarheid’ van het gebied en helpt zo de oorspronkelijke eenheid van de entiteit Binnengasthuis-Oudemanhuispoort te herstellen. De historische waarde en het belang van de poorten an sich is in de hoofdstukken hiervoor al beschreven.

In de paragrafen over de deelgebieden wordt dit specifieker toegelicht.

Routing

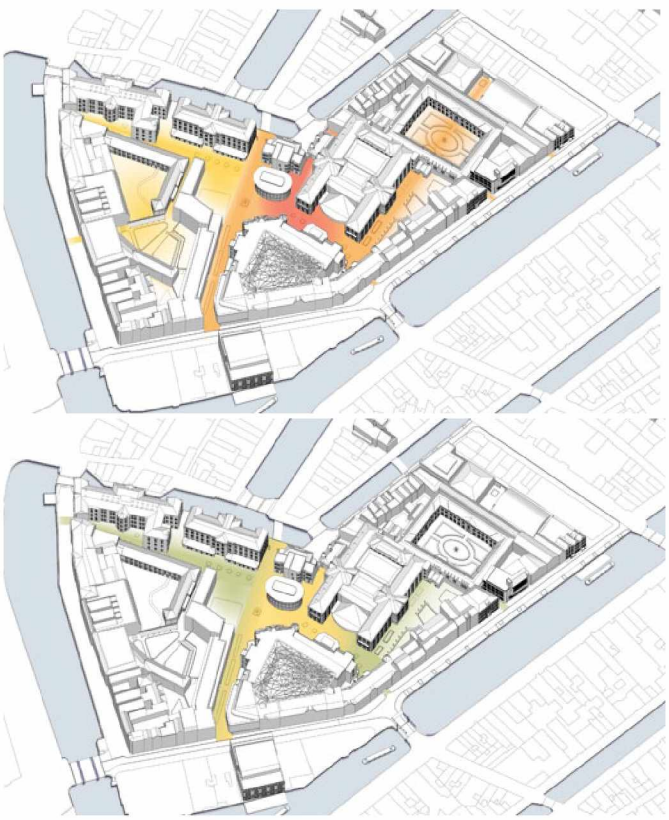

Gebruiks intensiteit Dag - Avond/weekend

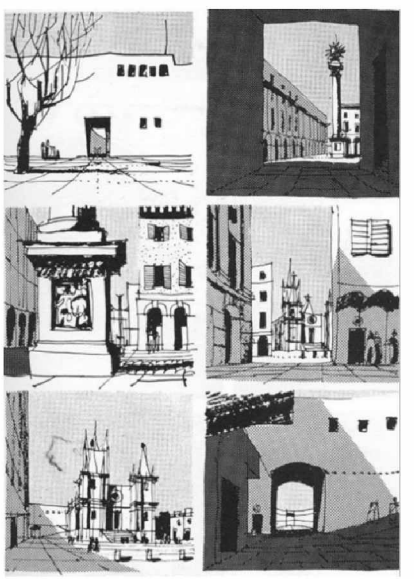

G. Cullen - Scenografie volgordelijke beleving van ruimten & monumenten

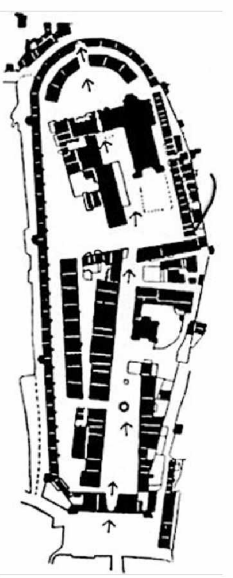

Gebied: gelaagde eenheid

Het Universiteitskwartier is door de historische ontwikkeling en de gelaagdheid die daarmee is ontstaan, niet een gebied van grote overzichten en heldere symmetrieassen. Het is een aaneengeschakeld gebied, waar door de eeuwen heen op stedenbouwkundig kleine schaal aanpassingen zijn gedaan (ondanks de soms grootse 19e-eeuwse plannen). Dit masterplan is erop gericht om de organisch gegroeide structuur van het gebied te behouden en te versterken. Tegelijkertijd wil het de verschillende gebouwen accentueren, ruimtelijk beter beleefbaar maken en een logische onderlinge samenhang tot stand brengen. Daarbij worden de deelgebieden toegankelijker gemaakt en met elkaar verbonden door de indeling, routing, oriëntatie en structuur van binnen- en buitenruimten te verbeteren.

Routing, bereikbaarheid

Het masterplan is erop gericht om op zowel gebieds- als gebouwniveau historische verbindingen en gevormde looplijnen te herstellen. Daardoor worden de routing door en de bereikbaarheid van het Universiteitskwartier verbeterd, zodat het gebied de dagelijkse stroom van mensen goed aankan. Dit met behoud van het kleinschalige, rustige karakter voor de UvA en vooral ook voor de bewoners. Het plan streeft er bovendien naar om de consistente en interessante, ruimtelijke cadans in de routing door het gebied, als een wandeling/enscenering te versterken en om deze ter hervinden waar deze verloren is gegaan. De poorten, stegen en hoven vormen het belangrijkste onderdeel van deze routing.

In de paragrafen over de deelgebieden wordt dit specifieker toegelicht.

Oriëntatie

Het aardige maar amorfe kruipdoor-sluipdoor karakter van het gebied is op kritische plekken verworden tot een onduidelijke of zelfs doodlopende route, waardoor bezoekers snel verdwalen. Het overzichtelijk maken en aanhelen van de looplijnen en het herstellen van organiserende zichtlijnen is van belang voor de oriëntatie en een doelmatig en gespreid gebruik van het gebied.

Gebruik, inclusiviteit en klimaatadapativiteit zijn hierbij van groot belang. Vanuit deze gedachte stellen we voor om alle gebieden weer te ontsluiten en door een betere beheersbaarheid ook weer inclusiever en groener te maken. Hierdoor is het gebied beter in staat groepen op te nemen en kan tevens een belangrijke vergroening worden gerealiseerd.

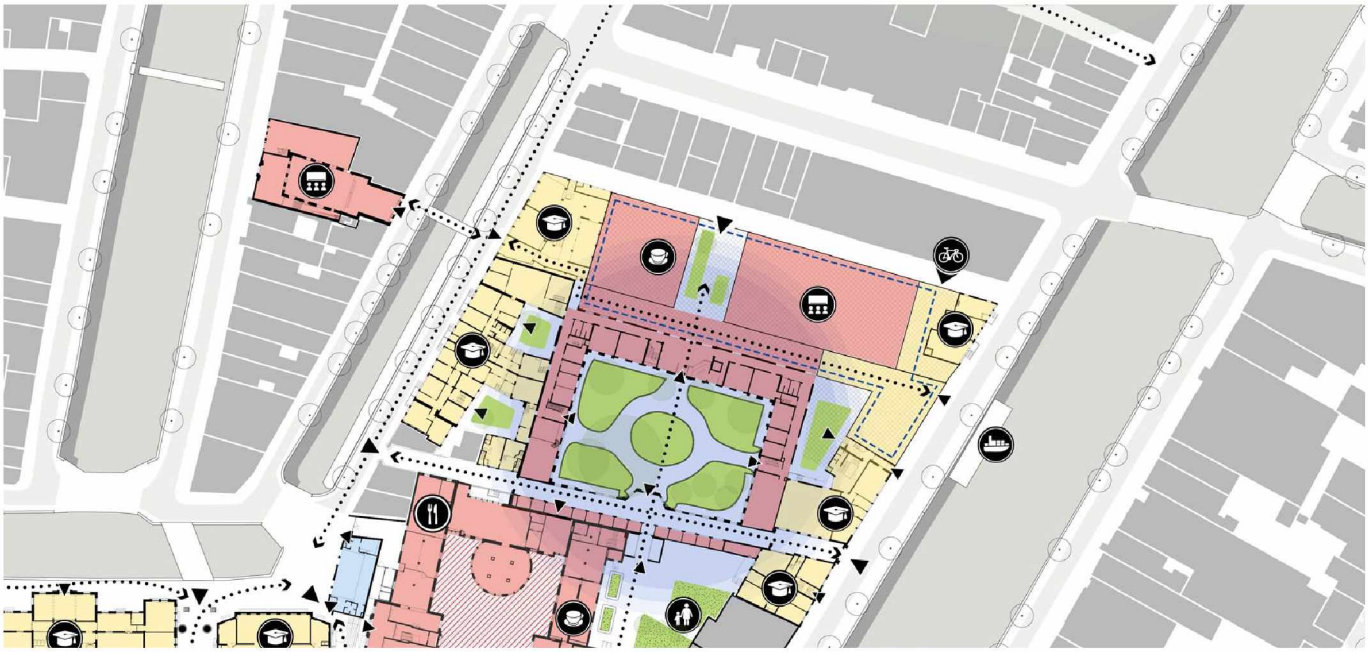

OMHP - Ceremonieel hart van het Universiteitskwartier

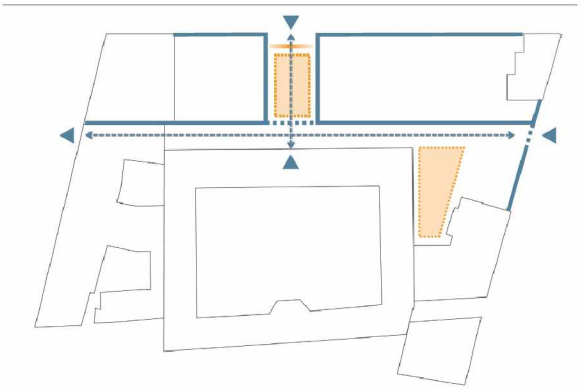

Hoofdstructuur: nieuwe steeg en nieuwe poort met hof aan de Slijkstraat

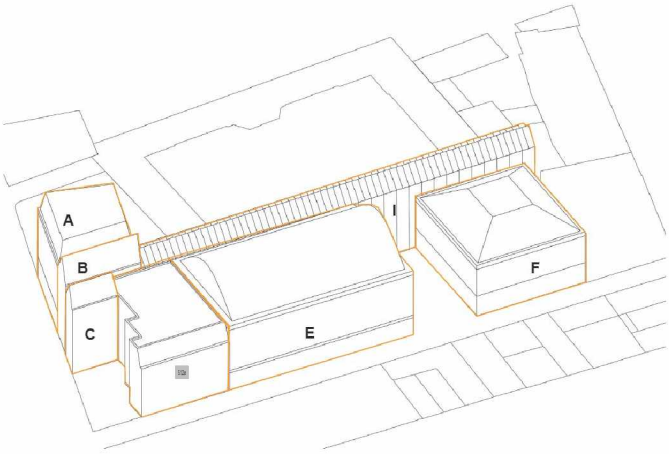

Een structuur van panden vormt de buitenring

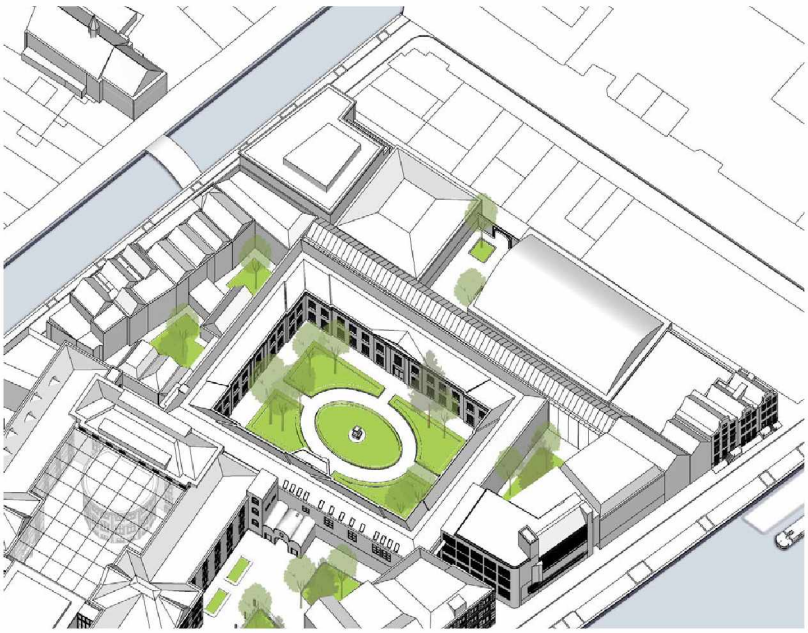

Een structuur die buiten- van binnenring scheidt en oost-west, noord-zuid verbindingen maakt

3.2 Deelgebieden

Oudemanhuispoortcomplex

Visie:

Het monumentale Oudemanhuispoortcomplex wordt het ceremonieel hart van het Universiteitskwartier. Met een oost-westrouting tussen de Agnietenkapel en Kloveniersburgwal, een verbinding met het zuidelijk deel van het complex en een toegang aan de noordzijde.

Het carrégebouw wordt gezien als het centrale punt in het Oudemanhuispoortcomplex en zal als structurerend element fungeren ten opzichte van de buitenschil van gebouwen. Door de loskoppeling van binnen- en buitenschil worden de daglichtinval, de ruimtelijke indeling en oriëntatie in het complex verbeterd.

Ingrepen:

Bij de ceremoniële functie hoort een ruime aula, dus wordt in het complex aan de noordzijde een nieuw volume met een grote representatieve zaal gepland. Aan de noordzijde, in de Slijkstraat, wordt een poort gesitueerd met daarachter een groene hof. Hierdoor ontstaat een nieuwe entree en wordt een vroegere noord-zuid verbinding teruggebracht. De ceremoniële routing loopt in een nieuwe steeg tussen aula, Agnietenkapel, verschillende ceremoniële ruimten en hoven van Kloveniersburgwal naar de Oudezijds Achterburgwal.

De noord-zuidas loopt van de nieuwe ingang aan de Slijkstraat via een nieuwe hof, de nieuwe steeg, ceremoniële ruimten, de bestaande hof en de boekensteeg naar de binnenplaats naast BG5. Dit is een bestaande route op de symmetrieas van de Oudemanhuispoort. Aan de zuidzijde van Oudemanhuispoortsteeg zal die route meer duiding krijgen ter hoogte van de doorgang in de boekensteeg. Dit zou kunnen met een poortachtig element.

Om het carré als structurerend element in het complex te laten fungeren, moet de versmelting van bouwdelen vooral aan de noord- en oostzijde worden aangepast. Daartoe kan een overgangsmoment tussen de gebouwen worden gepland in de vorm van een vrije looproute of binnentuin. Aan de westzijde kunnen de al bestaande binnentuinen een duidelijker structurerende rol krijgen.

Onderbouwing:

Het carré zien als ceremonieel hart van het complex en het onderscheid maken tussen een structurerende binnen- en buitenschil van gebouwen sluit aan bij de gewenste programmatische verandering. Met deze visie kan een nieuwe, representatieve aula aan het complex worden toegevoegd en kan het complex voor verschillende bezoekersstromen toegankelijk zijn. Het carrégebouw, het hart van het complex, gaat op de verdiepingen ruimte bieden aan studiewerkplekken, onderwijs- en werkruimten van de Faculteit Geesteswetenschappen en op de begane grond aan ceremoniële ruimten voor de Universiteit van Amsterdam als geheel. De randbebouwing (buitenschil) aan de grachten leent zich uitstekend voor faculteitsfuncties (afdelingen van de faculteit Geesteswetenschappen en kantoren).

Het plan en de bijbehorende ingrepen lossen ook een aantal stedenbouwkundige knelpunten op. Zo zorgt de nieuwe poort aan de Slijkstraat voor een duidelijke toegang en markering aan de noordgrens van het gebied en creëert deze tegelijkertijd een praktische en mentale aansluiting op het noordelijker gelegen BOS-cluster. Bovendien opent het complex zich door deze toegang naar de stad. De Slijkstraat kan, mede door de nieuwe bebouwing aan de noordzijde, sterker en aangenamer worden en meer als voorkant, als verbinding met de stad, fungeren.

Door het aanleggen van een oost-westroute aan de noordzijde van het carré kan een nieuwe ceremoniële verbinding worden gelegd tussen de aula en de Agnietenkapel. Met een nieuwe poort en toegang ontstaat een steviger verbinding met de stad en een verbeterde verbinding binnen het complex. De noord-zuidas zal als routing en als zichtlijn worden hersteld en uitgebreid, waardoor het gebied overzichtelijk en doorwaadbaar wordt van Slijkstraat tot aan BG5.

De ingrepen zijn ook vanuit cultuurhistorisch oogpunt verdedigbaar. Binnen het Universiteitskwartier vervult de Oudemanhuispoort een belangrijke rol in de geschiedenis van de UvA, waarbij de ceremoniële functie en een representatieve aula past. Het Atheneum Illustre in de Agnietenkapel was de voorloper van de UvA, die zich verder ontwikkelt in het Oudemanhuispoortcomplex. De nieuwe aula is gesitueerd naast de locatie van de oorspronkelijke aula van architect Springer. Deze oorspronkelijke aula is interessant omdat deze illustratief is voor de groei en schaalvergroting die het complex als universiteit onderging na de functie van Oudemannenhuis. Met de verplaatsing van de aula richting Maagdenhuis en Lutherse Kerk in de jaren ‘60 verdween deze functie, die nu weer bijna naadloos aansluit op de oorspronkelijke plek. Ten tijde van de aula van Springer waren in de noordgevel ook entrees aanwezig om de aula te ontsluiten voor groepen bezoekers, zij het in een andere vormgeving dan nu wordt voorgesteld.

Panden me deuren aan de Kloveniersburgwal

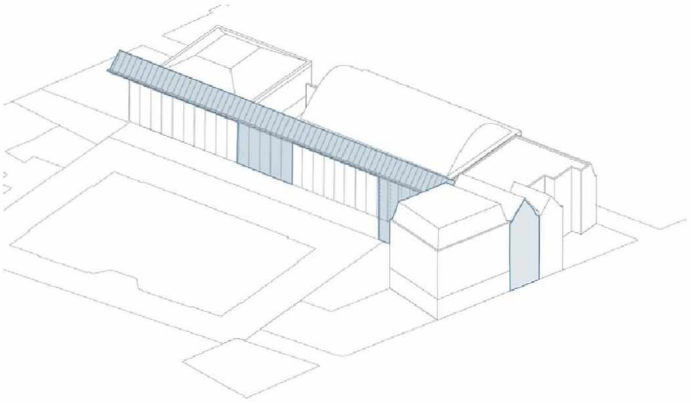

Aandacht voor de zelfstandige verschijningsvorm van de nieuwe steeg

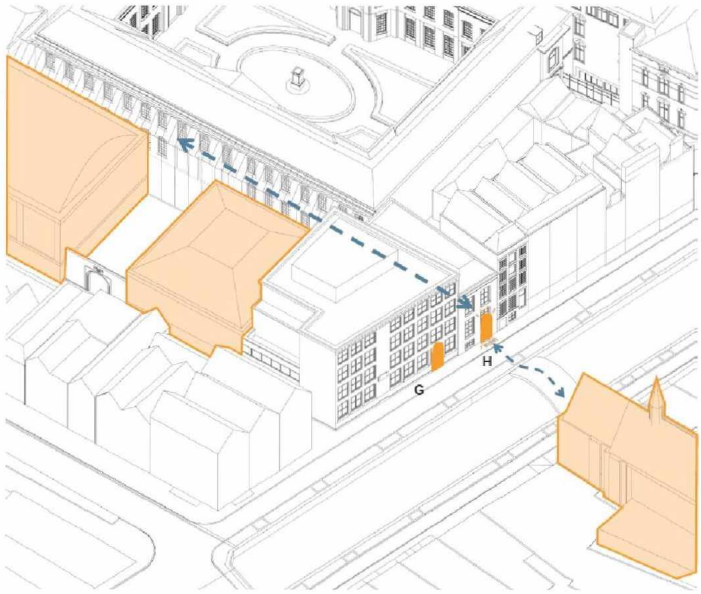

Een cremoniele route verbindt de Agnietenkapel met de Aula

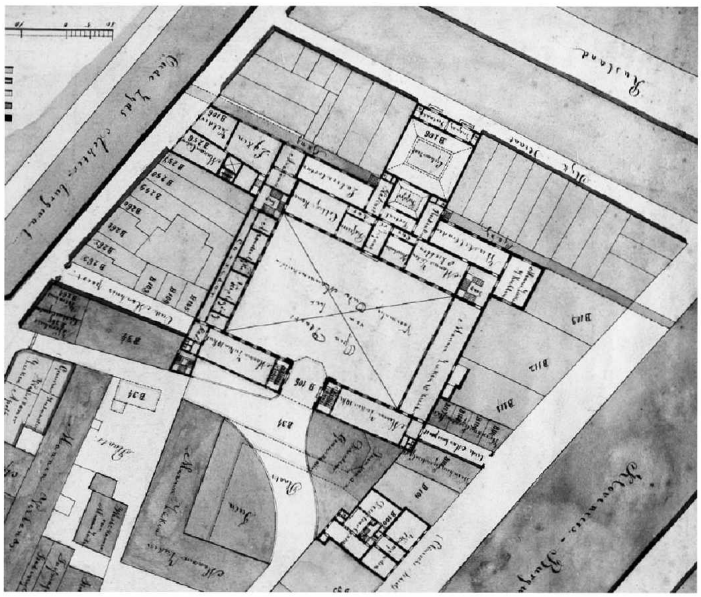

Een schetsontwerp uit 1870 toont de behoefte de OMHP met het Binnegasthuisterrein te verbinden

Met het herinrichten van de bebouwing aan de Slijkstraat kan tevens het gevelbeeld worden verbeterd. Van oudsher bestond de Slijkstraat uit voorgevels. Met de toevoeging van een nieuwe noordentree en een pandenstructuur en aanpassing van het gevelbeeld kan de bebouwing weer een gezicht vormen naar de stad, zoals ooit het geval was. De lange, smalle straat krijgt halverwege een duidelijke entree en een groene uitbreiding in de vorm van een hof.

De bestaande bebouwing aan de Slijkstraat uit de jaren '60 van architect Leupen zal in het plan gedeeltelijk plaatsmaken voor de nieuwe aula en poort met hof. Het eerst gebouwde en meest interessante deel van het Leupengebouw blijft behouden. Het gaat hier om het gebouw met een ingetogen, passende gevel aan de gracht die op een aardige manier uitdrukking geeft aan het erachter gelegen programma en met een redelijke gevel aan de Slijkstraat. Doordat beide straten schuin liggen ten opzichte van elkaar vindt in dit gebouw een hoekverdraaiing plaats die in het ontwerp treffend is opgelost en geaccentueerd wordt in het centrale trappenhuis. De bestaande functie met grote onderwijszalen sluit goed aan bij het beoogde programma op die plek.

Met de voorgestelde ingrepen in het gebied, waarbij de binnenschil (carré) en buitenschil (randbebouwing) worden losgekoppeld door een routing en groene hoven, wordt de historische structuur beter beleefbaar. Het carrégebouw, het 18e-eeuwse structurerende hoofdmonument van het complex, mag niet naadloos overvloeien in de buitenschil. In de geschiedenis van het complex was er namelijk altijd een kenmerkende scheiding tussen de binnenschil (het Oudemannenhuis) en de buitenschil. Bovendien hebben de gebouwen in de buitenschil eigen identiteiten, die met deze loskoppeling (optisch, architectonisch maar ook functioneel) beter beleefbaar zijn. Zo heeft de Schaats nog veel originele interieurdetails en onderscheiden de grachtenhuizen aan de Oudezijds Achterburgwal zich door hun stucplafonds in 5.1,2,e XIV-stijl. Wanneer in het complex de uiteenlopende tijdlagen van de verschillende monumenten zichtbaar worden, werkt dit ook voor de oriëntatie gunstig.

De poort-steeg-hof-gedachte is het meest herkenbaar door de historische hoofdroute in het midden van het complex. Maar ook aan de westzijde van het carré liggen historische binnenhoven en achterhuizen die via bestaande gevelopeningen bereikbaar en bruikbaar kunnen worden gemaakt. De nieuwe poort en hof aan de noordzijde van het complex grijpen niet terug op het verleden, maar sluiten daar wel bij aan als moderne toevoeging aan een eeuwenoud thema. Het verduidelijken van deze route aan de zuidzijde van de boekensteeg helpt de oriëntatie vanuit de richting van de Vendelstraat. Dit geeft ook uitdrukking aan de functionele eenheid die de Oudemanhuispoort en het Binnengasthuisgebied allang weer vormen, maar ook vroeger vormden (het Oudemanhuis was eerst boomgaard van het Oude nonnenklooster).

Sinds het gebruik als ziekenhuisterrein hebben in de 19e eeuw plannen bestaan voor een sterke verbinding (een grote doorbraak). Uiteindelijk is, na de sloop van de 19e-eeuwse stookruimten van het ziekenhuis, de achtergevel van de Oudemanhuispoort voor het eerst in haar historie vrij komen te liggen. Het onbevredigende beeld dat dit opleverende is in 1980 provisorisch verbeterd volgens een ontwerp de gemeente Amsterdam door een afwerking in pleisterwerk met blokmotief en de toevoeging van enkele ramen en een deur.

De nieuwe steeg tussen de nieuwe aula en de achterzijde van de Oudemanhuispoort grenst aan de plek waar lang een poldersloot lag die nog tot in jaren zestig als steeg aanwezig was. De ligging en richting van de steeg werkte sterk organiserend voor een pandenstructuur aan de noordzijde van het complex. Een structuur typisch voor de binnenstad van Amsterdam die daar tot de zestiger jaren bestond. De herstelde steeg kan een uitdrukking krijgen met een moderne poort aan de grotere Kloveniersburgwal en een toegang in de vorm van deur aan de Oudezijds Achterburgwal. Twee UvA panden die hier gesitueerd zijn, hebben geen (noemenswaardige) voordeur aan de gracht en zouden, zoals alle panden aan de grachten, zeer geholpen zijn met een formeel adres dat hen met de gracht verbindt. Via die route kan het cortège bij officiële gelegenheden tussen aula en Agnietenkapel bewegen. Een lichte voetgangersbrug over de smalle gracht kan beide zijden verbinden en de Universiteit van Amsterdam steviger met haar geboortegrond verankeren.

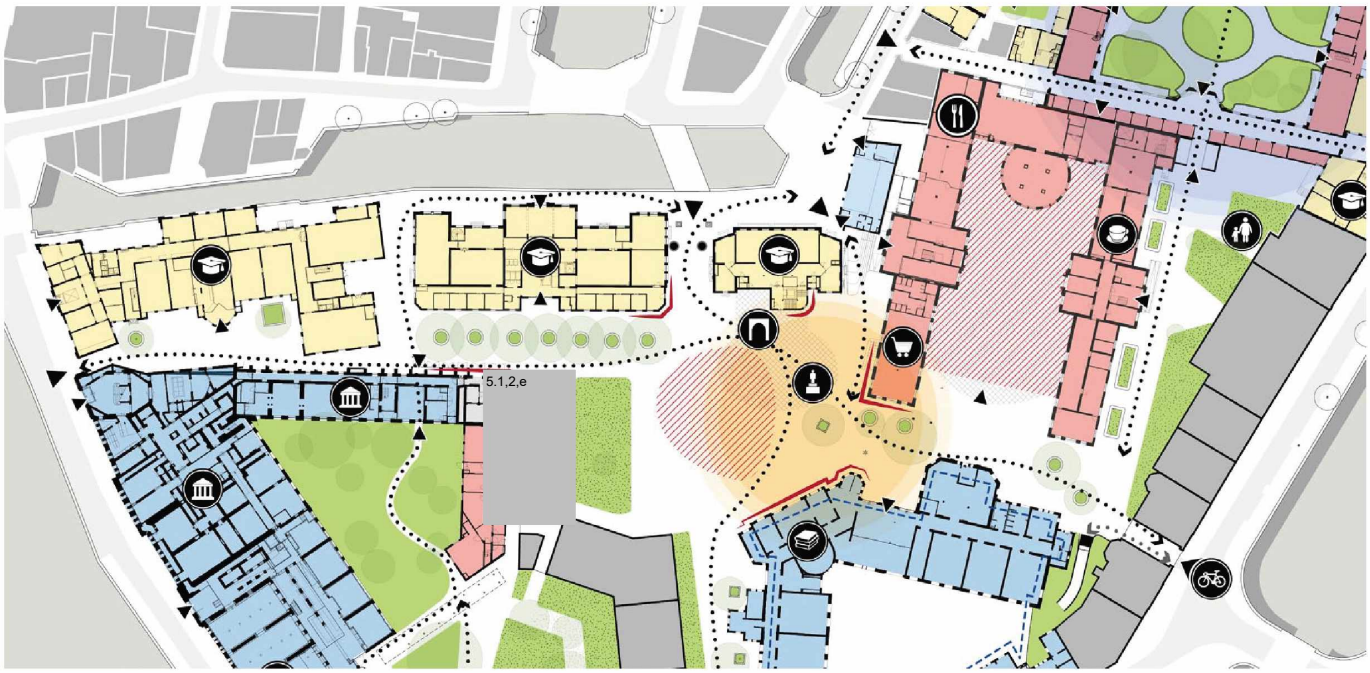

Fragment uit het masterplan betreffende het Binnegasthuis gebied, met de beoogde poorten, routes en ruimten

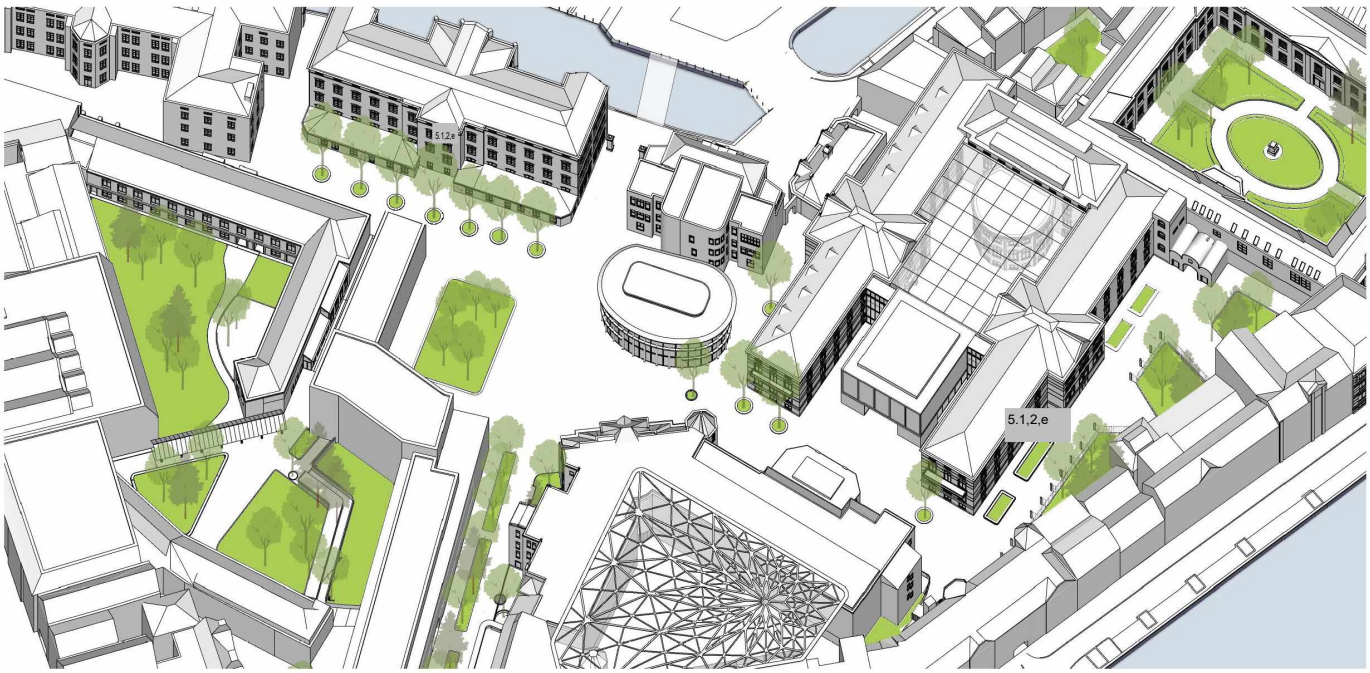

Mogelijke vergroening van de buitenruimte. (De gewenste verbering van de ruimte tussen BG3 en BG5 is in deze tekening niet opgenomen)

BG-gebouwen

Visie:

De BG-gebouwen komen sterker op het snijvlak te liggen van de universiteitsfunctie, de bestaande woningen en het publieke domein. In de BG-gebouwen zullen verschillende faculteitsonderdelen worden ondergebracht, waarbij het zwaartepunt van het studentenonderwijs bij BG5 en de UB komt te liggen en BG3 als representatief stafgebouw fungeert. Bij de uitwerking van de architectuur en de stedenbouwkundige structuur en inrichting moeten antwoorden worden geformuleerd op vraagstukken zoals de toegankelijkheid van en de routing door het gebied, de oriëntatie, het overzicht en gebruik van de ruimten tussen de gebouwen en de kwestie van achterkanten versus voorkanten.

Ingrepen:

Bovenstaande visie houdt in dat de historische poorten in het gebied geactiveerd worden en de routing erachter verbeterd wordt (Gasthuispoort, poort in BG4). Tussen BG1 en BG2 en tussen BG2 en BG3 worden nieuwe poorten toegevoegd om het overgangsgebied te markeren en de beheersbaarheid te vergroten. Daarbij is de toevoeging van een brug vanaf de Grimburgwal ter verbetering van doorstroming en adressering te overwegen. Dit is mede afhankelijk van de toekomstige intensiteit van de fietsroute.

De voorkant-achterkant problematiek bij de verschillende gebouwen wordt opgelost door een heldere, goed zichtbare entree te creëren en de doorgaande routing hierop duidelijk te laten aansluiten. Er wordt niet gepleit voor een accent om daarmee een voordeursituatie te verkrijgen. De informele situatie kan bijdragen aan het ervaren van het karakter van het binnengebied. Bij BG1 en BG2 blijft de entree aan de achterzijde liggen, aan het Turfdraagsterpad, waarbij de route langs BG2 geflankeerd wordt door een bomenrij.

BG5 krijgt een hoofdentree aan de hofzijde van het gebouw, in een nieuw volume, waardoor het gebouw weer een duidelijk adres krijgt. Het nieuwe volume moet tevens bijdragen aan een betere waarneming en beleving van de historische, U-vormige gebouwstructuur. Daarbij zal het voormalige anatomisch theater van BG5 weer 'communiceren' met de tegenoverliggende voormalige Tweede Chirurgische Kliniek, het nieuwe UB-gebouw. De buitenruimte tussen BG5 en de UB, nu in het midden doorsneden door de Vendelstraat, wordt ingericht als 'shared space'. Hierdoor wordt de op de zon georiënteerde ruimte veiliger voor voetgangers en kan deze beter als verblijfsruimte gebruikt worden.

Omdat bij BG5 en de UB het zwaartepunt van de onderwijsfuncties komt te liggen, zal door de situering van de entrees een samenstroming ontstaan van bezoekers aan beide gebouwen, wat een mogelijk knelpunt oplevert. BG3 kan in een nieuwe of aangepaste gebouwvorm bijdragen aan het gebruik, de oriëntatie op en de bereikbaarheid van deze functies door de grotere toestroom naar de gebouwen te begeleiden en het drukke entreegebied te omkaderen en tegelijkertijd af te schermen, waardoor een nieuw, rustig buitengebied ontstaat ter hoogte van de woningbouw.

Onderbouwing:

Programmatisch gezien is het logisch dat het zwaartepunt van het stedenbouwkundig plan bij BG5 en de UB komt te liggen aangezien deze gebouwen en het bijbehorende gebied centraal gelegen zijn en dit zwaartepunt in het programma aankunnen. BG5 kan door zijn centrale ligging, grootte en opzet ruimte bieden aan de vele gemeenschappelijke onderwijszalen en studiewerkplekken in de bestaande bouw. Bovendien kan een hernieuwd volume in het binnengebied (dat nu al bebouwd is) enkele grotere zalen opnemen. Verder zal de nieuwe UB, een project dat momenteel in uitvoering is, naast de collectie ook studiewerkplekken en studiezalen aan het gebied toevoegen. Zo ontstaat een centrale zone die is opgewassen tegen een druk programma.

De gebouwen BG1 en BG2, die zich meer langs de randen van het complex bevinden, zijn kleiner en daarom geschikter om specifieke delen van de faculteit onder te brengen (Kunst en cultuurwetenschappen, Mediastudies). In BG3 zullen het bestuur en de staf van de faculteit Geesteswetenschappen gehuisvest worden. Om deze functie als één opererende organisatie te plaatsen is aanpassing van de bestaande bebouwing nodig, het gebouw is met de huidige indeling en omvang niet toereikend voor het programma.

Vanuit stedenbouwkundige optiek lossen de ingrepen verschillende knelpunten in het gebied op. Met het optimaal benutten van de bestaande poorten en het toevoegen van nieuwe aan de rand van het gebied (en het daarmee creëren van kenmerkende overgangsmomenten), worden de contouren van het Universiteitskwartier duidelijk. De doorgetrokken doorgang achter de Gasthuispoort, de verbetering van het gebied achter de poort van BG4, maar ook de toevoeging van een brug versterken dit.

Door het duidelijk aanwijzen en vormgeven van de entrees van de BG-gebouwen wordt de voorkant-achterkant problematiek opgelost, wat in stedenbouwkundig opzicht bijdraagt aan de overzichtelijkheid van het gebied. Bovendien zorgt de daarop aansluitende routing voor een betere doorwaadbaarheid van het gebied en een verbeterde oriëntatie van zowel fietser als voetganger, student als bewoner. Het knelpunt bij BG5 en de UB wordt opgelost met een buitenruimte tussen beide gebouwen en twee duidelijke entreeroutes naar beide gebouwen. Deze ingrepen zorgen ervoor dat de stroom studenten en bezoekers snel zijn weg vindt binnen gebied en gebouwen.

Een aangepaste positie of vormgeving van het nieuwbouwdeel van BG3 zal in stedenbouwkundig opzicht kunnen zorgen voor een afschermend gebaar tussen een druk, stedelijk plein bij BG5 en de UB en aan de zijde van de woningbouw een rustigere en groenere bewonershof mogelijk maken.
Een aangepaste vormgeving van het nieuwbouwdeel van BG3 en de verbinding met het monumentale deel zal de verschillende

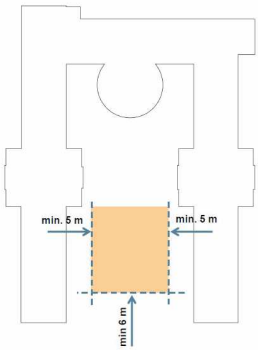

Een losgeplaatst paviloen verbeterd het zicht op de U-vorm van BG5

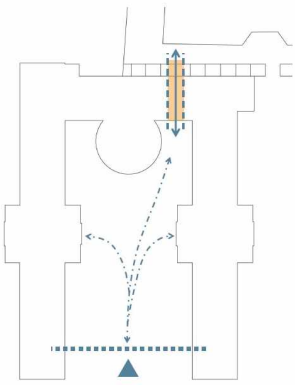

Een entree vormt het adres van BG5

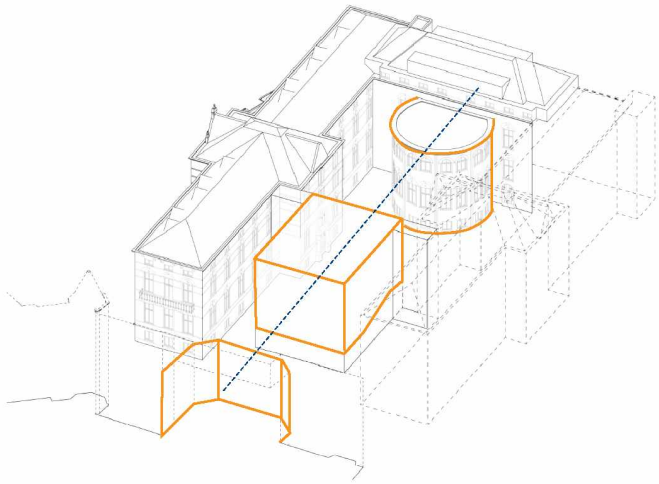

Een opgetild paviljoen op de as van de bestaande paviljoens van BG5 en de UB

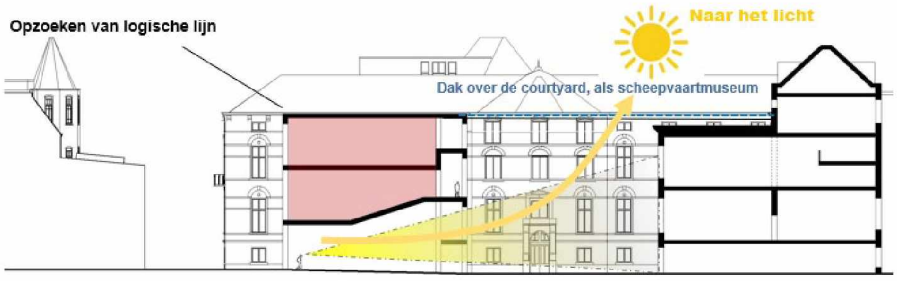

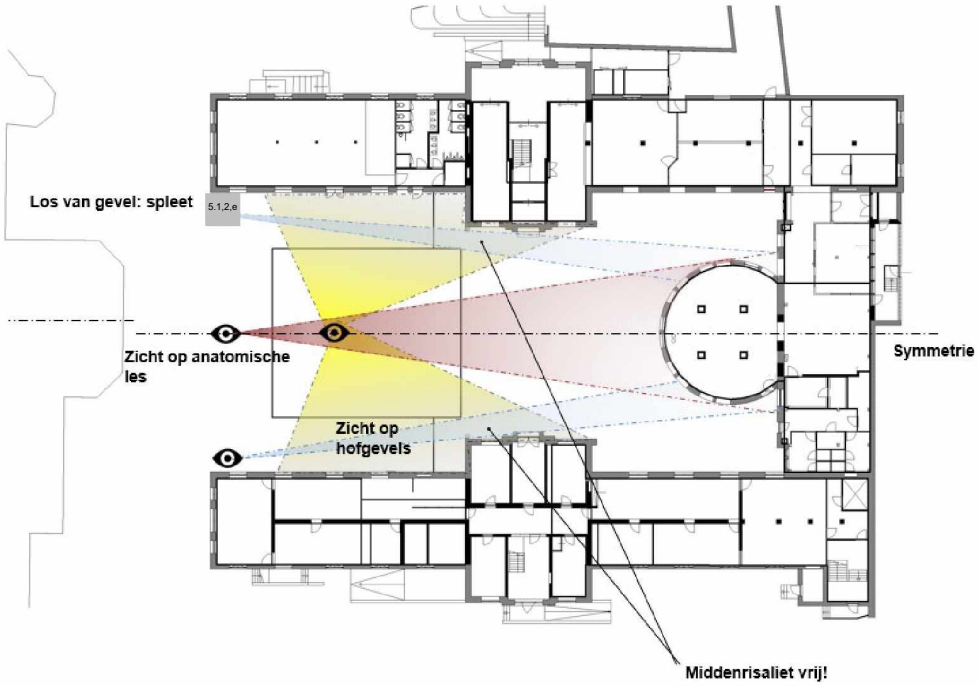

Een opgetild en losgehouden paviljoen toont de flanken, de risalieten en de Anatomischeles lokalen van BG5 en de UB

loopbewegingen door het gebied kunnen richten. Bewegend door het gebied worden tijdig zichtlijnen op BG2 en BG5 geboden, die de oriëntatie en doorstroming ten goede komen.

Tussen het voormalige Administratiegebouw van BG3 en het nieuwe volume kan een onderdoorgang ontstaan ter hoogte van het tussenlid, wat de oriëntatie verder versterkt en doorkijkjes biedt op de universiteitsgebouwen. Hiermee wordt geen ruimte onttrokken aan de stad. Wel krijgen de bewoners meer rust. De bestaande, slecht bruikbare ruimte tussen BG3 en BG5 wordt beter benut en duidelijker en aangenamer omzoomd.

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is het benutten van de historische poortenstructuur in dit deel van het gebied een verklaarbare stap. Door bijvoorbeeld het activeren van de Gasthuishofpoort wordt de voormalige hoofdentree tot het Gasthuishof (en Gasthuiskerk) weer in ere hersteld. De poort ligt aan de voorname en publieke Oude Turfmarkt en naast het Allard Pierson en de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam. De naastgelegen poort van BG4 is historisch gezien niet als poort bedoeld, maar slechts als doorgang naar de wachtkamer die er ooit achter lag. Toch kan met dit architectonische statement, dat als poort figureert, een interessante routing worden gecreëerd die langs BG5 richting de hofzijde van dit gebouw en langs BG3 loopt. De poort is geen hoofdtoegang maar komt als een interessante subroute aan bij het nieuw stedelijk pleintje tussen BG3 en BG5.

De toevoeging van een nieuwe entreepoort tussen BG2 en BG3 is vanuit de cultuurhistorie een verklaarbare ingreep. Na de bouw van de nieuwe gasthuizen eind 19^{e} en begin 20^{e} eeuw werd op deze locatie een entreepoort met hekwerk gemaakt om de contouren van het gebied aan te duiden. Bij het verwijderen hiervan is de contour van het gebied aan deze zijde vervaagd. Een nieuwe variant van een poort of doorgang op deze plaats kan uitnodigen het gebied binnen te komen, zoals de historische poort dat ook een decennium heeft gedaan.
Vanaf de Grimburgwal lag op deze locatie overigens ook eeuwenlang een route met burg en poort, die was verwerkt in het voormalige Heerenlogement. De nieuw geplande brug en poort op dezelfde locatie kunnen dan ook fungeren als verwijzing naar die periode, zij het als een hedendaagse toevoeging met een hedendaagse vormgeving. Ook kan worden teruggegrepen op de lange periode als ziekenhuisterrein. In die tijd kende het gebied op deze plek twee verschillende verbindingen over het water.

Met het oplossen van de voorkant-achterkant problematiek bij de BG-gebouwen krijgen de verschillende monumenten weer een gezicht en een duidelijke toegang. Voor de gebouwen BG1 en BG2 geldt dat de achteringang aan het Turfdraagsterpad altijd de belangrijkste toegang is geweest. In het nieuwe plan wordt deze toegang gehandhaafd en wordt het gebied verfraaid met een groene inrichting.

Het monumentale BG5 zal met de sloop van de bestaande ronde en piramidevormige bebouwing, het verwijderen van de vele aanpassingen in het huidige atrium en de toevoeging van een nieuw, aangepast volume, beter aanschouwbaar worden vanaf de binnenhofzijde dan nu het geval is. Hierdoor worden de structuur en geleding beter zichtbaar. Het nieuwe volume wordt namelijk niet uitgesmeerd over de binnenhof, maar staat er met uitzondering van twee korte verbindende bruggen los van.

In de oorspronkelijke opzet beschikte BG5 over twee hoofdingangen in de risalieten, één voor vrouwen en één voor mannen. Deze waren georiënteerd op de binnenhof en lagen wat verscholen aan de binnenzijde. In het nieuwe plan wordt de hoofdentree gepositioneerd onder het nieuwe, opgetilde, paviljoenachtige volume, wat logisch is vanuit de historische aanloop- en entreeroute tot het gebouw. Zo ontstaat één duidelijk adres aan de verbindende route door het gebied.

Door de betere zichtbaarheid van de monumentale gevels van BG5 wordt de formele relatie tussen de gevels van BG5 en de UB hersteld. Beide gebouwen hebben tegenover elkaar een uitbouw waar een collegezaal heeft gezeten. Architectonisch gezien 'communiceerden' deze volumes met elkaar. Dankzij de verbeterde zichtbaarheid van BG5 wordt dat communicatieve aspect hersteld, wanneer een nieuw, opgetild en daaronder transparanter en meer losstaand volume wordt toegevoegd.

In stedenbouwkundig opzicht is al beschreven dat de ovale nieuwbouw van BG3 verschillende knelpunten oplevert en nauwelijks een relatie aangaat met de omgeving. In het verlengde van die optiek is het interessant om de historie in te duiken en te kijken naar het oorspronkelijke gebouw op deze plek: de Kinderkliniek. Dat gebouw had namelijk wel een connectie met de gebouwen en de buitenruimte er omheen. De kracht in het ontwerp van de Kinderkliniek zat hem deels in de hoekverdraaiing van het volume. Het Administratiegebouw had een gezicht aan de Grimburgwal, maar de aanbouw, de Kinderkliniek, moest meerdere gezichten maken. De architect heeft destijds de aanbouw zo gepositioneerd, dat zich een voorgevel richting het Turfdraagsterpad vormde én een richting de Tweede Chirurgische Kliniek (UB). Door deze hoekverdraaiing in de architectuur kwam de voorgevel aan de zuidzijde evenwijdig te liggen aan de Tweede Chirurgische Kliniek, zodat beide gevelwanden de buitenruimte begeleidden richting het binnengebied van het Klinisch Ziekenhuis. Tot slot creëerde de Kinderkliniek ook een intieme buitenruimte aan de westzijde van BG5.

Het huidige masterplan met de zoekvlek voor een nieuwe aanbouw aan het voormalige Administratiegebouw heeft deze ontwerpkenmerken van de Kinderkliniek benaderd en benut. Door de architectuur te laten aansluiten op de historisch gegroeide omgeving, en vooral bij de gebouwen er omheen, wordt een goed zichtbare, tussenliggende

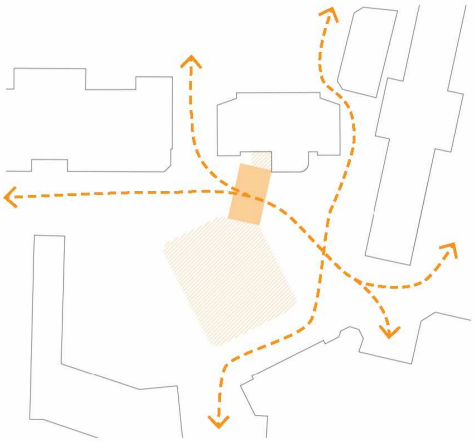

De nieuwbouw verbetert de routing van en naar de drukst gebruikte functies in BG5 en UB

Een rustige groene ruimte voor de woningen en een drukker stedelijk pleintje

Perspectief op pleintje, UB en BG5 vanuit het noorden

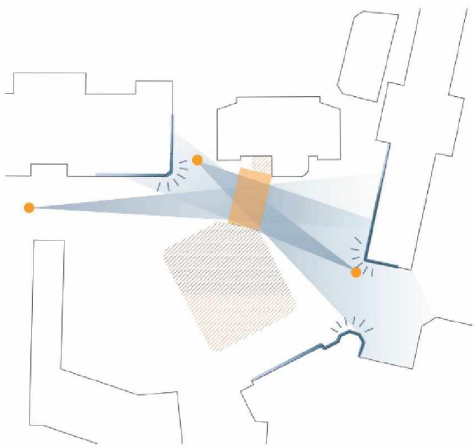

De opgetilde verbinding tussen het bestaande en nieuwe deel van BG3 biedt zicht op BG2, BG3, BG5 en de UB

Perspectief op het pleintje, BG2 en het Administratiegebouw BG3 komende vanuit de Vendelstrat

Het oorspronkelijk ontwerp voor het BG gebied bij de introductie van woningbouw in ca. 1980

ruimte gevormd. De vormgeving is daarmee niet opzichzelfstaand, zoals de ovale vorm een solitaire entiteit in het gebied is geworden. Het masterplan streeft een formele oriëntatie na die geïnspireerd is op de stedenbouwkundige en architectonische kwaliteiten van het oorspronkelijke gebouw en wenst de ovale nieuwbouw hiervoor gedeeltelijk of geheel te wijzigen.

De positionering van een nieuw gebouw aan het monumentale Administratiegebouw en een hogergeplaatst verbindingsstuk kan tot slot een interessante doorkijk bieden richting UB en BG5. Hiermee ontstaat een soort enfilade, waarbij het oog steeds langs een nieuwe interessante laag van de historie wordt geleid en de bezoekers en gebruikers via de gewenste routes het gebied ingaan.

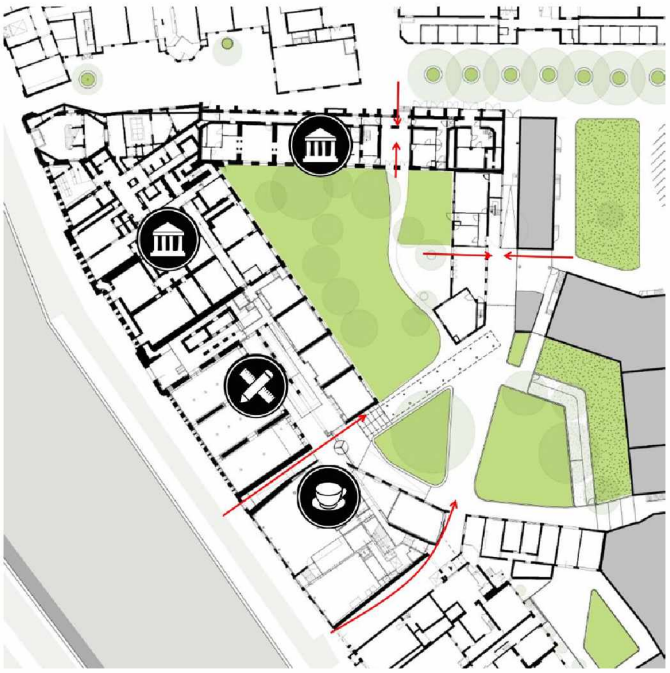

Hergebruik van de oude poorten aan de Oude Turfmarkt en de introductie van nieuwe verbindingen naar het Turfsdraagsterspad en de Binnengasthuisstraat.

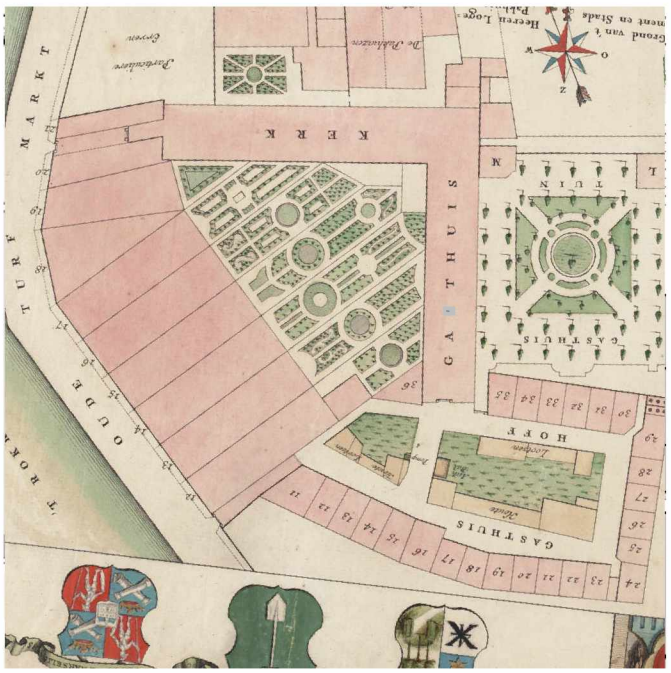

Het Gasthof en voormalige tuinen van de Vingboonspanden, 1777

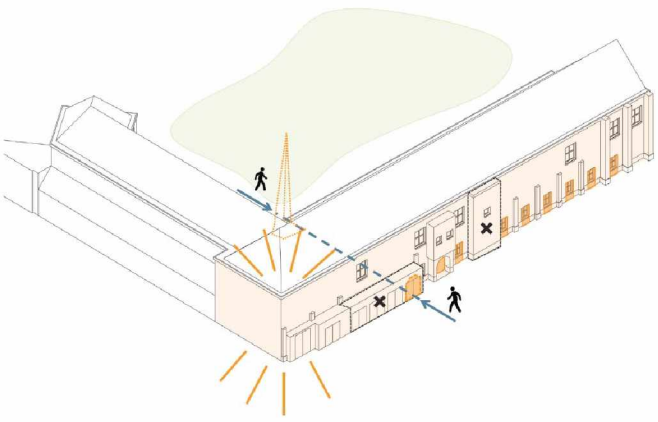

Een levendiger gevel en entree naar de Gasthuiskerk aan het Turfdraagsterspad

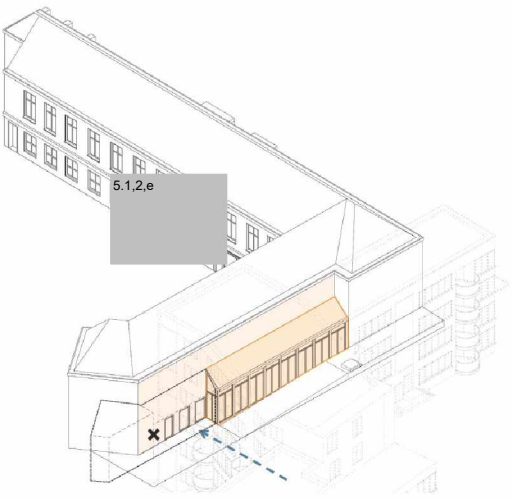

Locatie van de oostelijke toegang naar het Gasthuishof

Nieuwe entree naar de Gasthuiskerk, gelegen aan het Turfdraagsterspad

De Gasthuishof in ca.1980

Woningbouw - Gasthuiskerk - Gasthuishof

Visie:

Het masterplan richt zich bij de Gasthuiskerk, de bebouwing aan de Turfmarkt en de woningbouw vooral op de zichtbaarheid, benaderbaarheid en het in gebruik stellen van de binnentuinen en de Gasthuiskerk. Daarnaast is het oriënteren op en verbinden met de aangrenzende publieke ruimte van het Turfdraagsterpad en de Binnengasthuisstraat van belang om dit deel goed te verbinden met de rest van het Binnengasthuisterrein.

Ingrepen:

Om het gebruik van het binnengebied, de twee binnenhoven, mogelijk te maken, worden de poorten aan de Oude Turfmarkt weer in gebruik genomen. Deze zitten verwerkt in de gevelwand.
Vanuit het oosten biedt de ruimte tussen woningbouw en de voormalige Gasthuiskerk de mogelijkheid om een poort haaks op de steeg naar de hof te creëren, zodat men via de Gasthuiskerk het binnengebied kan betreden. Via een toegang in de noordgevel van de Gasthuiskerk kan de begane grond verbonden worden met het Turfdraagsterpad en zo deze route verlevendigen. Daardoor kan de groene hof beter ontsloten worden. De ingrepen zijn hier subtiel en klein, maar het kan een enorme verbetering zijn van het gebied als totaal, als deze historische groene hoven weer deel gaan uitmaken van het complex.

Onderbouwing:

De bebouwing aan deze zijde van het complex bestaat uit het Allard Pierson Museum, de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam aan de Oude Turfmarkt en een ondersteunende functie voor de gehele UvA gemeenschap op de begane grond van de voormalige Gasthuiskerk. Daarnaast woningbouw aan de Gasthuisstraat en UvA-staffuncties aan de Oude Turfmarkt. Programmatisch gezien hebben al deze functies voordelen van het gebruik van de twee binnenhoven. Wel is in het masterplan een scheiding aangebracht tussen rustige wandelfuncties in de hof achter de nieuwbouw en een studietuin in de hof achter de Gasthuiskerk.

Vanuit stedenbouwkundig oogpunt is het interessant als deze afgesloten hoek weer onderdeel wordt van het gehele complex. Doordat dit gedeelte afgesloten is, lijken de gebouwen achter de nieuwbouw geen deel meer uit te maken van het binnengebied en het Universiteitskwartier. Door het openstellen van de twee binnenhoven verandert dat. De binnenhoven kunnen op die manier ook bijdragen aan de verbetering van de oriëntatie en doorwaadbaarheid van het gebied. Het was oorspronkelijk de bedoeling om de reeds bestaande poorten in de woningbouw op gezette tijden open te zetten. Dit stuitte echter op te veel bezwaren van de huidige bewoners. Daarom is gezocht naar alternatieven die recht doen aan de behoeften van bewoners en doelstellingen van UvA en de stad Amsterdam.

Vanuit de cultuurhistorie is het gebruik van de tuinen interessant. Allereerst dragen de twee binnenhoven bij aan de poort-steeg-hof gedachte. De binnenhoven stammen uit de tijd van het klooster en het latere gasthuis. Zij hebben verschillende vormen gekend. Zo was de hof ter hoogte van de Gasthuiskerk lange tijd opgesplitst in smalle, rijk aangelegde achtertuinen toen de grachtenhuizen naar ontwerp van Vingboons nog aan de Oude Turfmarkt stonden. Ondanks de vele uitmonsteringen bedienen deze locaties al eeuwenlang een hoffunctie die altijd door omliggende gebouwen en gebruikers benut werd. Deze verdienen het in die optiek om weer te worden opengesteld.
In de gevelwand van de Oude Turfmarkt zijn nog een originele poort en een doorgang aanwezig die beide naar de binnenhoven leiden. Met het openzetten van deze poorten wordt voor studenten en omwonenden een historische routing hersteld.

Tot slot biedt het gebruik van de hof achter de voormalige Gasthuiskerk eindelijk weer zicht op dit monumentale L-vormige blok, één van de oudste, originele vormen in dit gebied. Sinds de komst van de woningbouw is dit gebouw verscholen en niet waarneembaar vanaf de Binnengasthuisstraat. Maar vanaf de groene hofzijde kan men weer volop van deze gevel genieten.

De oude, nog bestaande poort naar het Gasthuishof, aan de Oude Turfmarkt

COLOFON

Deze toelichting en onderbouwing van het Strategisch Masterplan Universiteitskwartier is opgesteld in opdracht van de Universiteit van Amsterdam.
De opzet is tot stand gekomen i.s.m. de gemeente Amsterdam en is vervaardigd op aanraden van de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit.
De teksten zijn geschreven door ir. 5.1,2,e en ir. P. 5.1,2,e
De beelden zijn bijeengebracht of vervaardigd door 5.1,2,e en P. 5.1,2,e 8.
De opmaak is verricht door West 8.
Voor het onderzoek en voor de publicatie in deze onderbouwing hebben we dankbaar gebruik gemaakt van de vele historische afbeeldingen uit de archieven van de RCE en het Stadsarchief Amsterdam.
5.1,2,e juni 2020.

LITERATUURLIJST

Damme, van, Mascha (2020), Twee gebouwen Oudemanhuispoort, Gasthuisapotheek en de Schaats, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Het Oversticht, Zwolle

De Moulin, Van Eeghen, Meischke (1981) Vier eeuwen Amsterdams Binnengasthuis, Inmerc, Wormer

Gemeente Amsterdam, Ruimte en Duurzaamheid, Team Centrum (2020) Strategisch Masterplan Universiteitskwartier, concept 4

Haan, de, Hilde, Haagsma, Ids (2000) Al de gebouwen van de Universiteit van Amsterdam, Architext, Haarlem

Mattie, Erik, Meijer, Veronika (2019) Kwaliteitstoets Binnengasthuis en Oudemanhuispoort, Gemeente Amsterdam

Mattie, Erik (2020) UvA BG-terrein/Oudemanhuispoort geschiedenis, Gemeente Amsterdam

Osinga, Eva (2019) Oudezijds Achterburgwal 211-225 en Oudemanhuispoort 2-3 Amsterdam, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Rotterdam

Osinga, Eva (2019) Kloveniersburgwal 66-68-70 Amsterdam, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Rotterdam

Vlaardingerbroek, Hans (2020) Amsterdamse Academische Club (BG4) 'Het gebouw onder de klok', Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Utrecht

Vlaardingerbroek, Hans (2020) Het vm. Administratiegebouw van het Binnengasthuis (BG3) Amsterdam, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Utrecht

Vlaardingerbroek, Hans (2019) Oudemanhuispoort Amsterdam, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Utrecht

Vlaardingerbroek, Pieter, Smit, Jos (2017) Beschrijving en waardestelling van de Oudemanhuispoort 4, Gemeente Amsterdam

Vlaardingerbroek, Pieter (2019) Beschrijving en waardestelling van de Binnengasthuisstraat 9, Gemeente Amsterdam

Vlaardingerbroek, Pieter (2019) Beschrijving en waardestelling van de Vendelstraat 7, Klinisch Ziekenhuis Binnengasthuisterrein, Gemeente Amsterdam

Vis, Jurjen (2002) De Poort, de Oudemanhuispoort en haar gebruikers 1602-2002, Boom, Amsterdam

Westra, Alexander (2019) Cultuurhistorisch en waardestellend rapport voor het voormalige Klinisch Ziekenhuis, tegenwoordig BG5 gelegen op het Binnengasthuisterrein, in opdracht van de UvA, Amsterdam